

T.C

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

XIX. YÜZYILDA MİNGEN KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TARIK YALDIRAK

DÜZCE, 2021

T.C

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

XIX. YÜZYILDA MİNGEN KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TARIK YALDIRAK

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İSMAİL YAŞAYANLAR

DÜZCE, 2021

TEZ ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında oy birliği ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR (Danışman)

Üye Doç. Dr. Burcu KURT

Üye Dr. Öğr. Ü. Fırat YAŞA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

02/08/2021

İmza Yeri

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

XIX. YÜZYILDA MNGEN KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

YALDIRAK, Tarık, Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR

Ağustos 2021, x + 108 Sayfa

Bu çalışmada XIX. yüzyılda Mengen'in idari, sosyal ve ekonomik yapısı, T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerine dayanarak incelenmiştir. İlk bölümde idari, ikinci bölümde sosyal, üçüncü bölümde ise ekonomik yapı ele alınmıştır. Arşiv belgelerinin pek çoğu kaza müdürleri hakkında şikayetler içermektedir. İlk Kastamonu salnamesinin yayınlandığı 1870 yılında Mengen'in Gerede kazasına bağlı bir nahiye haline geldiği görülmektedir. 1870'ten 1898 yılına kadar geçen 28 senede 11 farklı nahiye müdürü görev yapmıştır. Çalışmada kaza ve nahiye müdürlerinin dışında, incelenen kaynaklar doğrultusunda muhtarların ve diğer memurların listesine de yer verilmiştir.

1831 ve 1841 yılındaki nüfus sayımları karşılaştırıldığında Mengen'in nüfusu 4230'dan 4644'e çıkarak %9,79 oranında bir artış gözlemlenmiştir. Salnamelere göre 1870'te, %0,69 oranında azalma ile 4612'ye düşen nüfus, 1898 yılında %70,49 oranında artarak 8147'ye yükselmiştir. 1831 tarihli nüfus defterleri, üzerinde işlem yapılmış defterler olup kişilerin ölüm tarihleri, üzerine not düşülmüştür. Defterde 1833 (H 1248) yılı dikkat çekmektedir. Bu yıl 0-14 yaş aralığında 150 çocuk hayatını kaybetmiştir ve bu sayı, 1831-1840 yılları arasında kaydedilen, diğer yıllardaki toplam çocuk ölümü sayısının üzerindedir.

Ekonomik yapıyı anlamak için kullandığımız arşiv kaynağı, çok detaylı bilgiler içeren temettuat defterleridir. Halkın gelir durumu, ödediği vergi, sahip olduğu hayvanlar, arazinin ne kadarını işlediği ve hangi ürünleri yetiştirdiği gibi pek çok bilgi bu defterlerden elde edilmiştir. Çalışmada Mengen'i Türkiye çapında meşhur kılan "aşçılık" mesleği de ele alınmıştır. Mengenli aşçılar başta saray olmak üzere, Türkiye'de nam salması 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte gerçekleşmiştir. Yeniçerilere destek veren ve saray mutfağında egemen olan Nevşehirli aşçılar, ocağın kaldırılmasıyla birlikte tasfiye edilmiş ve bu tarihten itibaren Nevşehirli aşçıların yerine Mengenli aşçılar geçmeye başlamıştır. 1845 yılında hanesi Mengen'de 249 aşçı bulunmakta ve bunların birkaçı dışında tamamı İstanbul'da çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler:Osmanlı, Bolu, Mengen, sosyal durum, ekonomik durum

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF MENGAN DISTRICT IN THE SIXTH CENTURY

YALDIRAK, Tarık, Master's Degree, Department of History

Supervisor: Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR

August 2021, x + 108pages

In this study, the governmental, social and economic structures of Mengen during the XIXth century are researched in regard to presidency of the republic of Türkiye directorate of state archives. In the first chapter governmental, in the second chapter social and in the third chapter economic structure is addressed. Most of the archival record documents include complaints about governors of district. It is seen that Mengen became a sub-district of Gerede in 1870 when Kastamonu salname was put issued. During the 27 years from 1870 to 1897, eleven different governors of sub-district served. Except for the governors of district and sub-district, the list of headmen and other officers are also included in the in accordance with inspected documents.

When the censuses held in 1831 and 1841 are compared, Mengen's population's rise from 4230 to 4644 and an increase of 9.98 % is observed. According to the salnames, the population, which decreased to 4612 with a decrease of 0,69 % in 1870, increased by 70.49 % to 8147 in 1898. The population registers dated 1831 are the books on which the transactions have been made, and the death dates of the persons were on noted. The year 1833 (H. 1248) draws attention in the book. That year, 150 children between the ages of 0 and 14 died, which is above the total number of child deaths recorded from other years between 1831 and 1840.

The archive source we use to understand the economic structure is the temettuat registers containing very detailed information. Many information such as the income status of the people, the tax they have paid, the animals they had, how much of the land they cultivated and what products they cultivated were obtained from these books. In the study, the "cooking" profession which makes Mengen famous throughout Türkiye is also discussed. The cooks from Mengen became famous notably in the palace in 1826 upon abolition of Janissary corps. The cooks from Nevşehir, who supported the Janissary corps and dominated the palace, were eliminated with the abolition of Janissary corps and from this date on, cooks from Mengen started to replace the cooks from Nevşehir. In 1845, there were 249 cooks whose residence were in Mengen and all but a few were working in Istanbul.

Keywords: Ottoman, Bolu, Mengen, social structure, economic structure.

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl, Osmanlı devletinin ve toplumunun her bakımdan değiştiği ve modernleştiği bir dönemdir. Bu yüzyıl içinde gerçekleştirenler, küçük yerleşim yerlerine yansımalarını bilmek, yüzyılın daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda hazırlanan “XIX. Yüzyılda Mengen Kazasının Sosyo-ekonomik Durumu” adlı yüksek lisans tezi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’nde bulunan 1831 ve 1841 tarihli nüfus defterlerine, 1845 tarihli temettuat defterlerine, 1870’ten itibaren yayınlanmaya başlayan Kastamonu Vilayet Salnamelerine ve Mengen ile ilgili çeşitli arşiv belgelerine dayanmaktadır. Ayrıca pek çok tetkik eserlerin incelenmesiyle de çalışma desteklenmiştir.

Çalışmanın bölge tarihinin aydınlanmasına katkıda bulunmasını dilerim. Süreç boyunca desteğini esirgemeyen ve bilgi birikimiyle bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR’a ve araştırma sırasında yanımda olup beni teşvik eden herkese teşekkür ederim.

Tarık YALDIRAK
Düzce, 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	viii
GRAFİKLER	x

GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MENGEN'İN İDARİ YAPISI.....	8
1. MENGEN KAZASI'NDA GÖREV YAPAN MEMURLAR	9
2. MENGEN KAZASI'NDA İDARİ BİRİMLER: KÖYLER.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA MENGEN KAZASININ SOSYAL DURUMU	23
1. NÜFUS VE DAĞILIŞI.....	23
2. HANELER VE AİLE TİPLERİ.....	29
2.1 Haneler.....	29
2.2 Aile Tipleri.....	32
3. YAŞ DURUMLARI	36
3.1. Yaş Ortalamaları	36
3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı	37
4. ÖLÜMLER	41
5. LAKAPLAR	43
6. ARŞİV BELGELERİNİN IŞIĞINDA MENGENDE SOSYAL MESELELER	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA MENGEN KAZASI'NIN EKONOMİK YAPISI	50
1. KAZA HALKININ GELİR DURUMU	54
2. VERGİLER.....	58
3. TARIM VE HAYVACILIK	63
3.1.Tarım.....	63
3.2. Hayvancılık	69

4. AŞÇILIK.....	76
5. TOPRAK MESELELERİ	85
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	900
EKLER.....	99

KISALTMALAR

KISALTMA	BİBLİYOGRAFİK BİLGİ
A.DVN	Sadaret Divan Kalemî Belgeleri
AE.SMHD.II.	Ali Emiri Mahmud II
A.MKT.UM	Sadaret Mektubî Kalemî
A.g.e	Adı geçen eser
A.g.m	Adı geçen makale
A.g.t	Adı geçen tez
A.MKT.MVL.	Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT.UM.	Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Evrakı
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.BLD	Cevdet Belediye
DH.MKT	Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.	Hicri
HAT.	Hatt-ı Hümayun
Haz.	Hazırlayan
KVS.	Kastamonu Vilayeti Salnamesi
M.	Miladi
ML.VRD.TMT.d	Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri
MVL.	Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri
NFS.d	Nüfus Defterleri
R.	Rumi
S.	Sayı
s.	Sayfa
Y.	Yıl

TABLOLAR

TABLO NO	AÇIKLAMA	SAYFA NO
Tablo I	XIX. Yüzyıl Başında Bolu Sancağı'nın Kazaları	6
Tablo II	Mengen Kazası Müdürleri	9
Tablo III	Mengen Nahiyesi Müdürleri	14
Tablo IV	Mengen Nahiyesi Naibleri	15
Tablo V	Mengen Nahiyesi Katibleri	16
Tablo VI	Temettuat Defterlerinde Mengen Kazasının İmam ve Hatibleri	17
Tablo VII	Nüfus Defterlerine Göre Mengen Kazasının Köyleri	18
Tablo VIII	1870 Tarihli Kastamonu Salnamesine Göre Mengen Nahiyesinin Köyleri	19
Tablo IX	Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasına Bağlı Köylerin Muhtarları	20
Tablo X	1831 ve 1841 Tarihli Nüfus Verileri	25
Tablo XI	1898 Tarihli Kastamonu Salnamesine Göre Mengen Nahiyesinin Nüfus Verileri	27
Tablo XII	1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Hane Başına Düşen Kişi Sayısı	30
Tablo XIII	1898 Tarihli Kastamonu Salnamesine Göre Hane Başına Düşen Kişi Sayısı	31
Tablo XIV	1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Geniş ve Dar Aileler ile Bekarlar	35
Tablo XV	1831 ve 1841 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Mengen Kazasına Bağlı Köylerin Yaş Ortalamaları	37
Tablo XVI	1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mengen Kazası Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı	38
Tablo XVII	1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mengen Kazası Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı	38
Tablo XVIII	1841 Tarihli Nüfus Defterinde 100 Yaş ve Üzerinde Olanlar	40
Tablo XIX	1831 Tarihli Nüfus Defterindeki Ölüm Kayıtlarının Yaş Gruplarına Dağılımı	41
Tablo XX	1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Çocuk Ölüm Kayıtları	42
Tablo XXI	1831 ve 1841 Tarihli Nüfus Defterlerinde Mengen Kazasındaki Ailelerin Lakapları	44
Tablo XXII	Temettuat Defterlerine Göre Hanelerin Yıllık Ortalama Gelirleri	54

Tablo XXIII	Temettuat Defterlerine göre Mengen Kazasında En fazla Gelire Sahip Haneler	56
Tablo XIV	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Temettüsü Bulunmayan Haneler	58
Tablo XXV	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasından Toplanan Vergiler	60
Tablo XXVI	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Arazi Kullanımı	66
Tablo XXVII	Temettuat Defterlerine Göre Tarım Üretimi	68
Tablo XXVIII	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Büyükbaş Hayvan Varlığı	71
Tablo XXIX	Temettuat Defterlerine Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı	72
Tablo XXX	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Binek Hayvanları Varlığı	74
Tablo XXXI	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Arı Kovanı Varlığı	75
Tablo XXXII	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Aşçılar	79

GRAFİKLER

GRAFİK NO	AÇIKLAMA	SAYFA NO
Grafik I	Yüzyıl Ortalarında Mengen Kazasının Nüfusu	28
Grafik II	Mengen Kazasında Aile Tipleri	36
Grafik III	1831 ve 1841 Tarihlerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı	39
Grafik IV	1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Ölüm Kayıtlarının Yaş Gruplarındaki Oranları	42
Grafik V	1845 Yılında Mengen Kazasında Vergilerin Oransal Dağılımı	61
Grafik VI	1870 Yılında Mengen Nahiyesinin Vergilerin Oransal Dağılımı	62
Grafik VII	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Tarım Alanlarının Ekili ve Nadasa Bırakılmış Alan Olarak Dağılımı	67
Grafik VIII	Temettuat Defterlerine Göre Tahıl Ürünlerinin Toplam Üretimdeki Payları	69
Grafik IX	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Büyükbaş Hayvan Varlığının Oransal Dağılımı	72
Grafik X	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Küçükbaş Hayvan Varlığının Oransal Dağılımı	73
Grafik XI	Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Binek Hayvanlarının Oransal Dağılımı	75

GİRİŞ

Dünyada yerel tarih çalışmaları 1950’li yıllardan itibaren popülerleşen bir bilimsel araştırma konusu olmuştur. Türkiye’de ise bunun yansımalarını XX. yüzyılın son çeyreğinde görmekteyiz. Türkiye’de yerel tarihe ilginin geç başlama sebebi olarak şehir arşivlerinin kurulamaması ve tarih çalışmalarının daha çok siyasi alanda yoğunlaşmış olması gösterilebilir.¹ Yerel tarihi diğer tarih türlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri, insan unsurunu tarihe dahil etmesidir. Geleneksel tarih anlayışı daha çok siyasal olaylara yer verirken insan kitlelerini ihmal eder. Halbuki yerel tarih, yaşanan olaylardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen “*insan*”ın daha gözle görülür olmasını sağlar.²

Bu çalışmanın konusu Mengen kazasının XIX. yüzyıldaki idari ve sosyo-ekonomik yapısıdır. Çalışmanın amacı, Bolu sancağının önce bir kazası olan daha sonra nahiyesi haline gelen Mengen’in XIX. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik panoramasını sunmaktır. Ayrıca bu çalışmayla Bolu sancağıyla ilgili yapılacak bütüncül çalışmalara zemin hazırlamak ve Türkiye’deki yerel tarih araştırmalarına küçük de olsa katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın Kaynakları

Araştırmamızın özünü Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri’nde bulunan, H.1246/M.1831 ve H.1256/M.1841 yıllarına ait 689 ve 714 numaralı nüfus defterleri, 4354-4379 numaraları arasındaki temettuat defterleri ve Mengen’le ilgili ince tasnif evrakların yanı sıra XIX. yüzyılda yayınlanan vilayet salnameleri oluşturmaktadır.

Kullanılan ilk kaynak türleri olan nüfus defterleri, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi için nüfus istatistikleri ihtiva eden önemli evraktır. Osmanlı devleti için nüfus istatistikleri oldukça önemliydi. XIX. yüzyıldaki merkezileşme, devleti yeni idari sorumluluklar üstlenmek zorunda bırakmış ve bunların başarılı bir biçimde yerine getirilebilmesi için imparatorluğun beşeri ve mali kaynaklarına ilişkin bilgi edinilmesi zorunlu hale gelmişti. Modern orduya asker alınması, ordunun etkin ve

¹ İshak Keskin, “Yerel Tarih Çalışmalarında Kullanılan Arşiv Kaynaklarının Üretildiği Kurumlar”, *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul, 2009, s. 210-211.

² Aslı Avcı Akçalı, Erdal Aslan, “Yerel Tarih ve Tarih Öğretimindeki Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2007, s. 80-81.

yedek birimler olarak örgütlenmesinin zorunluluğu, erkek nüfusun sayısı ve yaşı hakkında bilgi edinmeyi gerekli kılmıştı.³ Bu yüzdendir ki nüfus sayımlarında sadece erkek nüfus sayılmıştı. Nüfus sayımları için merkez, eyalet ve sancaklarda defter nazırlıkları meydana getirildi. Defter nazırlıklarına memur olarak defter nazırı, mukayyid ve katipler tayin edildiler. Bu müessese bünyesinde defter nazırlarının görevleri, şehirle şehre bağlı kasaba ve köylerde doğanları, başka yerden gelip bölgeye yerleşen kimseleri nüfus defterlerine kaydetmek, ölenlerle göç edenleri defterden silmek, bunun yanı sıra seyahat etmek isteyenlerin almak zorunda oldukları mürur tezkereleri⁴ işiyle ilgilenmekti.⁵

Bu çalışmada ele alınan Mengen kazasına ait H.1246/M.1831 ve H.1256/M.1841 nüfus defterlerine göre Mengen kazası 25 köyden oluşuyordu. Defterlerde öncelikle hane reisinin adı lakabıyla birlikte “Rumbeylioğlu, Sarıkadioğlu, Türkmenoğlu” gibi yazılıyordu. Ardından kişi muhtar ya da imam ise bu belirtiliyor, daha sonra “uzun boylu, ak sakallı” şeklinde fiziksel özelliklerinden bahsediliyordu. Daha sonra kişinin adı ve yaşı yer alıyordu. Hane reisinin ardından kaydedilen kişilerin “oğlu, üvey oğlu, kayınpederi, hafidi(torunu), gulamı (kölesi)” gibi sıfatlarla aile reisine yakınlığı belirtiliyordu. 1831 tarihli nüfus defterinde sadece kişilere numara verilmişken, 1841 tarihli Mengen nüfus defterinde ise hane numaraları tek tek belirtilmişti.

Çalışmanın ikinci tür temel kaynağı temettuat defterleridir. Temettü kelime anlamı olarak kar etme, fayda görme anlamına gelmektedir.⁶ Osmanlı’da temettuat defterleri ahalinin yıllık kazancını, bu kazancı elde ettiği zanaat kolu ve tarımsal-hayvansal üretimi gösteren defterlerdir. Önceleri çeşitli adlar altında toplanan vergileri tek bir vergi altında toplamak amacıyla XIX. yüzyılın ortasından devlet, hane reislerinin gelirlerini tespit etmek için temettü sayımlarını başlattı. Sadece H.1256/M.1841 ve H.1260/M.1845 senelerinde yapılan bu sayımlardan, dönemin sosyal ve ekonomik hayatına dair teferruatlı bilgiler edinilmektedir. İlk temettü sayımları muhassıl, müftü, mal ve emlak katipleriyle meclis azaları tarafından

³ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 35.

⁴ Osmanlı devletinde şehirler arası seyahat edebilmek için kullanılan izin belgesidir. Bkz., Mübahat S. Kütükoğlu, “Mürur Tezkiresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s.61-62

⁵ Mehmet Güneş, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış*, C.8, S. 15, Kış 2014, s. 227.

⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, H. 1317, s. 437.

yapılırken, ikincisinde bir sistem değişikliğine gidilerek muhtarlar ve köy imamları tarafından yapılmıştır. Bu iki temettü sayımında tutulan defterlerde düzen ve içerik bakımından bir yeknesaklık söz konusu değildir.⁷

Mengen kazasına ait 1845 senesinde hazırlanmış olan 25 adet temettuat defteri mevcuttur. Bu defterler incelendiğinde hane reisi, hanede başka vergi mükellefi varsa bu kişilerin isimleri, ne işle meşgul oldukları, mezru ve gayr-ı mezru tarlaları, besledikleri hayvan türleri ve sayıları, dükkan ve her türlü işletmeden gelen gelirleri, yetişen tarım ürünleri ve ne miktarda yetiştirdiklerine varana kadar bu detaylı kayıtlar bulunmaktadır.

Defter tasnifleri haricinde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan Mengen kazasıyla ilgili evraklar da çalışmanın bir bütün haline gelmesini sağlamıştır. Ahalinin herhangi bir konudaki arzu hallerinden, vilayet meclisleri tarafından hazırlanan mazbatalara kadar pek çok konuyu içeren bu evrak arasında en çok kaza müdürleri hakkında yapılan şikayet kayıtlarıyla karşılaşmıştır. Sadaret, Babıali Evrak Odası, Dahiliye Nezareti, Hatt-ı Hümayun, İrade, Meclis-i Vala ve Şura-yı Devlet fonlarındaki evraklardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci el kaynak grubunun sonuncusunu vilayet salnameleri, özelde de Kastamonu Vilayeti Salnameleri teşkil etmektedir. Salnameler Osmanlı tarihi ve edebiyatı için araştırma yapmak isteyenler için önemli kaynaklarındandır. Kelime olarak “salname”, Farsça “sal” (yıl, sene) ve “name” (mektup, kitap) kelimelerinden meydana gelmiş bir birleşik isimdir. Aynı anlamda “nevsal” kelimesi de kullanılmaktadır.⁸ Salnameler ana kategori olarak özel teşebbüsle ve devlet eliyle basılanlar olmak üzere iki grupta değerlendirilir. Devlet eliyle basılan salnameler ise kendi içlerinde devlet, nezaret ve vilayet salnameleri olarak üçe ayrılır.

Bu çalışmada kullanılan vilayet salnamelerinin ilk örneğini Saraybosna'da Salname-yi Vilayet-i Bosna adıyla H.1283 yılında neşredilmiş, bunu Halep (H.1284), Konya (H.1285), Suriye (H.1285) ve Tuna (H.1285) eyaletlerine ait salnameler izlemiştir. Osmanlı eyaletlerinde yayımlanan son salnameler, Beyrut Vilayeti

⁷Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettüat Defterleri”, *Belleten*, C. LIX, S. 225, 1995, s. 395-398.

⁸Tevfik Sütçü, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Salnameler ve Yıllıklar”, *İlmi Araştırmalar*, S. 18, 2004, s. 79-80.

tarafından 1915-1917 (H.1333-1335) yıllarında ve Bolu Livası tarafından 1921-1922 (R.1337-1338) yılında çıkarılmış olanlardır.⁹ Mengen Kazası'nın bağlı olduğu Bolu Sancağı, XIX. yüzyılda Kastamonu Vilayeti'nin bir parçası olduğundan, bu çalışmada Kastamonu Vilayeti Salnameleri kullanılmıştır. Kastamonu Vilayeti Salnameleri ilk defa H.1286 (M.1870) yılında çıkarılmaya başlanmış bu tarihte Mengen'in Gerede kazasına bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir. Bu yüzden salnamelerde, Mengen'le ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece H.1314/M.1897 tarihinde yayınlanan salnamede ayrıntılı nüfus bilgileri yer almakta, diğer salnamelerde ise genellikle kaza müdürüyle birkaç memurun ismi geçmekte, kimi yerde Gerede kazasını anlatırken bir iki satırla Mengen nahiyesinden bahsetmektedir.

Mengen'in Coğrafi Konumu ve XIX. Yüzyıla Kadarki Tarihçesi

Kuzeyinde Devrek/Zonguldak, doğusunda Eskipazar/Çankırı, güneyinde Yığılca/Düzce, güneydoğusunda Gerede/Bolu, batısında ise Bolu şehrinin olduğu Mengen, 40-41 derece kuzey paralelleri ve 31-32 derece doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır.¹⁰ Dağlarla ovalar arasında geçiş oluşturan plato yüzeyleri kuru tarıma elverişli ve üzerinde yaygın olarak toprak bulunan sahalardır. Mengen'in üzerine kurulduğu alüvyal saha genel olarak zirai faaliyetler için yüksek bir potansiyele sahiptir.¹¹ Mengen, Karadeniz ikliminin denizden uzak etkisiyle iç bölgelerde hakim olan karasal iklim arasında geçiş özelliği göstermektedir. Kışın soğuk, yazın ise Karadeniz kıyılarına göre daha az sıcak olmaktadır.¹²

Mengen adının kökeni hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte mengeç (yün eğirmekte kullanılan mekik), mangel (ayak bileğine takılan süs bileziği) ya da mengü/bengü (ölümsüz, ebedi) kelimelerinden türetildiği düşünülmektedir.¹³ Bolu ve havalisi hakkında en erken kayıtlara MÖ 6.yüzyılda Herodotos'ta rastlanmaktadır. Bu dönemde yöre Bitinya diye adlandırılan bölgenin içine

⁹ Bilgin Aydın, "Salname", *DİA*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 51-54.

¹⁰ Yusuf Aşkan, *Mengen'in Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Gazi Üniversitesi, 1992, s. 1.

¹¹ Mesut Doğan, *Mengen Havzasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İstanbul: Erbaın Yayıncıları, 2011, s. 7-8.

¹² A.g.e, s. 14.

¹³ Aydın Erçelik, *Geçmişten Günümüze Mengen ve Aşçılık*, İstanbul: Mengen Aşçılık ve Turizm Derneği, 2013, s. 210.

dahildir.¹⁴Bölgeye sırasıyla Hititliler, Frigyalılar, Persler, İskender, Roma ve Bizans imparatorlukları hakim olduktan sonra 1071 Malazgirt zaferiyle bölgenin Türkleşme süreci başlamıştır. Anadolu'nun siyasi birliğini sağlama yolundaki ilk sistemli hareket Anadolu Selçuklu Sultanı II.Kılıçarslan döneminde başlamıştır. 1176 Miryakefalon zaferinden sonra Bizans'a karşı giriştiği düzenli fetih hareketi, oğlu Sultan Mesut döneminde de devam etmiştir. Sultan Mesut Sakarya vadisine kadar yaptığı akınlarla hakimiyetini genişletmiştir. 1197 senesine II. Alexius'a karşı yaptığı muharebeler neticesinde Devrek'i sınırlarına katmıştır. Kenan Ziya Taş'a göre Gerede daha önce Anadolu Selçuklu sınırlarına katılmış olmalıdır, Bolu'nun ise Bizans'ın elinde olma ihtimali çok azdır, nitekim Bizans kaynaklarında 1197'den sonra ne Bolu'nun ne de Gerede'nin adına rastlanmamaktadır.¹⁵ Buna göre, Mengen'in coğrafi olarak Devrek ile Gerede arasında bulunduğunu dikkate alınırsa Mengen'in fethinin Devrek'in fethinden önce gerçekleşmiş olması, kuvvetli bir ihtimaldir.

Beylikler döneminde ise bölgenin Candaroğlu egemenliği altında olduğu bilinmektedir. Aşıkpaşaoğlu Tarihi'ne göre Bolu, Mudurnu, Akyazı ve Konrapa Orhan Gazi döneminde Konur Alp tarafından fethedilmiştir.¹⁶ Gerede ise 1395 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Kastamonu'ya yapılan sefer sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Muhtemeldir ki Mengen de aynı zaman da Osmanlı'ya katılmıştır. Ankara Savaşı sırasında Timur'un saflarına geçen Candaroğlu beyi İsfendiyar, Timur'un savaşı kazanmasıyla birlikte eski hakimiyet alanına kavuşmuştur. Bolu sancağı da bu hakimiyet alanının içindedir. Çelebi Mehmet döneminde Candaroğulları ele geçirdikleri toprakları tekrar kaybetmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Candaroğullarına son verilmiş ve o dönemki beyleri olan İsmail Bey'e Yenişehir ve Yarhisar tımarlarını tevcih ederken, oğlu Hasan'a Bolu Sancağı verilmiştir. K.Z. Taş, 1519 yılının mufassal defteri olan TD 88 numaralı Tahrir Defteri'nde Mengen'in, nahiye olarak yazılması gerekirken, "Zeamet-i Mengen" diye yazıldığını ve bunda Mengen'in Candaroğulları ailesi mensuplarının zeameti olarak tasarruf edilmesinin rolü olduğunu belirtmektedir.¹⁷

¹⁴Kenan Ziya Taş, *Osmanlı'nın Arka Bahçesi Bolu Sancağı*, İstanbul: Post Yayınları, 2017, s.11-12.

¹⁵Kenan Ziya Taş, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, 1993, s.31.

¹⁶ Derviş AhmedAşık, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014, s.42.

¹⁷Yaşar Yücel, "Candaroğulları", *DİA.*, C.7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 146-149.

XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli ve Anadolu beylerbeyliği olmak üzere idari olarak ikiye ayrılmıştı. Bolu Sancağı, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı on yedi sancaktan biriydi. İcmal defterlerinde sancağın bir alt birimi olarak istisnasız nahiye tabiri kullanılmaktadır. Bu tarihlerde Bolu Sancağı'na bağlı on altı nahiye bulunmaktadır. Bunlardan biri de Mengen Nahiyesi'dir. Mengen Nahiyesi adli taksimatta Çağa Kadılığı'na bağlı bir merkezdi. 1519 tarihli tahrir göre Mengen'e bağlı 27 köy 4 mezra; 1568 tarihli tahrir göre ise 22 köy, 3 mezra bulunuyordu.¹⁸

1692 yılında Bolu, sancak statüsünden çıkarılarak voyvodalığa dönüştü.¹⁹ Bunun nedeni ise Bolu'da yetkililerin usulsüz ve fazla vergi toplamalarıydı. Voyvodalık, gelirlerin merkezi hazineye gönderilmesi için kurulmuştu.²⁰ Miri has haline gelerek darphane tarafından idare edilen Bolu'da voyvodalık idaresi 1811 yılında Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılana kadar devam etti.²¹ 1811 yılından itibaren Bolu'da mutasarrıflık devri başladı. Buna göre Bolu Sancağı'na bağlı olan kazalar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.²²

Bolu	Gerede	Mudurnu	Pavlu	Kıbrıs	Çağa
Mengen	Dörtdivan	Olak	Dirgine	Devrek	Yılandı
Hisarönü	Gölpazarı	Samako	Akçeşehir	Üskübü	Konrapa

Tablo I: XIX. Yüzyıl Başında Bolu Sancağı'nın Kazaları

1864 Vilayet Nizamnamesi'nde "nahiye için birkaç köyün toplanmasıyla meydana gelen yerleşim yerleri, kaza olmayıp, kazalara ilhak edilerek nahiye itibar olunacaktır" ifadesi geçmektedir. Ancak nahiye yönetimiyle ilgili bundan başka hiçbir malumat yer almamaktadır. Nahiye yönetimini, etraflı bir biçimde düzenleyen ve taşra idaresinin bir birimi haline getiren 1871 Vilayet Nizamnamesi'dir.²³ 1870 tarihli Kastamonu'ya ait vilayet salnamesinde ise Bolu sancağına bağlı kaza sayısı, Gerede, Bartın, Ereğli ve Göynük'ten ibaret olmak üzere 4'e düştüğü ve 12 köyden

¹⁸Taş, a.g.e., s. 39-53.

¹⁹ Kemal Kaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Voyvodalık*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004, s. 28.

²⁰ Erol Özvar, "Voyvoda", *DİA.*, C.43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 130.

²¹ Kaya, a.g.t. s. 28

²² Mithad Kemal Bey, *Ayanlar Devrinde Bolu*, Haz. Hamdi Birgören, Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2008, s.32

²³ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 2.1, 2011, s. 79-80.

oluşan Mengen'in de Gerede kazasına bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir.²⁴ 1875 yılında ise Mengen Nahiyesi bütün köyleriyle birlikte Gerede Kazası'na ilhak olunmuştur. Ancak ahali, Gerede'ye olan uzaklığı, Gerede'nin üç buçuk ay boyunca kar altında kalması, aralarında büyük bir dağ olmasından ötürü müşkül duruma düşmüştür. Bu vaziyetten dolayı şikayette bulunup bölgenin yeniden nahiye müdürlüğü olarak idare edilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Mengen'in nahiye olarak idare edilmesine karar verilmiştir.²⁵

---

²⁴Kastamonu Vilayeti Salnamesi (KVS.), Defa'1, Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s.50.

²⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Dairesi (BOA.), Şura-yıDevlet(ŞD.), 1642/42, Lef 3, 30 Rebiyülahir 1292.

BİRİNCİ BÖLÜM

MENGEN'İN İDARİ YAPISI

Klasik dönemde Osmanlı şehirlerini kadı yönetirdi. İlmiye sınıfında olan kadılar yörenin hem idari amiri hem de yargıcıydı, aynı zamanda civardaki köy ve nahiyelerden de sorumluydu. Bu dönemde esnaf kethüdalarının, şehrin ileri gelenlerinin ve gayrimüslim cemaat ruhani reislerinin şehrin yönetimine katılmak için düzenli halde toplanmadıkları ve çalışmadıkları bilinmektedir.²⁶ Vergi toplama işi ise pek çok yerde mültezimlere aitti. Mültezimin kim olacağı ise belirli bir usule göre belirlenirdi. Bu usule göre, belirli bir mukataa arazi için talipler mahallin en yetkili kişisine ne kadar meblağ ödeyeceklerini ve meblağın ne kadarının peşin olacağını bildirirlerdi. Ayrıca kendisine kefil olanların bir listesini de sunmaları gerekirdi. Taliplerin ve listede adı geçen kefillerin teklif edilen meblağı ödeyip ödeyemeyeceği kadı tarafından araştırılır ve sonra en uygun kişi tespit edilip İstanbul'a arz tezkiresi gönderilirdi. İstanbul'da gerekli tetkikler yapıldıktan sonra bir berat hazırlanıp gönderilir ve böylece mültezim belirlenmiş olurdu.²⁷

1839 yılında Tanzimat'ın ilanıyla birlikte iltizam sistemine son verilip muhassıllık sistemine geçildi. Vergi toplamak için tayin edilen muhassılın yanına mal, emlak ve nüfus katibi tayin edildi.²⁸ İki yıl boyunca uygulanan bu sistemden devlet umduğu neticeleri alamadı. Kazaların dışında sancaklarda da çok sayıda memurun görevlendirilmesinden dolayı yüksek maliyete sebep olduğu gerekçesiyle, 1842 yılında bu uygulamadan vazgeçilerek eski vergi toplama sistemine geri dönüldü. İdari bölünme eyalet, sancak, kaza ve köy olarak yeniden belirlendi. Kazaların başına bölgenin ileri gelenlerinden birini, ahalinin seçimiyle kaza müdürü

²⁶İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 12.

²⁷ Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, C.22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 154-155

²⁸Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, "Muhassıl", *DİA*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 19.

olarak tayin edilmesine karar verildi. Yine burada da muhtar seçiminde, imamların muhtara kefil olduğu gibi kaza müdürlerine de ahalinin önde gelenlerinin kefil olması gerekiyordu.²⁹

Muhasıllık sistemine geçilmesiyle birlikte muhassıl meclisleri de kuruldu. Bu meclisler Osmanlı'da yerel yönetim meclislerinin ilk örneği sayılır. Kazalardaki kaza meclisleri liva merkezinde bulunan muhassıl meclislerine bağlıydı.³⁰ Muhasıllık sistemi kaldırıldıktan sonra da bu meclisler görevlerini sürdürmeye devam etti ve resmi yazışmalarda memleket meclisleri adını aldılar.³¹ Kaza meclisleri üç ayda bir toplanıp, gelir ve gideri inceler, vergi miktarını ve vergilerin toplanıp toplanmadıklarını, aşar ve rüsumatı üzerine alan kişilerin borcu olup olmadıklarını incelerdi. Meclislerin üyelerinin seçimle belirlenmesi öngörülüyordu. Ancak bu kaideye imparatorluğun pek çok yerinde uyulmuyordu.³²

Mengen Kazası'yla ilgili bazı belgelerde Bolu kaymakamının kaza meclisinin meseleyi inceleyip kendisine rapor yazmasını istediği ya da kaza meclisin görüşünü Bolu kaymakamına bildirdiği görülmektedir. Ancak kaza meclisi çok etkin bir kurum olarak işlememektedir ki, ahalinin de şikayetçi olduğu zaman şikayet ettiği kişi genellikle kaza müdürüdür.

1. MENGEN KAZASI'NDA GÖREV YAPAN MEMURLAR

Aşağıdaki tablo Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde, Mengen kazasıyla ilgili bulunan çeşitli evraklardan yararlanarak derlenmiştir. Mengen Kazası'nın müdürlerine ilişkin en erken tarihli kayıt 1847 senesine aittir.³³

YIL	KAZA MÜDÜRÜ
? -1848	Alipaşazade Halil Ağa ³⁴
1848- ?	Nuri Bey ³⁵
? -1850	Feyzi Ağa ³⁶
1850-1855	Yelkovanoğlu Ahmed Ağa ³⁷

²⁹ Sadık Fatih Torun, *Tanzimat'tan Meşrutîye Türkiye'de Kaza Yönetimi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, 2005, s. 42-44.

³⁰ Ortaylı, s. 19-20.

³¹ Ortaylı, a.g.e, s. 44.

³² Ortaylı, a.g.e, s. 36.

³³ BOA., *Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (MVL.)*, 17/56, Lef 1, 6 Zilkade 1263

³⁴ BOA., *Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT.)*, 113/92, Lef 1, 30 1 Rebiülahir 1265.

³⁵ BOA., *A.MKT.*, 113/92, Lef 1, 30 1 Rebiülahir 1265.

³⁶ BOA., *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.)*, 25/100, Lef 1, 10 Şevval 1266;

1856-1856	Alipaşazade Halil Ağa ³⁸
1856-1859	Yelkovanoglu Ahmed Ağa ³⁹
1859-1860	Alipaşazade Halil Ağa ⁴⁰
1860-1860	Feyzi Ağa ⁴¹
1861-1862	Hatiboğlu Hafız Mehmed Efendi ⁴²
1863-?	Alipaşazade Halil Ağa ⁴³
1866	Mustafa Efendi ⁴⁴

Tablo II: Mengen Kazası Müdürleri

Yukarıdaki tablodan izlenebildiği üzere on yedi sene zarfında Mengen’de tespit edebildiğimiz kadarıyla on kez kaza müdürü değişikliği yaşanmıştır. Hazineye yük olmamak için Mengen Kazası’na tayin edilen müdürler genellikle yerlilerden seçiliyor ve maaşsız olarak görev yapıyorlardı.⁴⁵ Vazife karşılığında maaş verilmemesine rağmen yörenin ileri gelenlerinin kazada güç dengelerini ellerinde tutabilmek adına rekabet içinde oldukları ve sürekli birbirlerini yerlerinden edip kaza yönetimini ele geçirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu güç mücadelesi ortamında, kaza müdürlerinin ahali üzerinde baskı kurmaları ve haksız ihlallerinin ortaya çıkması şikayetlere konu olmuştur.

16 Ekim 1847 tarihli bir arzuhalde kaza müdürü Halil Ağa’nın kayınpederi Ahmed Ağa’nın da desteğiyle halktan fazla öşür talep etmesi, ahaliye birtakım haksızlıklar ve zulümler yapması sebebiyle şikayet edilmiş ve meselenin tahkiki talep edilmiştir.⁴⁷ Yapılan inceleme sonucunda Halil Ağa suçlu bulunmuş ve Kastamonu valisi Bekir Sami Bey, Halil Ağa’yı görevinden azledip yerine yine Mengen’in ileri gelenlerinden Nuri Bey’i tayin etmiştir (7 Mart 1848).⁴⁸

1850 senesine gelindiğinde bir şikayet kaydından, o dönemde Feyzi Ağa’nın kaza müdürü olduğu anlaşılmaktadır. Şikayetler genellikle diğer örneklerde olduğu

³⁷ BOA., *MVL.*, 233/68, Lef 1, 17 Şevval 1266.; BOA., *A.MKT.UM.*, 131/88, Lef 1, 7 Recep 1269.; BOA., *A.MKT.UM.* 186/34, Lef 1, 29 Cemaziyelahir 1271.

³⁸ BOA., *A.MKT.*, Lef 1, 243/99, Lef 1, 12 Zilkade 1272.

³⁹ BOA., *A.MKT.*, Lef 1, 243/99, Lef 1, 12 Zilkade 1272.; BOA., *MVL.*, 572/73, Lef 1, 3 Zilhicce 1273.; BOA., *A.MKT.UM.*, 323/43, Lef 1, 12 Muharrem 1275.

⁴⁰ BOA., *MVL.*, 593/73, Lef 1, 17 Cemaziyülevvel 1276.; BOA., *MVL.*, 605/98, Lef 1, 21 Rebiyülahir 1277.

⁴¹ BOA., *A.MKT.UM.*, 500/35, Lef 1, 16 Rebiyülevvel 1278

⁴² BOA., *A.MKT.UM.*, 514/97, Lef 1, 6 Cemaziyülevvel 1278; BOA., *MVL.*, 632/63, Lef 2, 6 Muharrem 1279

⁴³ BOA., *MVL.*, 410/76, Lef 1, 21 Ramazan 1279.

⁴⁴ BOA., *MVL.*, 494/56, Lef 1, 22 Zilkade 1282.

⁴⁵ BOA., *MVL.*, 720/49, Lef 1, 10 Zilkade 1282.; BOA., *MVL.*, 616/24, Lef 4, 13 Safer 1278.

⁴⁶ BOA., *MVL.*, 378/47, Lef 1, 14 Ramazan 1278.; BOA., *MVL.*, 572/73, Lef 1, 3 Zilhicce 1274.; BOA., *A.MKT.UM.*, 25/100, Lef 1 10 Şevval 1266.

⁴⁷ BOA., *MVL.*, 17/56, Lef 1, 6 Zilkade 1263.

⁴⁸ BOA., *A.MKT.*, 113/92, Lef 16, 1 Rebiyülahir 1265.

gibi zulüm, haksızlık, fazladan öşür toplama ve usulsüzlükler üzerinedir.⁴⁹ Feyzi Ağa, hakkında yapılan şikayetler neticesinde zimmetine para geçirmek suçundan görevinden azledilmiştir.⁵⁰ Feyzi Ağa'dan sonra kaza müdürlüğüne Yelkovanoglu Ahmed Ağa tayin edilmiştir (26 Ağustos 1850).⁵¹ Feyzi Ağa hakkında şikayette bulunan eski müdürlerden Halil Ağa'dır. Ancak bu şikayetlerin büyük kısmının asılsız olması, Halil Ağa'nın yandaşlarıyla birlikte hapse atılmasına neden olmuştur. Halil Ağa ve beraberindekiler kısa bir süre sonra, işleriyle ilgilenememeleri, ailelerinin sefil duruma düşmeleri ve en önemlisi kendisinin eski kaza müdürü olması gerekçe gösterilerek salıverilmiştir.⁵² Bu sırada zimmetine para geçirme sebebiyle azledilen Feyzi Ağa hakkındaki iddiaların tekrardan gündeme getirilip, soruşturulması istenmiştir.⁵³ Feyzi Ağa ise 10 Nisan 1853'te Kastamonu valisine yazdığı bir mektupta kendisinin bir zamandır boşta olduğundan dolayı sefil duruma düştüğünü belirtip eyaletin Sinop Sancağı'nda bir kaza müdürlüğü talep etmiştir.⁵⁴ Feyzi Ağa'nın kendisinin sefil duruma düştüğünü belirtmesi, kaza müdürlerinin yörenin ileri gelenlerinden, hali vakti yerinde olan kişilerden seçtikleri dikkate alındığında, bu ifadenin bir hitap tarzı ya da bir sosyal konum zedelenmesi olduğu düşünülebilir.

Feyzi Ağa bu sıralarda kaza idaresini manipüle etmeye çalışmıştır. 16 Nisan 1853 tarihinde Bolu kaymakamının Kastamonu valisine yazdığı bir mektupta Mengen ahalisinin kaza müdürü Yelkovanoglu Ahmet Ağa'dan hoşnut olduğu, ancak eski kaza müdürü Feyzi Ağa'nın ve akrabası Ali Ağa'nın Ahmet Ağa'yı tahrik edip yanlış işler yapmaya zorladığından söz edilmektedir. Kaymakam, bu karışıklıkta Ahmet Ağa'nın görevinin devam etmesi yönünde talepte bulunmuştur.⁵⁵ Aynı kaymakam daha sonra fikrini değiştirmiş, Ali Ağa'nın vilayet dahilinde herhangi bir yere tayin edilmesini⁵⁶ ve akabinde Feyzi Ağa'nın yeniden Mengen Kazası'na müdür olarak atanmasını istemiştir.⁵⁷

⁴⁹ BOA., *A.MKT.UM.*, 25/100, Lef 1, 10 Şevval 1266.

⁵⁰ BOA., *MVL.*, 233/68, Lef 1, 17 Şevval 1266.

⁵¹ BOA., *MVL.*, 233/68, Lef 1, 17 Şevval 1266.

⁵² BOA., *A.MKT.UM.*, 26/85, Lef 1, 13 Şevval 1266.

⁵³ BOA., *MVL.*, 94/79, Lef 1, 23 Zilkade 1266.

⁵⁴ BOA., *A.MKT.UM.*, 131/25, Lef 1, 1 Receb 1269.

⁵⁵ BOA., *A.MKT.UM.*, 131/88, Lef 1, 7 Receb 1269.

⁵⁶ BOA., *A.MKT.UM.*, 133/95, Lef 1, 25 Receb 1269.

⁵⁷ BOA., *A.MKT.UM.*, 136/21, Lef 117 Şaban 1269.

Yelkvanoğlu Ahmed Ağa hakkında yapılan tahkikatta, Ali ve Feyzi ağaların kendi menfaatleri doğrultusunda bazı kimseleri kışkırtmalarından dolayı huzursuzluk yaşandığı kanaatine varılmıştır.⁵⁸ 1855 yılına gelindiğinde Yelkvanoğlu Ahmed Ağa hakkında da fazla öşür toplamaktan ve uygunsuz hareketlerde bulunmaktan dolayı şikayetler gelmeye başlamıştır.⁵⁹ Yapılan inceleme sonucunda Ahmed Ağa'nın hareketleri uygunsuz görülüp görevinden azledilmiştir. Azilden sonra Kastamonu valisine, Mengen ahalisinin hizmetlerinden hoşnut kaldığı eski kaza müdürü Halil Ağa'nın yeniden müdür olarak tayin edilmesine dair bir arzuhal ulaşmıştır. Vali Halil Ağa'nın müdürlüğe uygun olup olmadığını sorgulamak üzere Bolu kaymakamından bilgi istemiş, nihayetinde Halil Ağa yeniden müdürlüğe atanmıştır.⁶⁰

Eski kaza müdürünün suçsuzluğunun ispatlanması, yeni müdür atamasına gölge düşürmüştür. Bu olumsuzluğa Halil Ağa'nın kısa sürede ahaliye zulmetmeye başlaması da etki etmiştir. Nihayetinde, masumiyeti ispatlanan Ahmed Ağa'nın yeniden kaza müdürü olması talep edilmiş ve bu istek olumlu karşılanarak Ahmed Ağa görevine iade edilmiştir.⁶¹ Görevine yeniden kavuşan Yelkvanoğlu Ahmed Ağa hakkında bu sefer İstanbul'da ikamet eden Mengenliler tarafından şikayet gelmiştir. Bu kişilerden bir tanesi sarayda aşçıbaşı iken diğer üçünün İstanbul'da hizmetkar oldukları belirtilmiştir. Ayrıca arzuhalde Mengen'de ikamet eden birinin de imzası vardır. İmza sahipleri, Ahmed Ağa'nın *"her işi menfaatine uydurduğunu, Devlet-i Aliyye'den zuhur etmeyecek işlerin kendisinden sadır olduğunu ve sanki devr-i zulümde yaşıyor gibi hareket ettiğini ve o makama layık olmadığını"* belirtip hakkında tahkikat yapılmasını istemekteydiler.⁶² Bu olumsuz arzuhal, Ahmed Ağa'nın kendi isteğiyle kaza müdürlüğünden istifa etmesine sebep olmuştur.⁶³ İstifa sonrası Halil Ağa yeniden kaza müdürü olmuştur. 12 Aralık 1859 tarihinde yedi kişinin imzasıyla Mengen ahalisinin Halil Ağa'nın zulmüne uğradığı, azledilip yerine Feyzi Ağa'nın tayin edilmesi talep edilmiştir.⁶⁴ 6 Kasım 1860 tarihinde Halil Ağa bir yıl önce toplanan aşar ve ağnam rüsumunun bir kısmını zimmetine geçirmek

⁵⁸BOA., MVL., 261/88, Lef 1, 7 Zilhicce 1269.

⁵⁹BOA., Sadaret Divan Kalemi Belgeleri (A.DVN.), 102/52, Lef 1, 29 Cemazeyilahir 1271; BOA., A.MKT.UM. 186/34, Lef 1, 29 Cemaziyelahir 1271; BOA., MVL., 162/6, Lef 1, 5 Recep 1271.

⁶⁰BOA., A.MKT.UM., 180/97, Lef 1, 16 Camaziyelevvel 1271

⁶¹ BOA, A.MKT.UM., 243/99, Lef 1, 12 Zilkade 1272

⁶² BOA, MVL., 572/73, Lef 1, 3 Zilhicce 1274

⁶³ BOA, MVL., 580/8, Lef 1, 29 Rebiyülahir 1275

⁶⁴ BOA, MVL., 593/73, Lef 1, 17 Cemaziyeleevvel 1276

suçundan görevinden azledilip mahkemeye gönderilmiştir.⁶⁵ Bu durumda yeniden Feyzi Ağa kaza müdürü olarak atanmıştır (1 Aralık 1860).⁶⁶

Feyzi Ağa'nın kaza müdürlüğü yine çok sürmemiş, 10 Nisan 1861 tarihinde Tıǧlıoğlu Mustafa'dan rüşvet aldığı gerekçesiyle görevinden azledilmiştir. Feyzi Ağa, Tıǧlıoğlu Mustafa'ya "*seni müdür yaptıracağım*" diyerek kendisinden 10 bin kuruş rüşvet almıştır. Bu sebeple her ikisi de mahkeme edilmiş ve ceza almışlardır.⁶⁷ Feyzi Ağa'ya aldığı rüşvetin iki katı ceza kesilmiş, ayrıca hem Feyzi Ağa hem de Tıǧlıoğlu Mustafa altı sene müddetinde kalebentliğe mahkum edilip cezalarını çekmek üzere Sinop'a gönderilmişlerdir.⁶⁸

Feyzi Ağa'nın azledilmesiyle yerine Hatiboğlu Hafız Mehmed Efendi tayin edilmiştir. Ahali Hafız Mehmed Efendi'den memnun olmasına rağmen, eski müdür Halil Ağa'nın yeniden müdür olarak atanması hususunda ısrarcıdır. Birkaç ay sonra Hafız Mehmed Efendi'nin müdürlüğü kendi istifası sebebiyle son bulduğunda, ahalinin hala Halil Ağa'yı istediği görülmektedir.⁶⁹ Bu esnada müdürlük makamı bir süre boş kalmıştır. Mengen'de Halil Ağa'ya karşı olan bir grubun bu süreçte boş durmadığı, onun yeniden müdür olarak atanmasını engellemek için merkeze Halil Ağa'nın eskiden işlediği suçları hatırlatan bir yazı göndermişlerdir. Bu yazıda her ne kadar kendi isteğiyle görevinden ayrılmış olsa da Hafız Mehmed Efendi'nin yeniden müdür olarak ataması da talep edilmiştir.⁷⁰ Buna rağmen Halil Ağa yeniden kaza müdürü olmuştur (22 Nisan 1863).⁷¹ Halil Ağa'nın ardından, üç yıl sonra Mengen'e Mustafa Efendi isimli bir kaza müdürü atanmıştır.⁷²

1866'dan 1870'e kadar Mengen'de kaza müdürlüğü serencamında neler yaşandığı tespit edilememiştir. Mengen, sancak sisteminden vilayet sistemine geçilmesiyle birlikte Gerede kazasına bağlı bir nahiye durumuna gelmiş ve bu tarihten sonra da nahiye müdürleri tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

⁶⁵ BOA, *MVL.*, 605/98, Lef 1, 21 Rebiyülahir 1277

⁶⁶ BOA, *A.MKT.UM.*, 439/55, Lef 1, 17 Cemaziyülevvel 1277

⁶⁷ BOA, *MVL.*, 618/1, Lef 1, 28 Rebiyülevvel 1278

⁶⁸ BOA, *MVL.*, 625/21, Lef 4, 7 Şevval 1278

⁶⁹ BOA., *MVL.*, 632/63, Lef 2, 6 Muharrem 1279

⁷⁰ BOA., *MVL.*, 410/76, Lef 1, 21 Ramazan 1279.

⁷¹ BOA., *MVL.*, 648/18, Lef 2, 3 Zilkade 1279.

⁷² BOA., *MVL.*, 494/16, Lef 1, 11 Zilkade 1282.

1831 ve 1841 tarihli nüfus defterlerinde 25 köyden oluşan Mengen kazası⁷³, 1870 tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nde Gerede kazasına bağlı bir nahiye konumundaydı ve 12 köyden ibaretti.⁷⁴ Bu azalmanın sebebi olarak köylerin birleştirilmesi ya da kaza sınırlarındaki değişimler göz önüne alınabilir.

Tablo III'te XIX. yüzyılın sonuna kadar Mengen'de nahiye müdürlüğü yapan kişilerin isimleri yer almaktadır. Buna göre 1870-1898 arasında 11 nahiye müdürü görev yapmıştır.

HİCRİ	MİLADİ	NAHİYE MÜDÜRÜ
1286	1869/1870	Musa Ağa ⁷⁵
1287/1290	1870/1874	Mustafa Bey ⁷⁶
1291	1874/1875	Mehmed Rüşdü Efendi ⁷⁷
1292	1875/1876	Ahmed Nazif Efendi ⁷⁸
1293	1876/1877	Ali Efendi ⁷⁹
1296/1298	1879/1882	Mustafa Efendi ⁸⁰
1299	1882/1883	Osman Efendi ⁸¹
1310	1893/1894	Ahmed Fevzi Efendi ⁸²
1311	1894/1895	Mehmed Niyazi Efendi ⁸³
1312	1895/1896	Bekir Efendi ⁸⁴
1314	1897/1898	Mustafa İzzet Efendi ⁸⁵

Tablo III: Mengen Nahiyesi Müdürleri

XIX. yüzyılın ortalarına kadar şehirlerin idaresi tamamen kadılarına aitti. Kadıların yargının yanı sıra mülki, idari, mali ve beledi görevleri de vardı. Bu görevleri doğrudan kendileri veya yardımcıları olan naibler vasıtasıyla icra ediyorlardı. Sultan II. Mahmud döneminde merkeziyetçiliği artıran birtakım reformlar yapıldı. Bu arada taşra yöneticilerinin o zamanlar geçerli olan fen bilgilerine sahip olmaları istenmeye başlanmıştı. Halbuki medrese çıkışlı kadılarda bu vasıf giderek azalmıştı. Süreç içinde kadıların yetkileri peyderpey daraltıldı ve

⁷³ BOA, *Nüfus Defterleri (NFS.d.)*, 689, 1246, vrk 2.; BOA, *NFS.d.*, 714, 1256, vrk 3.

⁷⁴ *KVS.*, Def'a 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s.130.

⁷⁵ *KVS.*, Def'a 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s. 50.

⁷⁶ *KVS.*, Def'a 2, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1287 s.77.; *KVS.*, Def'a 3, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1288, s. 76.; *KVS.*, Def'a 4, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1289 s. 75.; *KVS.*, 1290 Def'a 5, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1290, s. 76.

⁷⁷ *KVS.*, Def'a 6, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1291 s. 77.

⁷⁸ *KVS.*, Def'a 7, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1292 s. 110.

⁷⁹ *KVS.*, Def'a 8, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1293 s. 95.

⁸⁰ *KVS.*, Def'a 11, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1296 s. 98.; *KVS.*, Def'a 12, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1297 s. 142.; *KVS.*, Def'a 13, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1298 s. 148.

⁸¹ *KVS.*, Def'a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1299 s. 159.

⁸² *KVS.*, Def'a 16, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1310, s. 496.

⁸³ *KVS.*, Def'a 17, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1311, s. 229.

⁸⁴ *KVS.*, Def'a 18, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1312, s. 172.

⁸⁵ *KVS.*, Def'a 19, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314, s. 206.

sadece yargılama yetkisiyle kaldılar.⁸⁶ Kadıların eğitimine önem veren Sultan Abdülmecid dönemi Şeyhülislamı Meşrepezade Hafidi Arif Efendi 1854 yılında “*Muallimhane-i Nüvab*” adında Süleymaniye’de bir medrese inşa ettirdi. 1885’te “*Mekteb-i Nüvab*”, 1908’de “*Mederesü’l-kuzat*” adını alan bu okulda 20-35 yaş arasındakiler kabul edilir, dört yıl eğitim görürlerdi. Burada Dürer (semavi inciler), Mecelle miras hukuku, şer’i hukuk, devletler hukuku, iktisat, ceza muhakemeleri usulü, ceza kanunu, kara ve deniz ticaret kanunları, vakıflar mevzuatı, arazi kanunnamesi, kitabet-i resmiye, idare hukuku ve icra kanunu dersleri verilirdi.⁸⁷

Çoğunlukla yargı çevresi geniş olan kadılar, kazalarına bağlı nahiyelere naibler atamışlardır.⁸⁸ Kadı bir nahiyede naib mahkemesi kurardı. Ancak bunun için merkezi idarenin izni gerekmektedir. Bir nahiyeye naib tayin edilirken bazı suiistimallerin önlenmesi için o yerin ahalisinden olmamasına dikkat edilirdi.⁸⁹

Tablo IV’te Kastamonu Vilayeti Salmameleri’ne göre Mengen’de görev yapan naibler listelenmiştir. Bu listeye göre Mengen’de altı farklı naib çeşitli dönemlerde görev yapmıştır.

HİCRİ	MİLADİ	NAİB
1288/1292	1871/1876	Mustafa Raşid Bey ⁹⁰
1294/1295	1877/1879	Şakir Efendi ⁹¹
1295	1878/1879	Şakir Efendi ⁹²
1296	1879/1880	Raşid Efendi ⁹³
1297	1880/1881	münhal ⁹⁴
1299	1882/1883	Emin Efendi ⁹⁵
1310	1893/1894	Mehmed Emin Efendi ⁹⁶
1311	1894/1895	münhal ⁹⁷
1312	1895/1896	Hacı Mustafa Bey ⁹⁸

⁸⁶ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2004, s. 237-240.

⁸⁷ A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*, Haz. M. Nihat Aryol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.77.

⁸⁸ Abdullah Demir, “Osmanlı Devletinde Kadılar ve Naipiler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 2017, s. 36, 210-211.

⁸⁹ İlhan Şahin, “Nahiye”, *DİA.*, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 307.

⁹⁰ *KVS.*, Def’a 3, Kastamonu Vilayet Matbaası 1288, s. 76.; *KVS.*, Def’a 4, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1289, s. 75.; *KVS.*, Def’a 5, Kastamonu Vilayet Matbaası 1290, s. 76.; *KVS.*, Def’a 4, 1289, Kastamonu Vilayet Matbaası s. 75.; *KVS.*, Def’a 5, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1290, s. 76.; *KVS.*, Def’a 6, 1291, Kastamonu Vilayet Matbaası, s. 77.; *KVS.*, Def’a 7, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1292, s. 110

⁹¹ *KVS.*, Def’a 9, Kastamonu Vilayet Matbaası 1294, s. 111.; *KVS.*, Def’a 10, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1295, s. 99

⁹² *KVS.*, Def’a 10, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1295, s. 99

⁹³ *KVS.*, Def’a 11, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1296, s. 98

⁹⁴ *KVS.*, Def’a 12, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1297, s. 142

⁹⁵ *KVS.*, Def’a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası 1299, s. 159

⁹⁶ *KVS.*, Def’a 16, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1310, s. 496

⁹⁷ *KVS.*, Def’a 17, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1311, s. 229

1314	1897/1898	Emin Efendi ⁹⁹

Tablo IV: Mengen Nahiyesi Naibleri

Katipler Osmanlı bürokrasisinin işleyişinde önemli bir rol oynayan memurlardı. Devlet yazışmaları bu kişilerin ellerinden çıktığından ve her türlü sırta vakıf olduklarından önemli kişiler olarak görülürlerdi.¹⁰⁰ 1869-1898 tarihleri arasında 10 katip görev yapmıştı. Tablo V’de Mengen Kazası’nda katiplik yapan memurların isimleri listelenmiştir.

HİCRİ	MİLADİ	KATİP
1286/1290	1869/1874	Tahir Efendi ¹⁰¹
1291	1874/1875	Ahmed Tahir Efendi ¹⁰²
1292	1875/1876	Hafız Lütfi Efendi ¹⁰³
1293	1876/1877	Tahir Efendi ¹⁰⁴
1296	1279/1880	Emin Efendi ¹⁰⁵
1297/1298	1880/1882	Mahmud Efendi (Vukuat Katibi) ¹⁰⁶
1298	1881/1882	Emin Efendi ¹⁰⁷
1299	1882/1883	Mahmud Efendi (Tahrir ve Vergi Katibi) ¹⁰⁸
1310/1311	1893/1895	Süleyman Sabri Efendi ¹⁰⁹
1312/1314	1895/1898	Nuri Bey ¹¹⁰

Tablo V: Mengen Nahiyesi Katipleri

Mengen’de vazife yapan bir başka görevli *nüfus mukayyidi* adı ile anılan nüfus memurudur. 28 Mart 1866 tarihli bir belgede Mengen kazasının nüfus mukayyidi olan Hüseyin Efendi’nin yirmi seneden beri bu vazifesinin yanı sıra kaza meclisi ve tapu katipliği yaptığı bildirilmekte, kendisinin kaza müdürü tarafından ek vazifelerinden ihraç edilmiş olduğu, nüfus mukayyitliğinden de atılmak istendiği

⁹⁸KVS., Def’a 18, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1312, s. 172

⁹⁹KVS., Def’a 19, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314, s. 206

¹⁰⁰Erhan Afyoncu, Recep Ahışalı, “Katip”, *DİA*, C.25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002 s. 53

¹⁰¹KVS., Def’a 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s.50.; KVS., Def’a 2, Kastamonu Vilayet Matbaası 1287, s.77.; KVS., Def’a 3, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1288, s. 76.; KVS., Def’a 4, Kastamonu Vilayet Matbaası 1289, s. 75.; KVS., Def’a 5, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1290, s. 76.

¹⁰²KVS., Def’a 7, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1292, s. 110

¹⁰³KVS., Def’a 8, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1293, s. 95

¹⁰⁴KVS., Def’a 9, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1294, s. 111.

¹⁰⁵KVS., Def’a 10, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1295, s. 99.

¹⁰⁶KVS., Def’a 11, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1296, s. 98; KVS., Def’a 12, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1297, s. 142.

¹⁰⁷KVS., Def’a 12, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1297, s. 142.

¹⁰⁸KVS., Def’a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1299, s. 159.

¹⁰⁹KVS., Def’a 16, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1310, s. 496.; KVS., Def’a 17, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1311, s. 229

¹¹⁰KVS., Def’a 18, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1312, s. 172.; KVS., Def’a 19, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314, s. 206

ifade edilse de bunun kanuna uygun olmaması sebebiyle, görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.¹¹¹

Bu başlık altında değerlendirilebilecek diğer bir görevli imamlardır. Osmanlı Devleti'nde imamlar Müslüman topluma hizmet veren en geniş kadrodur. Tanzimat devrine kadar mahalle ve köylerde imam devletin en büyük temsilcilerinden biriydi. Kadılar tarafından denetlenir, ayrıca onlara pek çok konuda yardımcı olurlardı.¹¹² Muhtarlık kurumunun oluşturulması ile birlikte imam-hatiplerin cami dışındaki görevleri sona erdi.¹¹³ Osmanlılarda imamlık ve hatiplik beraber zikredilip çoğu hatip aynı zamanda bulunduğu caminin imamıydı. Bununla birlikte hatiplik son dönemde bağımsız bir görev haline geldi.¹¹⁴

H.1260 tarihli Mengen kazasına ait temettuat defterlerine göre Mengen kazasını oluşturan köylerde görevli olan imam ve hatipler aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

KÖYLER	TEMETTUAAT DEFTERLERİNE GÖRE İMAM-HATİPLER	GÖREVİ
Bürnük	Mercimekoğlu Molla Osman bin Ali	İmam
Karacalar	Sarıkadioğlu Molla Sadık bin İlyas	Hatip
İlyaslar	Softaoğlu Molla Ali bin Ahmet	İmam
Serkez	Karahasanoğlu Molla Mehmet bin Osman	İmam
Serkez	Hemanoğlu Molla Mehmed bin Mehmed	Hatip
Kuzgöl	Kenanoğlu Molla Emin bin Mustafa	İmam
Kuzgöl	Hatiboğlu Molla Osman bin Ömer	Hatip
Kadırgalar	Rumbeğioğlu Hatib Mehmed Efendi bin Salih	Hatip
Çubuk	Duzcuoğlu Hatib Hüseyin Efendi bin Ahmed	Hatip
Kavacık	Salatoğlu Molla Abdürrahim bin Osman	İmam
Pazaryeri	Hatiboğlu Mehmed bin İsmail	Hatip
Sazlar	Köpuroğlu Mehmed bin Hasan	Hatip

Tablo VI: Temettuat Defterlerinde Mengen Kazasının İmam ve Hatipleri

¹¹¹ BOA., *MVL.*, 494/16 Lef 1, 11 Zilkade 1282.; *KVS*, Def'a 7, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1292, s. 110.

¹¹² Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul: Pınar yayınları, 2018, s. 11-16.

¹¹³ Faruk Tut, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik Müessesesi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1991, s. 40.

¹¹⁴ Tut, A.g.t, s. 40.

Nüfusu az olan yerlerde genellikle mescit bulunur nüfusun kalabalıklaşmasıyla birlikte ihtiyaç duyulursa, mescit camiye çevrilirdi. Temettuat kayıtlarına göre Nazırlar, Rükneddin, Karaşeyhler, Ma'ruflar, Güğüm, Dere, Akviran, Hacıahmedler, Demirciler, Kara İshak, Şeyhler, Düzağaç, Kırındı, Seyre ve Müş'irler köylerinde ne imam ne de hatip bulunmuyordu. Sazlar, Pazar, Çubuk, Kavurgalar ve Karacalar köylerinde din görevlisi olarak hatip; Bürnük ve Kavacık köylerinde ise imam vardı. Kuzgöl ve Serkez köylerinde ise hem imam hem de hatip bulunuyordu.

2. MENGEN KAZASI'NDA İDARİ BİRİMLER: KÖYLER

H.1246/M.1831 ve H.1256/M.1841 (tarihli nüfus defterlerine göre Mengen kazası 25 köyden oluşuyordu. Bu köyler Tablo VII'de gösterilmektedir.¹¹⁵

Bürnük	Müş'irler	Karacalar	İlyaslar	Serkez
Seyre	Kırındı	Düzağaç	Şeyhler	Karaishaklar
Kuzgöl	Demirciler	Kavurgalar	Hacıahmedler	Akviran
Çubuk	Dere	Güğüm	Ma'ruflar	Kavacık
Karaşeyhler	Rükneddin	Nazırlar	Pazaryeri	Sazlar

Tablo VII: Nüfus Defterlerine Göre Mengen Kazasının Köyleri

1831 tarihli nüfus defterinde Kavurgalar olarak bilinen köy 1841 tarihli nüfus ve temettuat defterinde Kadırgalar ismiyle geçmektedir. Bugün, Kavurga isminde bir köy bulunmasa da bu adla bir sokak bulunmaktadır. Kadırgalar isminde bir köy yada mahal ismi ise bulunmamaktadır. Dolayısıyla 1841 ve 1845 tarihli defterlerde köyün adının sehven yanlış yazılmış olma ihtimali yüksektir. Benzer bir durum 1831 tarihli nüfus defterinde Pazaryeri ismiyle kaydedilen, ancak daha sonraki kayıtlarda Pazar olarak geçen köy için ve yine 1831 kayıtlarında Karındı olarak yazılan, sonraki kayıtlarda Kırındı olarak anılan köy için de geçerlidir.

Eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmesiyle birlikte nahiye haline gelen Mengen'in 1870 yılında 12 köyü bulunuyordu. Köy sayısının 25'ten 12'ye inmesi sınırlardaki değişikliklerle açıklanabileceği gibi bazı köylerin birleştirilmiş olması

¹¹⁵ BOA., *NFS.d.*, 689, 1246, vrk 2.; BOA., *NFS.d.*, 714, 1256, vrk 3.

ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Tablo VIII’de 1870 yılında Mengen’e bağlı köyler sıralanmıştır.¹¹⁶

Mengen Nahiyesine Bağlı Köyler	
Pazar	Kuzgöl
Nazırlar	Sazlar
Rükneddin	Kadırgalar
Akviran	Kavacık
Bürnük	Karacalar
Seyre	İlyaslar

Tablo VIII: 1870 Tarihli Kastamonu Salnamesine Göre Mengen Nahiyesinin Köyleri

Osmanlı idari teşkilatlanmasında en küçük birimlerini oluşturan köylerin muhtarlar tarafından yönetilmesi 19. yüzyıldaki gelişmelerdendir. Muhtarlık kurumu ilk defa 1829 senesinde İstanbul’da Üsküdar, Galata ve Eyüp’te kurulmuştur.¹¹⁷ İstanbul’dan sonra muhtarlık kurumunun kurulduğu ilk yer Kastamonu olarak bilinmektedir. Daha önce imamlarda olan mülki ve beledi amirlik vasfını muhtarlar üstlenmiştir.¹¹⁸ Muhtarlar ahali tarafından oybirliğiyle seçilir, muhtar mahalle ya da köydeki ahaliye, imam da muhtara kefil olurdu. Böylece mahalle ya da köyün asayişinden ve meydana gelen olaylardan bütün ahali sorumlu tutulmaktaydı.

Tanzimat öncesinde muhtarların yaptıkları işler aşağıda sıralanmıştır:

- Mahalle veya köyün güvenliğini sağlamak,
- Köyünden, mahallesinden veya kentinden başka bir yere gidecek olanlara ilmuhaber vermek (suç işlemiş olanlar ve sürgün gelenlere izin verilemez),
- Doğan, ölen, kaybolan, başka yere göçenler ve başka yerden gelenleri kaydedip, günü gününe defter nazırına bildirmek,
- Mahallenin ya da köyün gelir gider defterini tutmak.¹¹⁹

Muhtarlar sancak merkezlerinde bulunan ve İstanbul’daki Ceride Nezareti’nin memuru olan Defter Nazırları’na bağlıydılar. Halk muhtardan memnun değilse imam ve ileri gelenler aracılığıyla mütesellime başvurup hakkında gerekli işlemin

¹¹⁶ KYS., Def’a 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s.130.

¹¹⁷ Ali Akyıldız, Muhtarlık, *DİA*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006 s. 51.

¹¹⁸ İbrahim Özgül, Nazım Kartal, *Osmanlıda Yerel Yönetimlerin Gelişimi ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Hiper Yayın, 2019, s. 28-35.

¹¹⁹ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, XXXIV, S. 135, 1970, s. 413.

yapılmasını talep edebilirdi. 1842’de idari teşkilatın yeniden düzenlenmesiyle birlikte köy-kaza-sancak-eyalet idari birimleri oluşturuldu. Kaza müdürlerine vergi toplama görevi verilince, muhtarlar tahsildarlarla birlikte köyde kaza müdürlerinin temsilcisi konumuna geldiler.¹²⁰

Tablo IX’da 1831 ve 1841 tarihli nüfus defterleri ile 1845 tarihli temettuat defterlerine göre Mengen Kazası’na bağlı köylerin muhtarları sıralanmıştır.¹²¹

Köyler	H 1246 (1830/1831) Tarihli Nüfus Defterine Göre Muhtarlar	H 1256 (1840/1841) Tarihli Nüfus Defterine Göre Muhtarlar	H 1260 (1844/1845) Tarihli Temettuat Defterlerine Göre Muhtarlar
Bürnük	Şabankadıoğlu Mustafa bin Abdülkasım	Tanoğlu İbrahim bin Mustafa	Tanoğlu İbrahim bin Mustafa
Müş’irler	Değirmencioğlu Hacı Ali bin Ahmed	Aşçıoğlu Halil bin Ali	Süleymanoğlu Hacı Ali bin Ahmet
Karacalar	Kadıoğlu Mustafa bin Hüseyin	Kadıoğlu Molla Sadık bin İlyas	Belirtilmemiş
İlyaslar	Molla Selim bin Hüseyin	Belirtilmemiş	Hasanimamoğlu Selim bin Hüseyin
Serkez	Numanoğlu Selim bin Süleyman	Hemanoğlu Molla Mehmed bin Mehmed	Ahmedcioğlu İbrahim bin Ömer
Seyre	Mehmet Tahir Efendi bin Mehmed Memiş	Alibegoğlu Hüseyin bin Hasan	Belirtilmemiş
Kırındı	Eyübkadıoğlu Osman bin Abdurrahman	Eyübkadıoğlu Hüseyin bin Abdurrahman	Belirtilmemiş
Düzağaç	İmamoğlu Sadık bin Hasan	Akçeoğlu İbrahim bin Abdürrahim	Beğlioğlu Mehmet bin Süleyman
Şeyhler	Hacıkadıoğlu Salih bin Tahir	Mollaoğlu İbrahim bin Mustafa	Belirtilmemiş
Karaishak	Hamzaoğlu Ali bin Mehmed	Süleymanoğlu Mahmud bin Mehmed	Süleymanağaoğlu Mahmud bin Mehmet
Kuzgöl	Hatiboğlu Osman bin Ömer	Suhteoğlu Hüseyin bin Hüseyin	Kocahüseyinoğlu Hüseyin bin Mehmet
Demirciler	Karabağioğlu İsmail bin Halil	Kırbağioğlu İsmail bin İsmail	Belirtilmemiş

¹²⁰ Musa Çadırcı, Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s. 61-63

¹²¹ BOA., NFS.d, 689, 1246; BOA., NFS.d, 714, 1256.

Kavurgalar	Rumbeğöğlü Hüseyin bin Hasan	Rumbeğöğlü Molla Hüseyin bin Hasan	Belirtilmemiş
Hacıahmedler	KozoğlüAhmed bin Ahmed	KavillioğlüAhmed bin Ahmed	Belirtilmemiş
Akviran	Kalyoncuoğlü Abdullah bin Halil	Belirtilmemiş	Kıyasoğlü Hüseyin bin Hasan
Çubuk	Demircioğlü İbrahim bin Hasan	KabasakaloğlüMehmed bin Hasan	Belirtilmemiş
Dere	Kadioğlü Mehmed bin Mehmed	Durmuşoğlü Ömer bin Halil	Belirtilmemiş
Gügüm	Çakıllıoğlü Ali bin Ahmed	Hızarcıoğlü Mehmed bin Mehmed	Belirtilmemiş
Ma'ruflar	Hüseyinoğlü Abdullah bin Mehmed	Sebbahoğlü Ali bin Mehmed	Belirtilmemiş
Kavacık	Selimoğlü Hasan bin Mehmed	Şahinoğlü Mustafa bin Mustafa	Şahinoğlü Mustafa bin Mustafa
Karaşeyhler	Kalemoğlü Abdullah bin Hüseyin	Kalemoğlü Abdullah bin Hüseyin	MahmudoğlüAhmed bin Ali
Rükneddin	Karaeyüboğlü Mustafa bin Mustafa	Karaeyüboğlü Mustafa bin Mustafa	Kemaloğlü Hüseyin bin Halil
Nazırlar	Hüseyinçelebioğlü Ahmet bin Mustafa	Kemaloğlü İbrahim bin İbrahim	Battaloğlü Abdullah bin Ahmet
Pazaryeri	Alioğlü İbrahim Efendi bin Osman	Alioğlü Halil bin İbrahim	Berberoğlü Ahmed bin Ahmed
Sazlar	Hasanbeğöğlü Ali bin İsmail	Hasanbeğöğlü Ali bin İbrahim	KöpüroğlüMehmed bin Hasan

Tablo IX: Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasına Bağlı

Köylerin Muhtarları

1831 tarihli nüfus defterinde tüm köylerin muhtarları belirtilmiş iken, 1841 tarihli nüfus defterinde Akviran köyünün muhtarı kaydedilmemiştir. Bu durum sehven yapılmış bir hatayı işaret edebileceği gibi, köyün o tarihte seçilmiş bir muhtarı olmadığını da gösterebilir. 1831'den 1841'e aradan geçen 10 yıllık süreçte Kavurgalar köyünün muhtarı Rumbeğöğlü Hüseyin bin Hasan, Rükneddin köyünün muhtarı Karaeyüboğlü Mustafa bin Mustafa ve Karaşeyhler köyünün muhtarı Kalemoğlü Abdullah bin Hüseyin haricinde bütün muhtarlar değişmiştir. Pazaryeri

köyünde Alioğlu ailesi, Karacalar köyünde Kadıoğlu ailesi, Kırındı köyünde ise Eyübkadıoğlu ailesi muhtarlık vazifesini sürdürmüş, aynı aileden başka kişiler de muhtarlık yapmıştır. 1841'den 1845'e kadar ise muhtarı kaydedilen 14 köyden 13'ünün muhtarı değişmiş, sadece Bürnük'ün muhtarı Tanoğlu İbrahim bin Mustafa yerinde vazifede kalmaya devam etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA MENGEN KAZASININ SOSYAL DURUMU

1. NÜFUS VE DAĞILIŞI

Belirli bir bölgede belirli bir zaman içinde yaşayan insan miktarına nüfus denilmektedir. Söz konusu olan bir metropol, şehir, kasaba, mahalle ya da köy olabilir. İnsanlar yaşamını cemaat, klan, topluluk, aşiret veya millet şeklinde çeşitli büyüklüklerde ve yoğunluklarda sürdürür. Öyle ki insan yaşamına uygun olmayan coğrafyalarda nüfus seyrek iken uygun olan yerlerde nüfus yoğundur. Nüfus yoğunluklarındaki farklılığın ana sebebi insan-coğrafya-doğal kaynak ilişkisinde yatmaktadır.¹²² XVIII. ve XIX. yüzyıllarda gerçekleşen sanayileşme, kentleşme ve kapitalizm süreçleriyle birlikte insanlar kentlere ve fabrikalara akın etmişlerdir. Bu göç hareketinden dolayı da devletler, nüfuslarını tespit etme ihtiyacı duymuşlar ve bu amaçla harekete geçmişlerdir. Osmanlı devleti modern anlamdaki ilk nüfus sayımını 1831 yılında gerçekleştirmiştir.¹²³

Osmanlı Devleti özelinde, 1831 nüfus sayımının başlıca amacı Sultan II. Mahmud'un ıslahat yapma isteğidir. Gerilemenin başlamasından bu yana yenilik teşebbüslerinin karşısına dikilen yeniçeri ordusunun, 1826'da lağvedilmesiyle birlikte Sultan II. Mahmud padişahlık salahiyetlerine kavuşmuş ve dilediği reformları gerçekleştirme imkanı bulmuştu. Yeniçeri ordusunun kaldırılmasının ardından gerekli olan ilk reform yeni bir ordunun kurulmasıydı. Bu ordunun kurulması için

¹²²Levent Aksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Analizleri", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 25, 2011, s. 219.

¹²³İbrahim Serbestoğlu, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfus Artırma Çabasında Müfettişlerin Rolü", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 31, 2004, s. 259.

gerekli vergi kaynaklarının ve askerlik yapabilecek kişilerin tespit edilmesi gerekiyordu.¹²⁴ Bu doğrultuda 1831 yılında yapılan nüfus sayımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk nüfus sayımı olarak kabul edilmektedir. Ancak Kemal Karpat nüfus verileri olmadan vergi toplamının imkansızlığına değinerek, ilk olarak Enver Ziya Karal tarafından ortaya atılan “*ilk sayım*” iddiasının pek geçerli olmadığını ifade etmektedir. 1831 sayımlarına imparatorluk oldukça önem vermiş ve sayımı gizli tutmuştu. 1774-1829 yılları arasında erkeklerin 20 yıl ya da daha fazla süre ile askerlik yaptıkları göz önüne alındığında sayımın, ahalide kuşku uyandırmaması gerekiyordu. Bu yüzden ahalinin doğru bilgi vermesini sağlamak ve güven uyandırmak amacıyla sayım memurları genellikle ulema arasından seçilmişti.¹²⁵ Devletin herhangi bir maksatla Müslüman nüfusu fazla Hristiyan nüfusu az gösterdiğine yönelik iddialar mevcut ise de bu durum, devletin bir takım vergi kaynaklarından mahrum olma sonucunu doğuracağı için anlamsızdır.¹²⁶ 1831 sayımıyla birlikte nüfus işlerinin teşkilatlanma süreci de başlamıştır. Sayım sonuçlarının değerlendirmesi için Ceride-yi Nüfus Nezareti kurulmuştur. Ardından eyalet ve bazı sancaklara nüfus nazırları, kazalara nüfus memurları, nahiyelere de mukayyid unvanlı memurlar görevlendirilmiştir. Böylece doğum, ölüm ve göç olayları için kayıtların sistemli bir şekilde tutulması amaçlanmıştır.¹²⁷

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl boyunca çağdaşı olan diğer devletler gibi nüfusu artırma politikası izledi. Nüfus bir medeniyet ölçüsü olarak görülmekteydi. Bu doğrultuda kasıtlı olarak çocuk düşürme yasaklandı, kızların evlenmesi için aile büyüklerinden izin alması şartı kaldırıldı ve evlilik aşamasında meydana gelen aşırı masrafların sınırlandırılması kararlaştırıldı.¹²⁸

1831 ve 1841 tarihli nüfus defterlerinde Mengen 25 köyden oluşan bir kazadır. Bu tarihlerde yapılan nüfus sayımlarının amacı vergi veren ve askere alınabilecek nüfusu tespit etmek olduğundan sadece erkekler sayılmıştır. Eğer köylerin ve genel olarak kazanın tahmini bir nüfusu bulunmak isteniyorsa eldeki erkek nüfus sayısını ikiyle çarpabiliriz.

¹²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2010, s. 10-11.

¹²⁵ Karpat, a.g.e., s. 62- 67.

¹²⁶ Karal, a.g.e., s. 22.

¹²⁷ Serbestoğlu, a.g.m., s. 260.

¹²⁸ Serbestoğlu, a.g.m., s.262.

Tablo X’da 1831 ve 1841 tarihli nüfus defterlerine göre Mengen kazasına bağlı köylerin ve kazanın toplam nüfusu verilmiştir.

KÖYLER	1831 ERKEK NÜFUSU ¹²⁹	1831 TAHMİNİ TOPLAM NÜFUS	1841 ERKEK NÜFUSU ¹³⁰	1841 TAHMİNİ TOPLAM NÜFUS	1831’DEN 1841’E NÜFUS ARTIŞ ORANLARI
Akviran	143	286	162	324	%13,29
Pazar	99	198	106	212	% 7,07
Bürnük	94	188	99	198	%4,26
Çubuk	100	200	90	180	%10
Demirciler	53	106	56	112	%5,66
Dere	25	50	38	76	%52
Düzağaç	65	130	76	152	%16,92
Güğüm	13	26	20	40	% 53,85
Hacıahmedler	91	182	80	160	% -12,08
İlyaslar	116	232	118	236	%1,72
Karaşeyhler	61	122	68	136	% 11,48
Karacalar	170	340	187	374	%10
Karaishak	55	110	78	156	%41,82
Kavacık	50	100	52	104	% 4
Kavurgalar	140	280	136	272	% -2,36
Kırındı	33	66	31	62	% -6,6
Kuzgöl	189	378	243	486	%28,57
Ma’ruflar	18	36	20	40	% 11,11
Müş’irler	17	34	28	56	%64,71
Nazırlar	134	268	138	276	% 2,99
Rükneddin	104	208	110	220	% 5,77
Sazlar	134	268	148	296	% 10,45
Serkez	51	102	60	120	%17,65
Seyre	95	190	106	212	%11,58
Şeyhler	65	130	72	144	%10,77
TOPLAM	2115	4230	2322	4644	% 9,79

Tablo X: 1831 ve 1841 Tarihli Nüfus Verileri

Gerçek nüfus sayıları tahmini nüfuslardan daha fazla olmalıdır. Çünkü uzun askerlik süreleri ve ardı ardına yapılan savaşlarda erkeklerin askerde olması ya da şehit düşmelerinden dolayı kadın nüfusun erkek nüfusundan fazla olması gerekir. Mengen kazası genelinin 1831 tarihli nüfus defterine göre erkek nüfusu 2115’tir. Bu

¹²⁹ BOA.,*NFS.d.*,689, 1246.

¹³⁰ BOA.,*NFS.d.*,714, 1256.

sayımda Bolu sancağının nüfusu ise 24670 olarak tespit edilmiştir.¹³¹ Buna göre, Mengen nüfusu, Bolu sancağının %8,57'sini oluşturmaktadır.

1841 tarihli nüfus defterine göre ise Mengen nüfusu 2322'dir. Aradan geçen on yıllık sürede kazadaki erkek sayısı 207 kişi artmıştır. En az erkek nüfusu kadar kadın nüfusunun da var olduğunu düşünülürse, kazanın nüfusu en az 4230'dan 4644'e yükselmiştir. Bu durum nüfusa oranlandığında %9,79'luk bir artış olduğu görülür.

En fazla nüfusa sahip olan köy Kuzgöl'dür. Köyde 1831 yılında 189 erkek nüfus tespit edilirken 1841 yılında 243'e çıkmıştır. Mengen'in en az nüfusa sahip olan köyü ise 1831 yılında 13 erkek nüfusuyla Güğüm köyüdür. 1841 yılında hem Güğüm köyünün hem de Ma'ruflar köyünün 20 erkek nüfusları vardır, böylece Mengen kazasının en az nüfuslu köyleri ikiye çıkmıştır. 1831'den 1841 yılına kadar 10 yıllık süre zarfında 25 köyden 22'sinin nüfusunun arttığı görülmektedir. Nüfus artış oranının en fazla olduğu köy %53,85 oranla Güğüm köyüdür. 1831'de 13 olan erkek nüfus 10 yıl sonra 20'ye yükselmiştir. Nüfusu en az oranda artan köy ise %1,72 oranla İlyaslar'dır. 1831'de 116 erkek nüfusu olan köyün 10 yıl sonra 118 erkek nüfusu olmuştur.

Mengen kazasının üç köyünün on yıllık süreçte nüfusunun azaldığı görülmüştür. Bu köyler: Kaburgalar, Kırındı ve Hacıahmedler'dir. Nüfus düşüşünün en fazla görüldüğü köy %12,08 oranla Hacıahmedler olmuştur. 1831'de 91 erkek nüfusa sahip olan köyün 1841'de 80 erkek nüfusu bulunmaktadır.

Bahsi geçen nüfus defterlerinin dışında H.1286/M1870ve H.1314/M.1898tarihli Kastamonu salnamelerinde Mengen'e ait nüfus verileri yer almaktadır. İlkinde genel olarak Mengen'e ait veriler yer alırken, ikincisinde tüm köylerin nüfus verileri bulunmaktadır. Kazaya ait gayrimüslim nüfus defteri bulunmadığı gibi salnamelerde de ilgili tarihte Mengen'de gayrimüslim nüfusun bulunmadığı görülmektedir. 1870'te Mengen'de 633 hanede 2306 erkek nüfus bulunduğu görülmektedir. Yine bir o kadar kadın nüfusunun bulunduğu varsayılırsa toplam nüfus tahminen 4612 olmalıdır.¹³² Kadınlar ilk defa, 1880'li yılların başında

¹³¹ Haz. Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003, s. 23.

¹³² KVS, Def'a 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s. 111.

başlayan, 1893 yılında toplanıp bir araya getirilebilen ve tarihte “1893 nüfus sayımı” olarak anılan sayımda sayılmışlardır.¹³³ 1898 yılında Mengen nahiyesinin nüfusu 8147 olarak tespit edilmiştir. 1831 ve 1841 yıllarında 25 olan köy sayısı, 1870’de 12’ye düşmüş, 1898’de ise 37’ye yükselmiştir.¹³⁴

Aşağıdaki tabloda H.1314 (1897/1898) tarihli salnameye göre Mengen Nahiyesi’ne bağlı köylerin listesi verilmiştir.

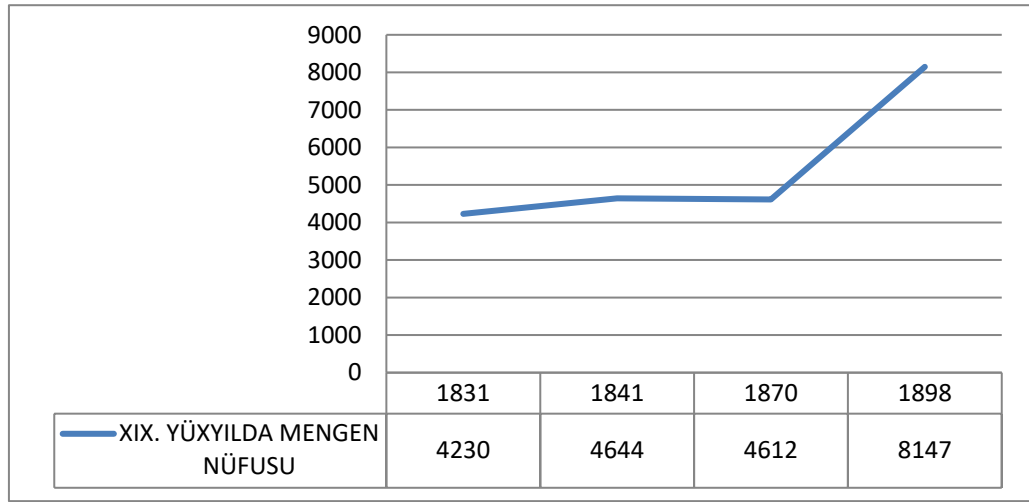
1898 YILINDA MENGEN NAHİYESİNİN NÜFUSU			
KÖY	NÜFUS	KÖY	NÜFUS
Pazar	393	Kırındı	151
Düzağaç	278	Arak	213
Ali Beyler	112	Karaşeyhler	271
Müşirler	83	Çay	270
Şeyhler	235	Çardak	166
Köse Kadılar	58	Karaeyübler	350
Seyre	234	Maruflar	72
Kavacık	194	Çubuk	291
Akviran	247	Teberrük	175
Hacıahmedler	239	Rumbeyli	296
Nazırlar	229	Kadıköy	271
Serkez	236	Sarıkadılar	190
Karacalar	223	İlyaslar	335
Karaishaklar	195	Bürnük	344
Demirciler	215	Dere	141
Güğüm	93	Yörükler	139
Kıyaslar	327	Harkatlar	122
Beşler	232	Düzköy	235
Kuzgöl	292	TOPLAM	8147

Tablo XI: 1898 Tarihli Kastamonu Salmamesine Göre Mengen Nahiyesinin Nüfusu

H.1314/M.1898 tarihli salnamede, 1831 ve 1841 nüfus defterlerinde yer alan köylere ek olarak Ali Beyler, Köse Kadılar, Arak, Çay, Çardak, Karaeyübler, Rumbeyli, Kadıköy, Sarıkadılar, Yörükler, Kıyaslar, Harkatlar, Düzköy ve Beşler köylerinin ismi geçmektedir. Daha önce nüfus defterlerinde yer alan Kavurgalar, Rükneddin ve Sazlar köylerinin ise adı geçmemektedir. Bu köylerin isimlerinin değişmiş olması muhtemeldir.

¹³³ Güneş, a.g.m., s. 228

¹³⁴ KVS., Defa‘ 19, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314, s. 348-349.

Grafik I: XIX. Yüzyılda Mengen Kazasının Nüfusu

1841 yılında Mengen'in ortalama nüfusu 4644 olarak tahmin edilmektedir. Aradan geçen 29 yıldan sonra 1870 yılında kazanın nüfusu 4612'ye düşerek, %0,69 oranında azaldığı görülmektedir. Geçen süre içinde nüfusta doğal bir artış umulurken çok az da olsa düşüşün sebepleri köyden kente göçler ve yoğun bir şekilde yapılan askere alımlar olacağı gibi Mengen nahiyesi sınırlarının daralması da söz konusu olabilir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise ciddi bir artış söz konusudur. 1898'de nüfus % 76.64 artarak 8147'ye yükselmiştir.

XVIII. yüzyıl ortalarına kadar dünyada kayda değer bir nüfus artışının yaşanmadığı, sanayileşme ile birlikte iyileşen yaşam koşulları ve sağlık hizmetleri sayesinde dünyada nüfus patlaması olduğu bilinmektedir.¹³⁵ Elbette bu durum Osmanlı gibi geç sanayileşen ülkelere geç sirayet etmiştir. Mengen'deki XIX. yüzyılın sonunda meydana gelen yüksek nüfus artışında bu etken göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra 1870'teki durumun aksine, bu sefer Mengen idari sınırlarında bir genişleme de meydana gelmiş olabilir. Ancak bu konuda elimizde belge bulunmamaktadır.

1870 yılında Mengen'e bağlı köy sayısının 12'ye düşmesi, köylerin birleşme ihtimalini düşündürdüğü gibi 1898'de 37'ye çıkması da köylerin bölünmesini akla getirmektedir. Bir başka olasılık yukarıda bahsettiğimiz gibi, daha önce farklı kaza ya da nahiyelere bağlı olan köylerin Mengen'e bağlanmasıdır. Ancak H.1286/M.1870 tarihli salnameye bakıldığında ismi geçen yerler, Mengen'e komşu

¹³⁵ Kayıhan Özoğuz, "Nüfus Hacmi ve Artışı Üzerine Çağlar Boyu Süregelen Tartışmalara Toplu Bir Bakış, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 32, S. 1-4, 2012, s. 43

olan Bolu, Gerede ve Devrek kasabalarına bağı köy isimleri arasında da tespit edilememiştir.¹³⁶ Köy bazında bakıldığında Mengen nüfusunun genelindeki artış, köyler üzerinden de takip edilebilmektedir. Ancak 1841 yılında diğer köylere nazaran yüksek nüfusa sahip Akviran, Karacalar, Kuzgöl ve Nazırlar köylerinin nüfuslarında düşüş vardır. Nahiye genelinin %76.64 oranında arttığı dönemde bu köylerinin nüfuslarındaki düşüş, bölünme anlamına gelebilir. Karaishaklar köyünde %25 oranında, beklenenin hayli altında bir artış görülmüştür. Yine bu köyün de bölünmüş olması muhtemeldir. Bu konuya aşağıda, hane sayılarıyla birlikte tekrar değineceğiz.

2. HANELER VE AİLE TİPLERİ

2.1 Haneler

1831 ve 1841 tarihli nüfus defterlerine göre kimi hanelerde sadece baba ve çocuklar kayıtlı olup çekirdek aile olarak tanımlanacak aile modeline rastlanırken, kimi aileler de peder-kayınpeder, enişte ve torunları içeren geniş özelliktedir. Ayrıca kardeş, yeğen, üvey oğul ve üvey peder gibi nitelermeler de defterlerde geçmektedir. Hatta bazı kişiler için “İslam kardeşliği” ifadesi kullanılmış olup, bu kategoride hane sahibi kan bağı olmaksızın bir başka kişiyi kardeşi olarak görmüş ve hanesine dahil etmiştir. Defterlerde kullanılan “hariminde” ifadesi ise aile reisinin koruması ve bakımı altında olan kişileri tanımlamaktadır. Defterlerde geçen bir başka ifade olan “*gulam*” unvanı ise o kişinin köle olduğunu göstermektedir.

1831 tarihli Mengen kazasına ait nüfus defterine kişilere numara verilmiş ancak hanelere numaralandırma yapılmamıştır. Bu yüzden hane sayısı ve hane başına düşen tahmini kişi sayısı tespit edilememektedir. 1841 tarihli nüfus defterinde ise haneler belirgin şekilde numaralandırılmıştır. 1841 tarihli Mengen kazasına ait nüfus defterine göre kazada 747 hane bulunmaktadır. 2322 erkek nüfusun kaydedildiği defterde tahmini toplam tahmini nüfus 4644’dür. Özellikle bazı haneler çok kalabalıktır. Örneğin Pazaryeri köyü muhtarı Halil bin İbrahim, üç biraderi, iki yeğeni, bir üvey biraderi ve bir hizmetkârı ile birlikte yaşamaktadır. Kuzgöl köyünün hatibi Mollaoğlu Osman bin Ömer ise, altı oğlu, bir biraderi ve bir yeğeni ile birlikte

¹³⁶K/Ş., Defa‘ 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s. 127-131.

yaşarken; Rükneddin köyünden Kemaloğlu Halil bin İbrahim hanesinde üç oğlu ve sekiz erkek torunuyla birlikte kaydedilmiştir.

Tablo XII’de 1841 senesinde Mengen Kazası’nda bulunan hane sayısına, tahmini nüfusa ve hane başına düşen kişi sayısına yer verilmiştir.

KÖYLER	HANE SAYISI	TAHMINİ NÜFUS	HANE BAŞINA DÜŞEN KİŞİ SAYISI
Bürnük	32	198	6,18
Müş’irler	7	56	8
Karacalar	59	374	6,33
İlyaslar	39	236	6,05
Serkez	19	120	6,31
Seyre	27	212	7,85
Kırındı	11	62	5,63
Düzağaç	24	152	6,19
Şeyhler	21	144	6,85
Karaishak	25	156	6,24
Kuzgöl	70	486	6,94
Demirciler	20	112	5,6
Kavurgalar	42	272	6,47
Hacıahmedler	26	160	6,15
Akviran	51	324	6,35
Çubuk	31	180	5,80
Dere	12	76	6,33
Güğüm	7	40	5,71
Ma’ruflar	7	40	5,71
Kavacık	17	104	6,11
Karaşeyhler	23	136	5,91
Rükneddin	40	220	5,5
Nazırlar	50	276	5,52
Pazar	32	212	6,62
Sazlar	55	296	5,38
TOPLAM	747	4644	6,21

Tablo XII: 1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Hane Başına Düşen Kişi Sayısı

Kazada hane başına en fazla kişinin düştüğü köyler, Müş’irler, Seyre ve Kuzgöl’dür. En az kişinin düştüğü köyler ise Sazlar, Rükneddin ve Nazırlar’dır. Kaza ortalaması hane başına 6,21 kişidir. Köylerde hane başına düşen ortalama kişi sayılarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu veriler genellikle ebeveynleri ile birlikte yaşayan ya da aynı avlunun içinde farklı evlerde veya ebeveynine yakın mesafede oturan Türklerin, aile yapısına uygundur.

1898 yılına gelindiğinde Mengen nahiyesinde ciddi bir nüfus artışı bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Mengen'in H.1314/M.1898 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre nüfuslarıyla birlikte hane sayısı ve hane başına kaç kişi düştüğünün bilgileri verilmiştir.¹³⁷

KÖYLER	HANE SAYISI	NÜFUS	HANE BAŞINA DÜŞEN KİŞİ SAYISI
Pazar	54	393	7,27
Düzağaç	30	278	9,26
Ali Beyler	13	112	8,61
Müşirler	10	83	8,3
Şeyhler	35	235	6,71
Köse Kadılar	5	58	11,6
Seyre	26	234	9
Kavacık	20	194	9,7
Akviran	35	247	7,05
Hacıahmedler	28	239	8,53
Nazırlar	33	229	6,93
Serkez	22	236	10,72
Karacalar	30	223	7,43
Karaishaklar	20	195	9,75
Demirciler	24	215	8,95
Güğüm	10	93	9,3
Kıyaslar	44	327	7,43
Beşler	32	232	7,25
Kuzgöl	37	292	7,89
Kırındı	14	151	10,78
Arak	32	213	6,65
Karaşeyhler	34	271	7,97
Çay	30	270	9
Çardak	19	166	8,73
Karaeyübler	43	350	8,13
Maruflar	8	72	9
Çubuk	37	291	7,86
Teberrük	22	175	7,95
Rumbeyli	37	296	8
Kadıköy	38	271	7,13
Sarıkadılar	25	190	7,6
İlyaslar	29	335	11,55
Bürnük	34	344	10,11
Dere	13	141	10,84
Yörükler	18	139	7,72
Harkatlar	20	122	6,1
Düzköy	38	235	6,18
Mengen Geneli	999	8147	8,15

¹³⁷KVS., Defa' 19, Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1314, s.348-349.

Tablo XIII: 1898 Tarihli Kastamonu Salnamesine Göre Hane Başına Düşen Kişi Sayıları

Verilere göre Mengen'in nüfusu 8147, hane sayısı ise 999'dur. Hane başına 8,15 kişi düşmektedir. Mengen dahilinde bulunan köylerden, hane başına en fazla kişinin düştüğü yerler, Köse Kasılar, Serkez, Kırındı, Bürnük, İlyaslar, Köse Kadılar ve Dere köyleridir. Bu köylerde hane başına ortalama 10 kişiden fazlası düşmektedir. En az kişinin düştüğü yerler ise Düzköy, Harkatlar, Arak, Nazırlar ve Şeyhler köyleridir. Bu köylerde ise hane başına ortalama 7 kişiden az düşmektedir.

1841 yılındaki 749 hane bulunurken, 1870'te 633¹³⁸, 1898'te ise 999¹³⁹ hane bulunmaktadır. Mengen'e bağlı köylerdeki hane sayılarında önce %15,48 oranında düşüş, sonra %57,81 oranında artış görülmüştür. Nüfusta ise önce %0,69 oranında azalma sonra %76,64 oranında artma görülmüştür. Özellikle 1841'den 1870'e köy sayısı ile birlikte hane sayısının da düşüşü akla nahiye sınırları arasında bir değişiklik olabileceğini akla getirmektedir. Ancak bu durum tespit edilmiş değildir. Aynı şekilde 1870'ten 1898'e hane sayılarında ve nüfustaki kayda değer artış nahiye sınırlarında genişleme olduğu izlenimini uyandırmaktır. Bununla birlikte kalabalık köylerdeki nüfusun azalması köylerde bölünmenin de gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim bugün harita üzerinde Mengen incelendiğinde Kıyaslar Akvıran (bugünkü adıyla Akören) köyünün, Sarıkadılar ise Karacalar köyünün hemen yakınında yer almaktadır.¹⁴⁰

2.2 Aile Tipleri

Bütün toplumlarda sosyal bünyenin en küçük yapı taşı olan aile, birbirine akrabalık bağı ile bağlanmış aile fertlerinin bir toplamı olarak tanımlanmaktadır.¹⁴¹ Aile kurumunu oluşturan unsurlar bölgelere, dönemlere, sosyal ve iktisadi durumlara göre değişmektedir. Genel olarak iki tip aile modelinden bahsedilebilir: geniş aile ve dar aile. Geniş aile bir aile reisinin başında olduğu eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşan bir kurumdur. Dar

¹³⁸KVS., Def'a 1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s. 111.

¹³⁹KVS., Def'a 19, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314, s. 348-349.

¹⁴⁰<https://atlas.harita.gov.tr/#11.87/40.94701/32.15891> adresinden 02.05.2021 tarihinde alınmıştır.

¹⁴¹ Namık Aslan, "Türklerde Aile Anlayışı ve Çocuk", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 121, S.239, 2019, s. 458.

veya çekirdek aile olarak nitelendirdiğimiz aile ise bir karı koca ve çocuklardan meydana gelmektedir.¹⁴²

Türk aile yapısında kadın aktif bir role sahiptir. Anne olarak çocuklarına velilik etmeye yetkili, dul kaldığında çocuklarının vasisi ve evinin mutlak yöneticisidir. İslam'ın benimsenmesiyle de uzun süre bu rolü devam etmiştir. Bu olgu hem Selçuklu gravürlerinde hem de İbn Batuta'nın "*Rihlet-ü İbn Battuta*" isimli seyahatnamesinde görülmektedir. Batuta, Selçuklu kadınlarının Türk gelenek ve göreneklerini koruduğunu belirtmektedir. XV. yüzyılda, Bizans ve İran kültürlerinin de etkisiyle Osmanlı'da harem kurulumuyla başlayan kadının ikinci plana atılması, toplumun tüm tabakalarına sirayet etmiştir. 1603'te kadınların kaymakçı dükkanına girmeleri, 1610'da erkeklerle birlikte sandala binmeleri, 1787'de ince ferace giymeleri yasaklanmıştır. 1900 yılına ait bir tenbihnamede kadınların babaları ya da oğulları ile dahi dışarıda kalmamaları ve belirli alanlarda dolaşmamaları istenmiştir.¹⁴³

Türkler genellikle tek eşliliğe eğilimli bir millettir. Ancak tarihi süreçte erkeklerin ağır iş şartlarından dolayı kadınlardan daha önce vefat etmeleri, savaşlarda hayatlarını kaybetmeleri ve erkek çocuğa verilen önemden dolayı İslamiyet'ten önce de, ilk eşin rızasını almak şartıyla, çok eşlilik görülmüştür.¹⁴⁴ Osmanlı toplumunda ise bu kurum İslam hukukuna göre teşekkül etmiştir. Kur'an-ı Kerim insanları tek eşliliğe teşvik etmiş bununla birlikte prensip olarak çok eşliliği yasaklamamıştır. Fakat İslam dininde birden fazla kadınla evlenme durumunda, aralarında adaletin gözetilmesinin şart koşulması ve kadının geçiminin erkeğin sorumluluğunda olması gibi hususlar yaygınlaşmasını önlemiştir.¹⁴⁵ 1878/1879 Bolu Şer'iyye sicilleri üzerine yapılan çalışmada Bolu'da erkeklerin genellikle ilk eşlerinden çocukları olmadığında ikinci evliliği yaptıkları ve çok eşlilik örneklerinin kişinin maddi durumuyla bağlantısız olduğu, tereke kayıtlarından tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada ailelerin 2,3 ya da 4 çocuklu olduğu iki eşli olanlarda ise çocuk sayısının

¹⁴² Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 196.

¹⁴³ Deniz Güler, Nazmi Ulutak, "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile", *Kurgu Dergisi*, S.11., 1992, s. 51-60.

¹⁴⁴ Güler, a.g.m., s. 77-78.

¹⁴⁵ İbrahim Eten Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 31, 2012, s. 43.

6'ya kadar çıktığı görülmüştür.¹⁴⁶ 1838-1850 yılları arası Bolu Şer'iyye sicilleri üzerine yapılan bir başka çalışmada ise tereke sahibi olan 124 aileden 107'sinin çocuk sahibi olduğu ve ortalama her aileye 2 ila 4 arasında çocuk düştüğü görülmüştür. En fazla çocuk sahibi olan ise, 7 çocukludur.¹⁴⁷ Bu durumda yüzyıl boyunca Bolu'da aile yapısının nicelik olarak değişmediği ve sabit kaldığı görülmektedir. İslam inancı evlatlık alma konusunu ise suni bir bağ olarak değerlendirmiştir. Kimsesiz çocukların bakılması, Müslümanlara ve İslam devletine yüklenen dini-hukuki bir sorumluluk olarak görülmüştür. Ancak kişinin bir başkasını himayesi altına alması, o kişiyle evlenmeye engel çıkaran ya da miras ilişkisi doğuran, akrabalık bağı olarak kabul edilmemiştir.¹⁴⁸ İnceleme konusu olan Mengen kazasıyla ilgili nüfus defterleri ve temettuat defterlerinde kız çocukları ile ilgili veri bulunmadığından araştırmada ailelerin kaç çocuğu olduğu tespit edilememiştir.

Ailenin temel üretim birimi olduğu tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlılarda da geniş aile tipi yaygındır. Her hanenin birbirinden bağımsız olduğunu düşünmek hatadır. Çoğu zaman bir avlunun içindeki hanelerde üç kuşağın mensubu bir sosyo-ekonomik ünite birlikte yaşarlar. Bu birliği aynı mahalde bulunan yakın akrabalar tamamlar.¹⁴⁹ 1841 tarihli nüfus defteri incelendiğinde kimi yerde ardı sıra numaralanmış hanelerin birbirleriyle olan akrabalığını belirten “amcası, yeğeni, oğlu, damadı” gibi ifadeler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra aynı köy içerisinde yer alan hanelerde aynı lakaba sahip olanların akraba olmaları büyük olasılıktır. Ancak bundan emin olmak mümkün olmadığından, bu çalışmada her hane kendi başına değerlendirilmiştir. Nüfus defterinde sadece erkek nüfus verileri olduğu için kişi ve oğulları bir hanede kayıtlı ise dar aile; eğer aile reisinin kardeşleri, torunları, yeğenleri, eniştesi, pederi, kayınpederi ya da yeğeni aynı hanede kayıtlı ise geniş aile kategorisinde değerlendirilmiştir. Eğer hanede sadece bir kişi kayıtlı ise bu kişinin bekar mı evli mi olduğunu bilinemediğinden, ailenin kadın fertleriyle birlikte yaşama ihtimali olsa da onlar da dar ailelerle birlikte değerlendirilmiştir. Ailenin en büyük

¹⁴⁶ Işıl Yurtışığı, 979 Numaralı Bolu Şer'iyye Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları (H. 1295-1296/1878-1879), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2009, s. 162-163.

¹⁴⁷ Dursun Bayraktar, *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iye Sicilleri 1838-1850)*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009, s. 64-65

¹⁴⁸ Aydın, a.g.m., s. 200.

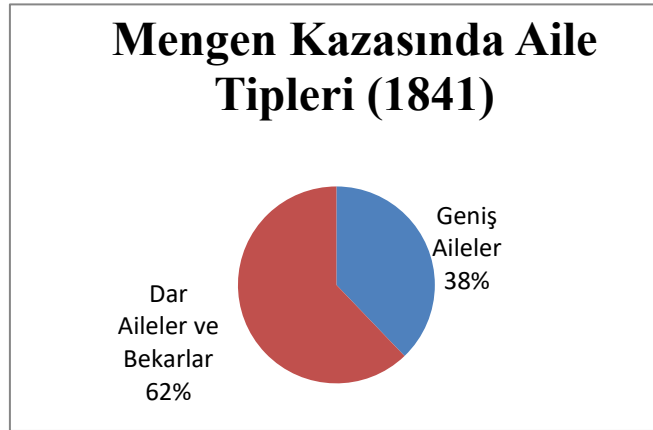
¹⁴⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000, s. 57.

erkeği 15 yaş ve altında ise kardeşleriyle birlikte aynı hanede gözüktüğünden, bu türden aileler de dar aile kategorisine alınmıştır.

KÖYLER	GENİŞ AİLELER	DAR AİLELER VE BEKARLAR
Akviran	24	27
Pazar	13	19
Bürnük	15	17
Çubuk	13	18
Demirciler	4	16
Dere	6	6
Düzağaç	7	17
Güğüm	2	5
Hacıahmedler	10	16
İlyaslar	8	31
Karaşeyhler	10	13
Karacalar	20	39
Karaishak	7	18
Kavacık	9	14
Kavurgalar	13	29
Kırındı	4	7
Kuzgöl	31	39
Ma'ruflar	1	6
Müş'irler	2	5
Nazırlar	20	30
Rükneddin	17	23
Sazlar	20	30
Serkez	9	10
Seyre	12	15
Şeyhler	6	15
TOPLAM	283	465

Tablo XIV: 1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Geniş ve Dar Aileler ile Bekarlar

Kazada 1841 yılında tespit edilen 747 hanenin 283'ü geniş aile statüsündeyken 465'i dar aile ya da bekarların yaşadıkları hanelerdir. Geniş aileler ahalinin %38'ini, dar aileler ve bekarlar ise %62'sini oluşturmaktadır. Dere köyünde geniş aile ile dar aile/bekarlar kategorisinde olan aileler her ikisinden de 6 aile olmak üzere eşittir. Kazanın diğer tüm köylerinde dar aile/bekarlar, geniş ailelerden daha fazladır. Çalışmada bu sonucun ortaya çıkmasında her hanenin kendi başına değerlendirilmiş olması etkilidir.

Grafik II: Mengen Kazasında Aile Tipleri

3. YAŞ DURUMLARI

3.1. Yaş Ortalamaları

1831 tarihli nüfus defterinde Karacalar köyünden 2, Serkez köyünden 1, Kuzgöl köyünden 1, Kavurgalar köyünden 1, Kavacık köyünden 1, Karaşeyhler köyünden 1, Pazar köyünden 2 ve Sazlar köyünden 1 kişinin yaşı nüfus defterine kaydedilmemiştir. Bu sebeple köylerin yaş ortalamalarını hesaplarırken bahsedilen 10 kişi ortalamaya dahil edilmediğini hatırlatmakta yarar var. Nüfus defterlerine göre Mengen'in nüfusunun çoğunlukla genç bireylerden müteşekkildi. Tabii bu istatistiğin çıkmasında çocukların sayısının fazla olması önemli bir etkindir. Ancak çocuk ölümleri çağın başka bir sorunudur. Bu konu da ileride ele alınacaktır.

KÖYLER	1831 YILINDA YAŞ ORTALAMALARI	1841 YILINDA YAŞ ORTALAMALARI
Akviran	20,19	27,4
Pazar	21,79	22,5
Bürnük	25,29	28,66
Çubuk	21,4	29,14
Demirciler	21,01	24,69
Dere	35,72	24,46
Düzağaç	23,6	23,72
Güğüm	25,38	22,15
Haciahmedler	25,29	28,05
İlyaslar	22	23,09
Kara İshak	21,92	23,76
Karaşeyhler	18,42	22,58
Karacalar	23,43	25,27
Kavacık	24,65	25,03
Kavurgalar	21,23	24,96
Kırındı / Karandı	23,51	28,71

Kuzgöl	23,64	24,81
Ma'ruflar	26,88	22,1
Müş'irler	25,47	17,6
Nazırlar	23,51	26,46
Rükneddin	26	24,33
Sazlar	21,94	25,1
Serkez	24,51	21,5
Seyre	20,03	20,53
Şeyhler	23,1	22,38

Tablo XV: 1831 ve 1841 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Mengen Kazasına Bağlı Köylerin Yaş Ortalamaları

Mengen kazasında 1831 yılına ait nüfus defterinde 2100 erkek nüfus kayıtlıdır. Bu nüfus içerisinde kişilerin ortalama yaşı 23,14'tür. 1841 yılına ait nüfus defterinde ise 2320 erkek nüfus kaydedilmiştir ve bu kişileri ortalama yaşı 24,85'dir. Bu oranlar dikkate alındığında Mengen'in oldukça genç bir nüfusa sahip olduğunu ve aradan geçen on yıllık sürede de bu vaziyetini koruduğu görülmektedir. Nüfus oranının %9,79 arttığı kazada ortalama yaştan 1,71 oranda yükselmesi şaşırtıcıdır. Gerek nüfus defterlerini gerekse temettuat defterlerini incelediğimizde Mengen kazasına dışarıdan dikkate değer bir göç dalgası tespit edilmemiştir.

Tablo XV incelendiğinde 1831 tarihli nüfus defterine göre en genç nüfusa sahip olan köyler Karaşeyhler, Seyre ve Akviran'dır. Yaş ortalamasının en yüksek olduğu köyler ise Dere, Ma'ruflar ve Müş'irler'dir. 1841 tarihli nüfus defterine göre en genç köyler Müş'irler, Seyre ve Serkez iken; en yüksek yaş ortalamasına sahip olan köyler: Çubuk, Bürnük ve Hacıahmedler'dir. Müş'irler köyünün 1831'de en genç nüfus ortalamasında sahip köyler arasında yer alırken on yıl sonra adının en yüksek yaş ortalamasına sahip köyler arasında zikredilmesi, nüfusunun az olduğu dikkate alındığında tabiidir.

3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı

Nüfus defterlerinden elde edilen veriler 0-14 yaş arası çocuk nüfusu, 15-65 yaş arası genç nüfus ve 65 yaş üzeri yaşlı nüfus olarak sınıflandırılmıştır. 1831 tarihli nüfus defterine göre Mengen kazası genelinde 1009 kişi 0-14 yaş arası çocuk, 1008 kişi 14-65 yaş arası genç ve 88 kişi 65 yaş ve üzerindedir. Mengen'de 65 yaş üzerinde olanların sayısı oldukça düşüktür. Bu durum kazada, o dönemde, insanın yaşam süresinin kısalığını işaret etmektedir. Kuzgöl, Karacalar ve Kavurgalar köyleri

Mengen'in en kalabalık köyleridir. Karacalar ve Kavurgalar'da çocuk nüfusunun genç nüfustan fazla olduğu görülürken; Kuzgöl köyünde genç nüfus çocuk nüfusundan daha fazladır. En fazla yaşlının bulunduğu köy ise Kavurgalar köyüdür.

Köyler	0-14 yaş arası	15-65 yaş arası	65 yaş üzeri	Toplam
Akviran	79	60	4	143
Pazar	45	49	3	97
Bürnük	42	49	3	94
Çubuk	57	37	6	100
Demirciler	22	26	5	53
Dere	6	17	2	25
Düzağaç	32	31	2	65
Gügüm	6	6	1	13
Haciahmedler	38	49	4	91
İlyaslar	61	50	5	116
Kadırgalar / Kavurgalar	76	52	11	139
Kara İshak	28	25	2	55
Karaşeyhler	32	26	2	60
Karacalar	82	81	5	168
Kavacık	22	25	2	49
Kırındı	12	21	0	33
Kuzgöl	84	96	8	188
Ma'ruflar	6	11	1	18
Müş'irler	6	10	1	17
Nazırlar	62	68	4	134
Rükneddin	37	64	3	104
Sazlar	67	62	4	133
Serkez	23	26	1	50
Seyre	54	36	5	95
Şeyhler	30	31	4	65
TOPLAM	1009	1008	88	2105

Tablo XIV: 1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mengen Kazası Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı

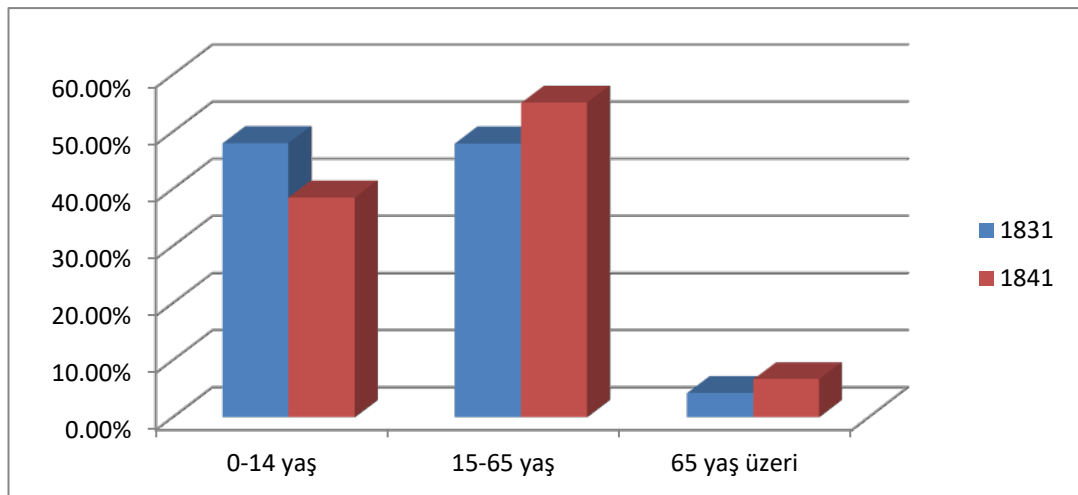
Yaş grupları oranlandığında nüfusun %47,93'ünü 0-14 yaş grubu, %47,89'unu 15-65 yaş grubu ve %4,18'ini 65 yaş üstü grup oluşturmaktadır. Çocuk ve genç yaş grubuna dahil olan nüfus aşağı yukarı birbirine denktir.

KÖY	0-14 yaş arası	15-65 yaş arası	65 yaş üzeri	Toplam
Bürnük	33	58	8	99
Müş'irler	14	14	0	28
Karacalar	85	88	14	187
İlyaslar	49	64	5	118
Serkez	29	28	3	60

Seyre	48	54	4	106
Kırındı	10	18	3	31
Düzağaç	30	45	1	76
Şeyhler	31	37	4	72
Kara İshak	31	44	3	78
Kuzgöl	96	134	13	243
Demirciler	22	32	2	56
Kavurgalar	52	79	5	136
Hacıahmedler	22	56	2	80
Akviran	51	108	3	162
Çubuk	29	4	57	90
Dere	12	25	1	38
Gügüm	7	12	1	20
Ma'ruflar	7	12	1	20
Kavacık	25	25	2	52
Karaşeyhler	23	41	4	68
Rükneddin	49	53	8	110
Nazırlar	44	90	4	138
Pazar	43	62	1	106
Sazlar	50	94	4	148
TOPLAM	892	1277	153	2322

Tablo XV: 1841 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mengen Kazası Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı

1841 tarihli Mengen kazasına ait nüfus defterine göre 0-14 yaş grubunda 892 kişi, 15-64 genç yaş grubunda 1277 kişi, 65 yaş üzerinde ise 153 kişi vardır. 1841 senesinde Mengen nüfusunun %38,42'sini 0-14 yaş,%55'ini 15-65 yaş, %6,59'unu ise 65 yaşının üzerinde olanlar oluşturmaktadır.

Grafik III: 1831 ve 1841 Tarihlerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı

1831 yılında Mengen kazasının 0-14 yaş grubundaki kişi sayısı 1009 iken on yıl sonraki nüfus defterlerinde 892 olarak tespit edilmiştir. Oransal olarak baktığımızda

toplam nüfusun %47,93'ünü oluştururken 1841'de %38,42'sini teşkil etmiştir. Eğer bu noktada toplam nüfusun %9,79'luk artışı göz önüne alınırsa 0-14 yaş arası grupta düşüş değil yükseliş gerçekleşmesi beklenirdi. Ancak aksine düşüş kaydedilmiştir. 15-65 yaş grubunda kişi sayısı on yıllık süreçte 1008'den 1277'ye yükselmiştir. Burada kayda değer bir artış söz konusudur. 1831'de nüfusun %47,89'unu oluşturan bu yaş grup 1841 yılında %55'ini teşkil etmiştir. Çalışabilir nüfus olarak da nitelenen bu 15-65 yaş aralığı Mengen kazasında ilgili tarih aralığında iş gücünün arttığını göstermektedir. Yaşlı nüfus olarak nitelenen 65 yaş üzerindeki kişi sayısının geçen sürede 88'den 153'e yükseldiğini görmekteyiz. 1831'de nüfusun %4,18'ini oluşturan grubun toplam erkek nüfus içindeki oranı 1841'de %6,59'a çıkmıştır.

1831 -1841 yılları arasında genç yaş grubundaki erkek nüfusun hızlı bir artış göstermesini, doğal nüfus artışı dışında açıklamak mümkün değildir. Çünkü bu süreçte kazanın dışarıdan göç aldığına dair herhangi bir belge bulunmaktadır. Ayrıca eğer böyle bir göç olayı yaşansaydı 1831 tarihli nüfus defterine göre 1841 tarihli nüfus defterinde çok farklı lakaplara rastlamamız gerekirdi. Böyle bir duruma rastlanmamıştır. Bu yüzden artışın göçle değil tamamen doğal şekilde gerçekleştiğini biliyoruz. Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir, Mengen kazasında pek çok kişi İstanbul'da aşçılık yapmaktadır ve belki bu süreçte bazı kişiler memleketlerine dönerek, nüfus artışını hızlandırmış olabilir.

Nüfus defterlerini incelerken en çok dikkat çeken hususlardan biri de bazı kayıtlardaki yaşlardır. Yaşlı oranın, 1831 yılına ait kayıtlarda %4.18, 1841 yılına ait defterde ise %6.59 oranında olması kazada ortalama yaşam süresinin kısa olduğu anlamına gelmektedir. Bugün ki sağlık imkanlarında dahi bir insanın 100 yaşını bulması nadir görülen bir durumdur. 1831 tarihli nüfus defterinde 100 yaş ve üzerinde kimse kaydedilmemiştir. Ancak 1841 tarihli nüfus defterinde beş kişinin kaydedildiği görülmektedir.

KÖY	İSİM	YAŞ
Akviran	Recepoğlu Hacı İbrahim	110
Karacalar	Deliahmedoğlu Ahmed bin Abdullah	120
Kavurgalar	Beşlioğlu Bekir bin Mehmed	100
Kuzgöl	İslamoğlu Mahmud bin Abdullah	115
Demirciler	Selimdaroğlu Hamza bin Osman	100

Tablo XVI: 1841 Tarihli Nüfus Defterinde 100 Yaş ve Üzerinde Olanlar**4. ÖLÜMLER**

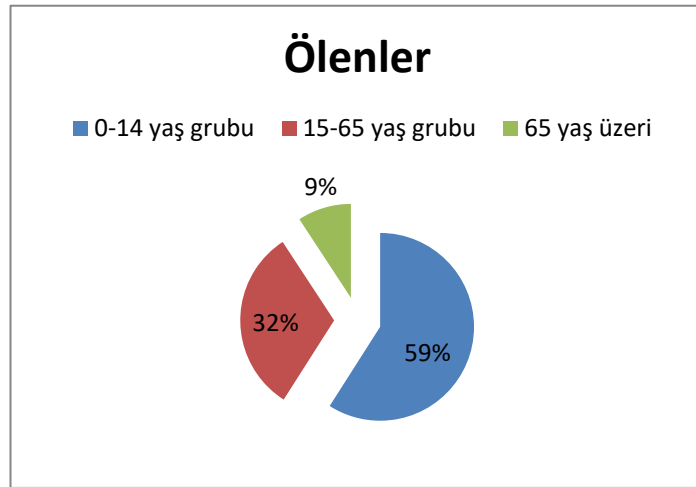
Mengen kazasına ait 1831 tarihli nüfus defterinde kaydedilen nüfustan vefat edilenlerin üzerleri çizilerek not düşülmüş ve ölüm tarihleri yazılmıştır. Bu defterde ölüm tarihleri 1831 ile 1840 tarihleri arasında verilmiştir. Bu, bir sonraki nüfus sayımına kadar vefat edilenlerin kayıttan düşüldüğünü gösterir. 1841 tarihli nüfus defteri üzerine işlem yapılmamıştır.

KÖYLER	0-14 yaş arası	15-65 yaş arası	65 yaş üzeri	TOPLAM
Bürnük	14	6	1	21
Müş'irler	1	0	0	1
Karacalar	25	12	3	40
İlyaslar	15	3	2	20
Serkez	7	7	1	15
Seyre	13	8	1	22
Kırındı	3	2	1	6
Düzağaç	5	7	1	13
Şeyhler	3	6	3	12
Kara İshak	8	2	0	10
Kuzgöl	21	15	3	39
Demirciler	9	3	2	14
Kavurgalar	28	9	6	43
Hacıahmedler	10	1	2	13
Akviran	24	11	3	38
Çubuk	16	4	3	23
Dere	1	4	1	6
Gügüm	1	0	1	2
Ma'ruflar	2	2	1	5
Kavacık	12	7	1	20
Karaşeyhler	13	1	1	15
Rükneddin	13	11	0	24
Nazırlar	11	8	3	22
Pazar	14	9	2	25
Sazlar	12	13	2	27
TOPAM	281	151	44	476

Tablo XIX: 1831 Tarihli Nüfus Defterindeki Ölüm Kayıtlarının Yaş Gruplarına Dağılımı

1831-1840 arasında Mengen dahilinde 0-14 yaş aralığında 281 kişi, 15-65 yaş aralığında 151 kişi ve 65 yaş üzerinde olanlardan 44 kişi hayatını kaybetmiştir. Vefat edenlerin %59,03'ü 0-14 yaş, %31,72'si 15-65 yaş, %9,24 65 yaş üzerindeki

gruplarındadır. Tablo XIX’da görüldüğü üzere ciddi oranda çocuk ölümleri söz konusudur.

Grafik IV: 1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Ölüm Kayıtlarının Yaş Gruplarındaki Oranları

Sağlık problemleri Osmanlı toplumunda hem yetişkinleri hem de çocukları doğrudan ilgilendiren bir durumdur. İlerleyen yaşlarda ortaya çıkan hastalıkların büyük bir çoğunluğunun sebebi bebekken alınmayan tedbirlerdir. Çocuk ölümleri küçümsemeyecek boyuttaydı.¹⁵⁰ Çocukların yakalandıkları hastalıklar 1847 yılında yayımlanan “Tuhfetü’tTıb” isimli eserde boğulma, sarılık, pişik, ağız ağrısı, göz ağrısı, yılanlık, ishal, çıbanlar, boğmaca, çiçek, kızamık, kızıl ve kuşpalazı olarak belirtilmiştir.¹⁵¹

KÖYLER	H 1247 (1831/1832)	H 1248 (1832/1833)	H 1249 (1833/1834)	H 1250 (1834/1835)	H 1251 (1835/1836)	H 1252 (1836/1837)	H 1253 (1837/1838)	H 1254 (1838/1839)	H 1255 (1839/1840)	Belirsiz	TOPLAM
Bürnük	0	9	0	2	0	1	0	0	2	0	14
Müş‘irler	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Karacalar	1	17	2	1	0	0	1	1	2	0	25
İlyaslar	1	0	0	0	5	3	4	1	1	0	15
Serkez	0	4	0	1	0	0	0	0	2	0	7
Seyre	0	8	1	0	0	2	1	0	1	0	13
Kırındı	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	3
Düzağaç	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	5

¹⁵⁰ Cüneyd Okay, “Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900)”, *Türkler*, C. 14, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 66-67.

¹⁵¹ Zeynel Özlü, “Osmanlı Devlet’inde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular”, *Belleten*, C. LXXXI, S. 291, 2017, s. 419.

Şeyhler	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	3
Kara İshak	0	3	0	2	0	2	0	0	1	0	8
Kuzgöl	2	13	0	0	0	2	0	1	3	0	21
Demirciler	2	4	0	0	1	2	0	0	0	0	9
Kavurgalar	3	21	0	1	0	3	0	0	0	0	28
Hacıahmedler	0	8	0	0	0	2	0	0	0	0	10
Akviran	1	16	1	1	0	4	0	0	0	1	24
Çubuk	0	9	0	2	2	1	1	0	1	0	16
Dere	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Güğüm	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Ma'ruflar	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2
Kavacık	0	10	0	2	0	0	0	0	0	0	12
Karaşeyhler	1	1	1	0	3	3	4	0	0	0	13
Rükneddin	0	0	7	0	1	0	2	3	0	0	13
Nazırlar	0	4	0	0	1	4	1	0	1	0	11
Pazar	2	11	0	0	0	1	0	0	0	0	14
Sazlar	2	6	2	1	0	1	0	0	0	0	12
TOPLAM	16	150	16	13	14	31	17	6	16	2	281

Tablo XX: 1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Çocuk Ölüm Kayıtları

Tablo XVIII incelendiğinde 281 vakanın 150'sinin H.1248/M.1833 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda akla ilk gelen salgın hastalıklardır. Ancak araştırmamız sırasında, ilgili tarihte Bolu ve civarında salgın hastalık olduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır. Dokuz yıllık süreçte en fazla çocuk ölümünün gerçekleştiği köyler Kavurgalar, Karacalar ve Akviran köyleridir.

5. LAKAPLAR

Her aile öteden beri bir isme sahipti. Bu isimlere lakap ya da şöhret denilirdi. Osmanlı toplumunda bir kimsenin anılıp tanınması, mensup olduğu aile ismiyle mümkün olurdu. Aile isimleri mutlaka “oğlu ya da zade” şeklinde biterdi.¹⁵²

1831 ve 1841 tarihli Mengen kazasına ait nüfus defterlerinde kayıtlı olan ailelerin lakapları incelendiğinde pek çok ailenin lakabını babaları, dedeleri ya da büyük dedelerinden aldığı görülmektedir. Bazı lakaplar meslek bildirmektedir. Ancak bu meslekler bizzat kendi meslekleri olmaktan çok lakaplarını aldıkları atalarının meslekleridir. Mengen XIX. yüzyılda bir kasaba yaşamından uzaktır. 25

¹⁵² Zakir Avşar, Ayşe Elif Emre Kaya, “Cumhuriyet Türkiye’sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği”, *TurkishStudies*, C. 8, S. 5, Ankara, 2013, s. 77.

köyün birleşiminden oluşmaktadır. Bu yüzden meslek ihtiva eden lakaplar da daha çok köy yaşamına uygundur.

Araştırmada özellikle önüne ya da sonuna isim alarak Kadioğlu lakabına sık rastlanmıştır. Bu durum halkın kadılık makamına verdiği değeri ifade etmektedir. Muhtemelen atalarından biri kadı ise insanlar o isimle anılır olmuşlardır. Kadioğlu kadar yaygın olmasa da Kethüdaoğlu lakabı da yaygın olarak görülmektedir. Bu iki lakabın yaygınlığı bölgede devlet kapısının tarım toplumu için ne kadar önemli olduğu ifade etmektedir. Bir başka yaygın kullanılan lakap Hatiboğlu'dur. Bu lakabın sık görülmesi de dini makama verilen önemi ifade etmektedir. Yine dini görevi ifade eden İmamoğlu ve Müezzinoğlu lakapları da çalışmamızda tespit edilmiştir. Bu lakapların yanı sıra dindarlığı ifade eden Suhte, Molla ve İslami bir şartı yerine getirenler için kullanılan, Hacı lakabının da yaygın kullanıldığı görülmektedir.

Aynı zamanda meslek belirten lakaplar kazada hangi ekonomik faaliyetlerin yapıldığı hakkında da bize bilgi vermektedir. Bu faaliyetler: tatlıcılık, cebecilik, çorapçılık, katırcılık, telcilik, debbağlık, kılıççılık, değirmencilik, oturakçılık, bostancılık, aynacılık, demircilik kahvecilik ve ayakkabıcılık olarak sıralanabilir.

Sayıları az da olsa lakaplardan bir kısmı atalarının göç ettiği şehirleri ifade etmektedir. Bu şehirler: Trabzon, Çorum, Viranşehir (bugün ki Eskipazar ve civarı) ve Çağa'dır. Etnik köken ifade eden lakaplar da mevcuttur: Boşnakoğlu, Türkmenoğlu ve Çerkezoğlu. Rumbegoğlu lakabındaki Rum ifadesi ise bir etnik kimliği işaret etmemekte, coğrafi anlamda kullanılmaktadır. Rum, Anadolu ve Rumeli'de yaşayan insanlar için öteden beri kullanılagelen bir isimdir.¹⁵³

KÖYLER	LAKAPLAR
Bürnük	Tanoğlu, Şabankadioğlu, Mercimekoğlu, Yeşillioğlu, Kamberoğlu, Çıtıroğlu, Halilkadioğlu, Bekiroğlu, Tatlıcıoğlu, Köleismailoğlu, Ceyşoğlu, Yanıkoğlu, Bayramoğlu, Körhasanoğlu, Celalioğlu, Kıranoğlu, İkizoğlu, Ortaoğlu, İbrahimioğlu, Abbasoğlu, Zikiroğlu, Osmancıoğlu, Karahüseyinoğlu, Ömeroğlu, Boduroğlu, Mercimekoğlu, Mehmedoğlu
Müş'irler	Müezzinoğlu, Süleymanoğlu, Karamehmedoğlu, Kopuşoğlu, Kebudoğlu

¹⁵³ Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma*, İstanbul, Metis Yayınları, 2017, s. 42.

Karacalar	Kadioğlu, Sarıkadioğlu, Hatiboğlu, Cebecioğlu, Seferoğlu, Azizkadioğlu, Karahanoğlu, Dadaoğlu, Osmankethüdaoğlu, Biliroğlu, Müstehakoğlu, Ömerbeşeoğlu, Arabacılaroğlu, Deliahmedoğlu, Oruçoğlu, Kadirbeşeoğlu, Kemalmazoğlu, Kılıçcioğlu, Tilkioğlu, Cancıoğlu, Eyüboğlu, Kukacioğlu, Hacıoğlu, Kerimoğlu, Nebioğlu, Türkmenoğlu, Hacımehmedoğlu, Azizkadioğlu,, Mollahasanoğlu, Buzoğlu, Hamzaoğlu, HasanköseoğluKırbeşeoğlu, Bayramkadioğlu, Halilkadioğlu, Hastaoğlu, Kasımoğlu, Telcioğlu, Kenanoğlu, Osmanköleoğlu, Eyüboğlu
İlyaslar	Hasanimamoğlu, Ayvazkadioğlu, Katırcıoğlu, Köserceboğlu, Zobaroğlu, Kelmehmedoğlu, Kelekmehmedoğlu, Karayusufoğlu, Altuncuoğlu, Cingözoğlu, Köserceboğlu, Karabakioğlu, Katırcıoğlu, Sarıosmanoğlu, Softaoğlu, Karaabbasoğlu, Bıyıkoglu, Dangalakoglu, Karavelioğlu, Resuloğlu, İbişoğlu, Çalkandioğlu, Karabakioğlu, Hasanimamoğlu, Sırthoğlu, Eğrioğlu
Serkez	Hemanoğlu, Karahüseyinoğlu, Ahmedcioğlu, Tıngiroğlu, Uzunosmanoğlu, Oğuzoğlu, Dumanoglu, Osmanağaoğlu, Seferoğlu, Kadioğlu, Dervişoğlu, Aliçelebioğlu, Hatiboğlu, Ayıbacakoglu
Seyre	Alibeğoglu, Ortakcioğlu, Kösekadioğlu, Zaimoğlu, Ağaoğlu, İbrahimbeşeoğlu, Ömerbeğoglu, Akoğlu, Karahasanoğlu, Bakibeğoglu, Karagülleoglu, Berberoğlu, Kukacioğlu, Bayramoğlu, Karahacioğlu, Şamenlikoglu
Kırındı	Eyübkadioğlu, Şabanoğlu, Eyüboğlu, Kethüdaoğlu, Eyübkadioğlu, Feyzibeşeoğlu, Karamusaoğlu, Kalemoğlu, Satılmışoğlu
Düzağaç	Bostancioğlu, Köseoğlu, Karaşabanoğlu, Beğlioğlu, Hasankocaoğlu, Kurdoğlu, Tunaroğlu, Tahharoğlu, Karamustafaoğlu, Hatiboğlu, Delialioğlu, Kethüdaoğlu, Kadioğlu, Purtuloğlu
Şeyhler	Mollaoğlu, Hacısarioğlu, Ustaoglu, Cidaroğlu, Kocabeşeoğlu, Akçebaşioğlu,,Karaköleoğlu, Emeksizoglu, Çelebioğlu, Altıkülahoğlu, Oltabaşioğlu, Eyüboğlu, Cüreoglu, Erikosmanoğlu, Mustafabeşeoğlu, Sipahibeğoglu, Köleömeroğlu, Hacıömeroğlu
Karaishak	Süleymanağaoğlu, Ahmedağaoğlu, Halılağaoğlu, Hacıoğlu, Karayusufoğlu, Sarıoğlu, İsmailoğlu, İmamoğlu, Ömerbeğoglu, Danecioğlu, Selimoğlu, Şabanoğlu, Murtazaoğlu, Yozoğlu, Karakaşoğlu, Hüsamoglu, Keloğlu, Velioğlu
Kuzgöl	Mollaoğlu, Suhteoglu, Katıoğlu, Kurnazoğlu, Delkoğlu, İrkazoğlu, Yanıkoğlu, Kadioğlu, Alibeşeoğlu, Osmanbeşeoğlu, Kadioğlu, Kocahüseyinoğlu, Karacaoğlu, Karacahüseyinoğlu, Kadiroğlu, Kanlıoğlu, Karahüseyinoğlu, Abdivelioğlu, Pirvelioğlu, Suhteoglu, Karabecioğlu, Uzunhüseyinoğlu, Hatiboğlu, Toytuoğlu, Karahasanoğlu, Karahüseyinoğlu, Emeksizoglu, Abdurrahmanbeğoglu, Alibeşeoğlu, Alioğlu, Gündazoğlu, Kenanoğlu, Sefiroğlu, Kurdoğlu, Kıyasioğlu, Ramazanoğlu, Sarımehmedoğlu, Emiroğlu, Karavelioğlu, Topaloğlu, Ömerbeğoglu, Bekirbeşeoğlu, İsmailbeğoglu, Günidazoğlu, Teberikoğlu, Arabacioğlu, Mirahuroğlu, İslamoğlu
Demirciler	Kırbağioğlu, Zaimoğlu, Çorumluoğlu, Karacabeğoglu, Selimdaroğlu, Kabasakaloğlu, Karamahmudoğlu, Durmuşoğlu, Kabadayıoğlu, Boşnakoğlu, Muradoğlu, Durmuşoğlu, Akcanoğlu, Durmuşoğlu, Orakoğlu, Muratoğlu, Selimdaroğlu, Durmuşoğlu
Kavurgalar	Rumbeğoglu, Oturakçioğlu, Beşlioğlu, Çolakpaşazade, Beşeoğlu, Kelreceboğlu, Gedikoğlu, Keçelioğlu, Caziboğlu, Çarışoğlu, Türkmenoğlu,

	Mollabekiroğlu, Karaosmanoğlu, Kobudoğlu, Çağaloğlu, Sarıkadioğlu, Trabzonluoğlu, Çolakpaşaoğlu
Haciahmedler	Kavillioğlu, Ramazanoğlu, Ömerustaoğlu, Aynacioğlu, Kozoğlu, Delioğlu, Kozluoğlu, Debbaoğlu, Haliloğlu, Seferoğlu, Maksudoğlu, Çakıroğlu, İmamoğlu, Kolçakpaşazade
Akviran	Kıyasoğlu, Kalyoncuoğlu, Kıyasoğlu, Berberoğlu, Mürazioğlu, Ömersipahioğlu, Kaymakamoğlu, Zülfikaroğlu, Bekiroğlu, Osmanoğlu, İlyasoğlu, Pürdelioğlu, Kösedelioğlu, Gebeşoğlu, İlyasoğlu, Beşlioğlu, Kıyasoğlu, Kalyoncuoğlu, Debbaoğlu, Receboğlu, Şahbazoğlu, Bekiroğlu, Kethüdaoğlu, Araboğlu, Muradoğlu, Yörükoğlu
Çubuk	Tuzcuoğlu, Kabasakaloğlu, Karahüseyinoğlu, Tuğcuoğlu, Topcuoğlu, Receboğlu, Bölükbaşoğlu, Kıyasoğlu, Karaibrahimoğlu, Beğioğlu, Namazcioğlu, Akmanoğlu, Paşaoğlu, Hacıoğlu, Çizmecioğlu, Çerkezoğlu, Karamustafaoğlu, Haznedaroğlu, Akbiyikoğlu
Dere	Durmuşoğlu, Sarıcaoğlu, Kırkiyeoğlu, Kabakçioğlu, Hacıhimmetoğlu, Fettahoğlu, Velioğlu, Fettahoğlu, Kirlioğlu
Güğüm	Hızarcıoğlu, Erdostoğlu, Köseoğlu, Hacıoğlu, Maslioğlu, Piralioğlu
Ma'ruflar	Boduroğlu, Karaköleoğlu, Cebroğlu, İmamoğlu, Çorumluoğlu, Viranşehirlioğlu
Kavacık	Salikoğlu, Şahinoğlu, Gökmenoğlu, Sarıoğlu, Sakşioğlu, Süleymanoğlu, Süleymankadioğlu, Selimoğlu, Kığıcıoğlu, Karavelioğlu
Karaşeyhler	Sebbahoğlu, Kalemioğlu, Haşarioğlu, Kabaahmedoğlu, Kalleşoğlu, Çanakoğlu, Taburoğlu, Kalyoncuoğlu, Ahmedoğlu, Karahüseyinoğlu, Bayramoğlu, Akbaşoğlu, Kuyucuoğlu, Şanbellikoğlu, Kurişoğlu, Akbaşoğlu, Beyazidoğlu, Arslanoğlu, Mahmudoğlu
Rükneddin	Karaeyüboğlu, Hacıoğlu, Aşcıömeroğlu, Ağaoğlu, Lazoğlu, Sinaroğlu, Kemaloğlu, İmamoğlu, Armağanoğlu, Hacıkadioğlu, Hacıbayramoğlu, Tilkioğlu, Gedikömeroğlu, Hacıahmetoğlu, Kocabeğioğlu, Çorabcioğlu, Hacıahmedoğlu, Osmankadioğlu, Delihassanoğlu, Mollaosmanoğlu, Karaosmanoğlu
Nazırlar	Kemaloğlu, Velibeğioğlu, Hüseyinçelebioğlu, Karabakioğlu, Kurnazoğlu, Hüseyinçelebioğlu, Bekiroğlu, Bostancıoğlu, Dolaroğlu, Casusoğlu, Köseömeroğlu, Deliahmedoğlu, Şahinoğlu, Battaloğlu, Muharremoğlu, Süleymanoğlu, İslamoğlu, Kethüdaoğlu, Gökceoğlu, Aliefendioğlu, Senaroğlu, Ahmedoğlu, Tıngıroğlu, Hacıoğlu, İsmailoğlu, Rahdivanoğlu, Karapehlivanoğlu, Osmanbeğioğlu, Baldudakoğlu, İsaioğlu, Şekercioğlu
Pazar	Hatiboğlu, Alioğlu, Berberoğlu, Kostaoğlu, Kapucuoğlu, Hasanbeşeoğlu, Ayağbüyüköğlu, Köçekoğlu, Alioğlu, Hatiboğlu, Karacaoğlu, Karamehmedoğlu, Çevcioğlu, Demircioğlu, Hacımustafaoğlu, Köçekhasanoğlu, Topaloğlu, Değirmencioğlu, Karamehmedoğlu, Bostancıoğlu, Topalahmedoğlu, Topalsatılmışoğlu, Kerimoğlu, Kahvecioğlu
Sazlar	Hasanbeğioğlu, Karacaoğlu, Köseömeroğlu, Alioğlu, Karavelioğlu, Cansızoğlu, Mollaosmanoğlu, Köpuroğlu, Karakaşoğlu, Çiloğlu, Hacıoğlu, Dulumoğlu, Teberikoğlu, Kurdoğlu, Çorakcioğlu, Meşecioğlu, Kerimoğlu, Kadiroğlu, Karaahmedoğlu, Kadiroğlu, Danecioğlu, Taşcioğlu, Köşehassanoğlu, Karacaoğlu

Tablo XXI: 1831 ve 1841 Tarihli Nüfus Defterlerinde Mengen Kazasındaki Ailelerin Lakapları

6. MENGEN'DE SOSYAL MESELELER

Bu bölümde Mengen Kazası ile ilgili XIX. yüzyıla ait Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan yedi ayrı belge seçilerek incelenmiştir. Buradaki maksat ilgili tarihlerde sosyal yaşamda ne gibi meseleler olduğuna dair bir izlenim edinmektir. Bu belgelerde sırasıyla eşkıyalık, tayin talebi, köprü tamircisinin değişimi, silahlı çatışma, gasp, taciz ve şüpheli ölüm vakaları mevcuttur. Aşağıda belgeler kronolojik sıraya koyularak belgelerin içerikleri ve haklarındaki değerlendirmelere yer verilmiştir.

İlk belge 1811 yılında gerçekleşen bir eşkıyalık vakasıdır. Eşkıyalık, silahlı ya da başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle baskın yaparak mala ya da cana zarar verme, kamu düzenini ve güvenliğini ihlal etme olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁴ Belgeye göre, Hacı Ahmedoğlu'nun liderliğindeki 200 kadar eşkıya Mengen'e saldırma niyetindedir. Vaziyeti haber alan dönemin Bolu Voyvodası Mustafa Ağa İstanbul'dan asker talep etmiştir. Merkezden gönderilen askerler eşkıyalara baskın düzenleyip perişan eylemiş ve elebaşlarını yakalamışlardır.¹⁵⁵ Eşkıyalık vakaları merkezi yönetimin zayıf düştüğü dönemlerde meydana gelmektedir.¹⁵⁶ XVI. yüzyılda Bolu çevresinde çok sık eşkıyalık vakalarının yaşandığı bilinmektedir.¹⁵⁷ Araştırmamız sırasında sadece bir belgede eşkıyalık vakasına rastlanmıştır. Bu durumun sebebi XIX. yüzyılda merkezi otoritenin kuvvetlenmesi olmalıdır.

İkinci belge, ahali tarafından bir mescidin camiye çevrilmesi ve istedikleri kişinin hatip olarak tayin edilmesi hakkındadır. Osmanlı döneminde bir bölgede nüfusun artmasıyla birlikte, mevcut mescide bir minber ilave edilerek camiye çevrilmesi gündeme gelir ve hatip atanması talep edilirdi. Doğacak masrafların ise talep eden kişi ya da kişilerce karşılanması beklenirdi.¹⁵⁸ 12 Mart 1820 tarihli evrak, Sultan II. Mahmud'a yazılmış bir arzuhalidir. Ahali bölgede Cuma namazını kılacakları ve bayramlaşacakları bir cami olmadığını mevcut mescid-i şerifin camiye

¹⁵⁴ Mehmet Ali Ünal, *Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler, Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları, 2017, s. 12.

¹⁵⁵ BOA., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT.)*, 503/24733, 29 Zilhicce 1225.

¹⁵⁶ Mustafa Pıçak ve diğerleri, Eşkıyaların merkezi Devlet ve Feodal Otoritelerle İlişkileri, *The Journal of Social Science*, C. 4, S. 7, Y. 4, 2020, s. 378.

¹⁵⁷ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 123.

¹⁵⁸ Beydilli, a.g.e., s. 15.

dönmek için uygun hale getirdiklerini, bir minber koymak suretiyle camiye çevirmek istediklerini belirtip caminin hatipliğinin de bu göreve layık gördükleri İbrahim adındaki kişiye verilmesini talep etmektedirler. Sultan II. Mahmud “*iznim olmuştur*” ibaresiyle onaylamıştır.¹⁵⁹

Üçüncü belgeye göre kaza yönetimi Küpçü divanında, Beşlemişler adlı vakfa ait arsanın çarşıya bakan kısmında, nehir üzerinde bulunan köprünün tamiri işi Ali’ye vermiştir. Ancak Ali kısa süre sonra vefat etmiştir. Bunun üzerine Ali’nin oğlu Ömer’in de rızasını alınarak iş Sulbioğlu Hasan’a verilmiştir. Kaza yönetiminin maktulün oğlunun rızasını alması, tarım toplumundaki hak anlayışı hakkında bize ipucu vermektedir.

Dördüncü belgede, bir kız alıkoyma girişiminin silahlı çatışmaya dönüştüğü görülmektedir. 12 Ocak 1848 tarihli belgeye göre Osmanoğlu Hüseyin İstanbul’a giderken kızını damadı olan Topaloğlu İbrahim’in yanına bırakmıştır. Belgede damadın uygunsuz hareketleriyle bilinen bir serseri olduğu belirtilmiştir. Odabaşoğlu Hasan ve kardeşi Hüseyin silahlı arkadaşlarıyla birlikte köyün pazar meydanında Topaloğlu İbrahim’i bulup kızı kendilerine vermelerini istemişlerdir. Bu istek üzerine Topaloğlu İbrahim silahını çekip ateş etmiş ve olaya zabıta müdahale etmiştir. Ancak İbrahim zabıta da üzerine ateş açmıştır. Odabaşoğlu Hasan’ın kim olduğu ve niyetinin ne olduğu, belgede olayın içeriği ile ilgili detay bulunmadığından anlaşılamamaktadır. Nihayetinde Silah kullandığı ve zabıtaya mukavemet ettiği için Topaloğlu İbrahim 3 yıl, Odabaşoğlu Hasan ve Hüseyin 2’şer yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Kızın ise kocasının yanına gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁶⁰

Beşinci belge eski kaza müdürü hakkında bir gasp şikayetidir. 17 Temmuz 1855 tarihli belgeye göre, Mahmud, Halid, Hasan ve Şerife’ye babalarının vefatıyla birlikte kendilerine bir adet yıldızlı kuşak ve on bir adet inci miras kalmıştır. Miras, varisler arasında taksim edilmek üzere eski kaza müdürü Ahmed Ağa’ya emanet edilmiştir. Ahmed Ağa’nın mirası varislere vermeyerek gasp ettiği iddia edilmektedir. Yapılan tahkikat sonucunda meselenin doğruluğu anlaşılmış ve Bolu

¹⁵⁹BOA., Osmanlı Arşivi, *Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II)*, 77/5506, Lef 1, 27 Cemaziyülevvel 1235.

¹⁶⁰ BOA., *A.DVN.*, 33/21, Lef 1, 10 Safer 1264.

kaymakamına gönderilen resmi yazıda malların Ahmet Ağadan alınması ve mirasçılara geri verilmesi istenmiştir.¹⁶¹

Altıncı belge köylünün namusuna göz diken sapkın bir kişi hakkında, köy halkının yaptığı şikayeti içermektedir. 6 Eylül 1858 tarihli belgeye göre köy ahalisi bir süredir Yabanovalı Şeyh Hasan isimindeki kişinin köyün kadınlarını ve kızlarını rahatsız etmekte olduğunu, ırzlarına göz diktiğini belirtmektedir. Köy ahalisi huzurlarının kaçtığını belirterek Hasan adlı kişinin yakalanması için emir çıkmasını talep etmektedir.¹⁶² Şikayet edilen kişinin şeyh unvanını taşıması dikkat çekici olup illaki dini bir grubun lideri olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak toplumda dini yönüyle bilinen bir kimse olmalıdır.

İncelemenin son belgesi 9 Aralık 1858 tarihli şüpheli bir ölümün mazbatasıdır. Vakanın intihar mı, yoksa cinayet mi olduğu belirsizdir. Akviranköyü sakinlerinden Ahmed Kocaali'de iken karısı Safiye, bir sabah kayınpederi Mustafa'nın samanlığının önündeki direkte asılı bulunmuştur. Kayınpeder Mustafa yaşlı bir kişi olup evden çıkamaz haldedir. Safiye'nin katilinin kocası Mustafa olduğuna dair kuşkular bulunmaktadır. Mahkeme görülüp sonuçlanana kadar kadının mirasının dağıtılmamasına karar verilmiştir.¹⁶³ Nitekim mahkeme görülmüş ve Safiye'nin kocası Mustafa suçsuz bulunmuştur. Ancak daha sonra Safiye'nin ailesi karara itiraz etmiş merhum Safiye'nin sol böğründe darp izi olduğundan mahkemenin tekrar görülmesini istemiştir.¹⁶⁴ Meselenin akıbetine dair bir belgeye rastlanmamıştır.

¹⁶¹ BOA, *A.MKT.*, 81/34, Lef 1, 2 Zilkade 1271.

¹⁶² BOA, *A.DVN.*, 116/38, Lef 1, 6 Muharrem 1273.

¹⁶³ BOA, *MVL.*, 580/26, Lef 1, 3 Cemaziyülevvel 1275.

¹⁶⁴ BOA, *MVL.*, 584/42, Lef 2, 17 Şaban 1275.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA MNGEN KAZASI'NIN EKONOMİK YAPISI

Osmanlı Devleti toprak, emek ve sermaye üzerinde olabildiğince kontrolü elinde tutmaya çalışmıştır. Ekonomi üç ana ilkeye dayanmaktadır. Bunlar: *provizyonizm*, *fiskalizm* ve *tradisyonalizm*'dir. Provizyonizm, her bölgenin kendi kendine yetebilmesini amaçlar. Temel bölge birimi kazadır. Bölge içinde üretilen ürünler ancak kazanın ihtiyacını karşıladıktan sonra bölge dışına gönderilebilirlerdi. Başta kadı olmak üzere mahalli kamu görevlilerinin görevi bunu sağlamaya yardımcı olmaktı. Fiskalizm, hazine gelirlerini mümkün olduğunca yüksek seviyeye çıkarmak ve ulaştığı düzeyin altına düşmesini engellemek şeklinde özetlenebilir. Tradisyonalizm ise var olan dengeleri mümkün olduğu kadar muhafaza etmek, herhangi bir değişim ortaya çıktığında eski düzene dönme iradesi olarak tanımlanabilir. Osmanlı ekonomisi XIX. yüzyıla kadar bu çerçevede varlığını sürdürmüştür. Devletin büyümesi ve güçlendirilmesini sağlayan bir reform dönemi olan XIX. yüzyılın ilk otuz yılı, özellikle XVIII. yüzyılda yerleşme eğilimiyle çoğalan araçların ortadan kaldırılması ve gelirlerin doğrudan hazineye aktarılması çabaları içinde geçmiştir. Merkezileşme ile paralel yürütülen bu faaliyetler tımar ve zeametlerin mukataalaştırılmasının hızlanması, malikneleşmenin dondurulması ve ayanlar tarafından kontrol edilen kaynakların merkeze transferi olarak sıralanabilir. Bu dönemde mevcut vergiler artırılmış ve yeni vergiler ilave edilmiştir. Ek vergilerin bir bölümü ihracat diğer bölümü de iç ticaret üzerinde getirilmiştir. Yüzyılın ilk yarısı boyunca uygulanan uygulamaların ayrıntılarına bakıldığında klasik sistemin iki ilkesi olan provizyonizm ve fiskalizmin uygulandığı görülür. Ancak üçüncü ilke olan tradisyonalizmin reform döneminin başından itibaren hızla aşındığı ve nihayetinde

terk edildiği fark edilir. Fiskalizm XIX. yüzyıl ortalarından itibaren eski katılığını kaybetse de daha esnek bir şekilde, devlete sürekli kaynak bulma arayışı içinde varlığını geniş alanlara yayarak devam etmiştir. Provizyonizm ise 1860'lı yıllardan itibaren önemini kaybetmiştir. Osmanlı ekonomisini oluşturan bu ilkelerin tamamen tarihten silindiği söylenemez zaman içinde ihtiyaç hasıl olduğunda birbirinden bağımsız, kopuk ve parçalı pratikler olarak yeniden ortaya çıkmışlardır.¹⁶⁵

Osmanlı ekonomisi tarıma dayanıyordu. Osmanlı hukukunda mülk toprakları dışındaki bütün topraklar devlete aitti ve işletilmek şartıyla köylü ailelere dağıtılmıştı. Tımar sistemi içinde yönetici olarak yer alan muafırlar, müsellemler ve mukataa sahiplerinin büyük bölümü köylerde yaşıyordu. Köyün asıl büyük kesimini ise, satılamaz, devredilemez ve vakfedilemez fakat işletme hakkının babadan oğula geçtiği raiyyet çiftliklerini işleten köylüler oluştuyordu. Köylü kendi öküzü, sabanı ve tohumuyla bağımsız bir şekilde toprağını kendi başına işlerdi. Köylünün bağımsızlığı kanunnamelerle garanti altına alınmıştı. Kanunnamelerde yazanlar dışında kendilerine hiçbir iş yaptırılamazdı. Köyün suyu, ormanı, merası, çayırı, harman yeri, mezarlığı ortak kullanıma açıktı. Hububat tarımı yapılan araziler miras bölüşmesine konu olamazdı. Varisler arasında paylaşılan toprak yalnızca bahçe ve bağlardı. Köylüler toprağı işleme haklarında ferağ (devir) edebilirlerdi. Avarız ve cizye vergileri gibi bazı vergilerden köy ortaklaşa sorumlu tutulmaktaydı. Hatta bazı faili meçhul olaylarda dahi bütün köy halkı sorumlu tutulabilmekteydi.¹⁶⁶

Osmanlı klasik çağında merkez taşraya hakimdir. Ancak bu imparatorluğun tamamı için söylenemez. Anadolu'da da görelî bir hakimiyet vardır. Tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte bu hakimiyet de ciddi oranda aşınmış ve yerel güçler, köylülerin ürettiği artı değere el koymaya başlamışlardır. Bu el koyma üç şekilde gerçekleşmiştir: İlk olarak iltizam usulünü gereğince vergilere merkezi yönetim adına ortak olmak, ikincisi, devlet, her ne kadar özel mülkiyete izin vermiyorsa da fiili kullanım hakkından dolayı üreticiden rant elde etmek ve son olarak tefecilik. Böylece küçük köylü üretimi, Anadolu tarımının temelini oluşturmaya devam etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000, s. 87-92.

¹⁶⁶ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniye*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s. 227-229.

¹⁶⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1994, s. 12-13.

1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte tımar sistemi kaldırıldı. Bunun üzerine tımar sahipleri uzun zamandır kullanım haklarının kendilerinde bulunduğu topraklar üzerinde mülkiyet hakkı iddia ettiler. Devlet önce bu kişilerden bazılarına maaş bağlayarak susturdu. Daha sonra miri arazi sorunu 1858 yılında Arazi Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte kökten çözülmüş oldu. Bu kanunname, toprak sistemiyle ilgili ilk kapsamlı düzenlemedir.¹⁶⁸ Düzenlemeye göre mülkiyet hakkı yine devlete aitti. Ancak kullanım hakkına sahip kişi (mutasarrıf) araziye istediği kişiye, memurun onayını almak kaydıyla, devredebilecek, istediği ürünü yetiştirebilecek ve arazinin üzerinden geçişleri engelleyebilecekti. Eğer mutasarrıf öldüğünde bir oğlu ve kızı varsa intikal bedelini ödedikten sonra araziden eşit şekilde faydalanabileceklerdi. Eğer varisi yoksa arazi köyde ihtiyacı olan birisine verilecekti. Kanunname ayrıca bir köyün komple bir kişiye çiftlik olarak verilemeyeceğine dair bir madde de içermektedir. Bu şekilde arazilerin tek elde toplanması, yerel güçlerin köylü üzerinde egemenlik kurması ve merkeze karşı bir güç olmaları engellenmek istenmiştir.¹⁶⁹

XIX. yüzyılda, tarımla birlikte ticaret, sanayi ve madencilik önemli ekonomik faaliyetleri oluşturuyordu. Her biri çok az gelişmişti. Ancak ilerleme gösterebilecek durumdaydı.¹⁷⁰ Yüzyılın sonuna doğru yayınlanan istatistiklere göre Osmanlı toplumunun %75-80'i kırsalda yaşıyordu ve tarım en yaygın geçim kaynağıydı. Çiftçiler önce kendi ihtiyaçlarını karşılamak için sonra şehirlere ve ihracatçı tüccarlara satmak için üretim yapıyorlardı.¹⁷¹

Bolu Sancağı'nda bu dönemde ekonomik faaliyet olarak orman ürünleri, tarım, hayvancılık, ticaret ve mahalli iş kollarının varlığı görülmektedir. Sanayi gelişmediği için üretim kol gücüne dayanmaktadır. Nüfus çoğunlukla ya şehir dışındadır ya da kırsal kesimdedir. Orman alanlarının bölgede geniş yer kaplaması tarım alanlarının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Tarım alanlarının bir kısmının nadasa bırakıldığı düşünülürse, ekili toprakların azlığı daha iyi anlaşılmış olur. Bu durum köylülerin orman alanlarında açma yaparak tarım arazisi kazanmaya çalışmalarına neden olmuştur. Tarım alanları ormanlar, meralar ve ekime uygun

¹⁶⁸ Haydar Karadağ, Mustafa Şit, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, 2016, s. 60.

¹⁶⁹ M. Macit Kenanoğlu, "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 1, 2016, s. 112-115.

¹⁷⁰ Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reform'u ve Tarım 1876-1908*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 31.

¹⁷¹ Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1556.

olmayan arazilerle bölünmüş parçalanmış durumdadır.¹⁷² Yöre halkı ihtiyaç fazlası ürünlerini yakın şehirlere satmıştır. Özellikle İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yere sahiptir. Ayrıca donanmanın kereste gereksiniminin büyük kısmı buradan sağlanmaktadır. Aile fertlerinin hemen hepsi kadın erkek ayırt etmeksizin tarlada, bağda, bahçede, ormanda çalıştığı görülmüştür.¹⁷³ Temettuat defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre 25 köyden oluşan Mengen kazasının ahalisinin büyük çoğunluğunun çiftçi olduğu görülmektedir. İklimi Karadeniz iklimiyle Karasal iklim arasında bir geçiş özelliği göstermekte olan bölgede genellikle tahıl ürünleri yetiştirilmektedir.

Tarım toplumlarını etkileyen en büyük felaketlerin başında kuraklık ve buna bağlı olarak kıtlık gelir. Mengen'in bu yüzyıldaki ekonomik durumunu değerlendirirken Anadolu'da yaşanan kuraklığı ve bölgeye etkisini hatırd tutmak gerekir. XIX. yüzyıl boyunca bölgeyi etkileyen iki büyük kuraklık dönemi vardır. Bunların ilki 1839 yılında Anadolu'nun bazı yerlerinde etkisini gösteren daha sonra geniş bir coğrafyaya yayılan kuraklıktır.¹⁷⁴ Ankara, Hudavendigâr, Konya, Kastamonu ve Sivas vilayetlerini etkisi altına almış, 1845-46 yıllarında kıtlığa sebebiyet verecek noktaya ulaşmıştır.¹⁷⁵ Tahıl ürünlerinde meydana gelen pahalılık, yüksek kar için yapılan ticaret, kıtlığın daha da geniş alanlara, İstanbul, Adana ve Diyarbakır'a kadar genişlemesine neden olmuştur. Hükümet tarafından yönlendirilen yardım faaliyetlerine rağmen insanlar açlık nedeniyle ölmeye başlamıştır.¹⁷⁶

Araştırmada, Mengen kazasının içinde bulunduğu sahayı etkisi altına alan kuraklığın Mengen'de ne gibi izler bıraktığına dair bir bilgiye ulaşılamadı. Ancak daha sonra nahiye olarak bağlanacağı Gerede'den Haziran 1845'te kuraklık nedeniyle göç edenler tespit edilmiştir. Kıtlık ve pahalılıktan dolayı perişan duruma düşen halk vergi affı da talep etmiştir.¹⁷⁷

Yüzyılın ikinci kuraklığı 1874 yılında gerçekleşti. Bolu sancağı en çok etkilenenler arasındaydı. Önceleri Bolu kuraklıktan etkilenmemiş ve tarım üretimi

¹⁷² Bayraktar, a.g.e., s. 131-132.

¹⁷³ Bayraktar, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁴ Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devletinde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*, İstanbul: Libra Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 145.

¹⁷⁵ Erler, a.g.e., 123.

¹⁷⁶ Erler, a.g.e., 140-145.

¹⁷⁷ BOA., *A.DVN.*, 16/56, Lef 1, 2 Receb 1262.

bakımından iyi durumdaydı. Özellikle kuraklığın şiddetli olduğu Ankara'nın hububat ihtiyacı Bolu'dan karşılanmaya başlanmıştı. Ancak daha sonra kuraklık etkisini Bolu'da da göstermeye başladı ve İç Anadolu'daki insanların kıtlıktan kaçarak Bolu'ya göçmesiyle birlikte Bolu'da şiddetli bir kıtlık meydana geldi.¹⁷⁸

1. KAZA HALKININ GELİR DURUMU

XIX. yüzyıl Mengen kazasında insanların en büyük geçim kaynakları ziraat ve aşçılıktı. İlk Kastamonu Salnamesi'nin yayımlandığı 1870 senesinde Mengen nahiyedir ve salnamelerde nahiyeler hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Bağlı olduğu Gerede kazasıyla ilgili bilgi verdikten sonra şu ifade tekrarlanmaktadır: *“Mengen, Kadıbeli ve Yabanabad ve Aladağ nam ormanlar olub arazisi altı yüz otuz sekiz bin beş yüz dönümden ve eşcarı kara ve sarı çamdan ibarettir.”*¹⁷⁹ Bugün Mengen ilçesi sınırları içerisinde ormanlık alan 46377 hektar alan kaplamakta ve ormancılık faaliyet önemli bir geçim kaynağıdır. Muhtemeldir ki o dönemde de mühim bir geçim kaynağı idi. Ancak temettuat defterlerinde bu faaliyetle ilgili veri bulunmamaktadır. Mengen kazasının XIX. yüzyıldaki ekonomik yapısı hakkında bilgi edinebileceğimiz en önemli kaynaklar temettuat defterleridir. Temettuat defterleri incelendiğinde pek çok aile reisinin *“erbab-ı ziraattan”* diye kaydedildiğini görülmektedir. Yani temel geçim kaynağı tarımdır. Yine aşçılık mesleğinin kademelerini ifade eden aşçı ustası, aşçı halifesi, aşçı çırağı ve kara aşçı olarak kaydedilen pek çok kişi vardır. Bunların bir kısmının Dersaadet'te yani İstanbul'da çalışmaktadır. Hanelerde aile reislerinin dışında oğullarından aşçı olanların sayısı da azımsanmayacak düzeydedir.

Tablo XX'de Mengen kazasına bağlı köylerin ve Mengen genelinin yıllık gelirleri ve hane başına düşen yıllık gelirleri gösterilmiştir.

H 1260 (1844/1845) TARİHLİ TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE

KÖYLER	HANE SAYISI	TOPLAM YILLIK GELİR (Kuruş)	HANE BAŞINA DÜŞEN YILLIK GELİR (Kuruş)
Akviran	51	50906	998,15

¹⁷⁸ Erler, a.g.e., 149.

¹⁷⁹ K.V.S., Def'a 13, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1298, s. 149; K.V.S., Def'a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası 1299, s. 160.

Pazar	37	28671,5	774,90
Bürnük	32	21991,5	687,23
Çubuk	29	25991	896,24
Demirciler	22	21502,5	977,38
Dere	12	11226,5	935,54
Düzağaç	23	24407,5	1061,19
Gügüm	6	7794	1299
Hacıahmedler	31	28572	921,67
İlyaslar	40	24047,5	601
Kara İshak	23	19587	851,60
Karaşeyhler	25	18652,5	746,1
Karacalar	51	41125	806,37
Kavacık	16	13030	814,37
Kavurgalar	41	38100,5	929,28
Kırındı	11	8046	731,45
Kuzgöl	63	57582	914
Ma'ruflar	5	3974	794,88
Müş'irler	8	7608	951
Nazırlar	53	45285,5	854,44
Rükneddin	40	26348	658,7
Sazlar	54	43866	812,33
Serkez	20	14528	726,4
Seyre	27	23823	882,3
Şeyhler	25	24344,5	973,78
TOPLAM	745	631010	846,99

Tablo XXII: Temettuat Defterlerine Göre Hanelerin Yıllık Ortalama Gelirleri

1845 yılında en fazla haneye sahip olan Kuzgöl aynı zamanda en yüksek yıllık gelire de sahiptir. 57582 kuruş yıllık geliriyle kazanın toplam temettüsünün %9,13'ünü oluşturmaktadır. 45285,5 kuruş yıllık geliri olan Nazırlar, en yüksek temettü sahibi ikinci köydür. Üçüncü köy ise 43866 kuruş ile Sazlar'dır. En düşük yıllık gelire sahip olan köy, en az hanesi bulunan Ma'ruflar'dır. Köyün toplam temettüsü 3974 kuruştur. Halkın genel durumuna bakıldığında ekonomik durumlarının iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Kazada, hane başına düşen en yüksek gelire sahip yerleşim birimi 1299 kuruşla Gügüm köyüdür. Düzağaç 1061,19 kuruşla ikincidir. En az ortalama gelire sahip olan 601 kuruşla İlyaslar köyüdür.

Tablo XXII'de hane başına düşen gelirlere bakıldığında köyler arasında ciddi farkların olduğu ortaya görülmektedir. Hane başına düşen en yüksek gelire sahip Gügüm ile en düşük gelire sahip İlyaslar köyleri arasında %116,14'lük bir fark vardır. Bu verinin ortaya çıkmasındaki en önemli sebep köyde temettüsü bulunmayan

hanelerin olmasıdır. İlyaslar köyündeki 40 hanenin 6'sının temettüsü bulunmamaktadır. Kazada toplam 745 hanede 631.010 kuruş yıllık kazanç elde edilmiştir. Kaza genelinde hane başına ortalama 846,99 kuruş gelir düşmektedir.

Kazada diğer hanelere göre gelir seviyesi yüksek olan aileler vardır. 3000 kuruşun üzerinde yıllık geliri olan beş hane tespit edilmiştir. Bu hanelerin yıllık temettüleri ve ödedikleri vergi aşağıda tablo XXIII'de gösterilmiştir.

H.1260/M.1845 TEMETTUAAT DEFTERLERİNE GÖRE					
KÖYÜ	HANE NUMA RASI	HANE REİSİNİN İSMİ	HANE REİSİNİN MESLEĞİ	TEME TTÜS Ü (Kuruş)	ÖDEDİĞ İ TOPLA M VERGİ (Kuruş)
Pazar	17	Köçekhasanoğlu Nuri bin Ali	Der-Aliyye'de Aşçı Ustası	4937	338
Hacıahmedler	28	Abdullahbeğ oğlu Mahmud udbeğ bin Abdullah	Sipahi	4016,5	238,5
Nazırlar	19	Battaloğlu Abdurrahman bin Ahmed	Der-Aliyye'de Aşçı Halifesi	3554	513
Pazar	12	Karacaoğlu İbrahim bin Halil	İhtiyar	3040	605
Pazar	2	Halil Ağa bin İbrahim	Erbab-ı Ziraat	3027	595

Tablo XXIII: Temettuat Defterlerine göre Mengen Kazasında En fazla Gelire Sahip Haneler

Köçekhasanoğlu Nuri bin Ali İstanbul'da aşçı ustasıdır. Aynı zamanda padişah tarafından “çerağanlık”¹⁸⁰ görevi verilmiştir ki, yıllık gelirinin en yüksek kalemini bu vazifeden gelen gelir oluşturmaktadır. Nuri bin Ali çerağanlıktan aylık 250 kuruş olmak üzere yıllık 3000 kuruş kazanmakta, 1200 kuruş aşçı ustalığından, 737 kuruş da ziraattan elde etmektedir. Hanenin, 2 büyükbaş hayvanı 6 arı kovanı, yarım dönüm bostan tarlası, 1 kıt'a meyve bahçesi ve temettü sayımının yapıldığı yıl geliri bulunmayan ancak gelecek yıl (H.1261) 1500 kuruş kazanacağı öngörülen bir su hızarı mevcuttur. Ayrıca 18 dönümlük tarlasının 12 dönümü ekilmiş 6'sı nadasa bırakılmış tarlası olup, 3 kile¹⁸¹ hinta (buğday), 3 kile şayir (arpa), 5 kile

¹⁸⁰Çerağanlık etrafı aydınlatma vazifesidir.

¹⁸¹ Kile, o dönem ki ölçü birimidir. 1 kile 37 litreye tekabül eder. Bkz. s. 65.

kabluca(karabuğday) üretimi bulunmaktadır. 270 kuruş vergi-yi mahsusa, 68 kuruş a‘şar vergisi olmak üzere toplam 338 kuruş vergi tahakkuk etmiştir.

Abdullahbeğoglu MahmudBeğ bin Abdullah “*ba berat-ı şerif sipahi*” olarak kaydedilmiştir. Bolu’nun Debbağlar Mahallesi ahalisinden olan Sipahi MahmudBeğ’in hanesi sene içinde toplam 4012,5 kuruş elde etmiş ve bunun 3266 kuruşu kendisine verilen tıardan sağlanmıştır. Aynı hanede ikamet eden oğlu Emin “*erbab-ı ziraattan*” olup sene boyunca 200 kuruş elde etmiştir. Hanenin 11 büyükbaş, 1 binek hayvanı ile 6 adet arı kovanı vardır. Ayrıca 22 dönüm tarlanın 6’sı ekili 16’sı nadasa bırakılmış olup 1 kile hinta, 4,5 kile şayir, 2,5 kile kabluca yetiştirmişlerdir. 200 kuruş vergi-yi mahsusa ve 38,5 kuruş a‘şar olmak üzere toplam 238,5 kuruş vergi tahakkuk etmiştir.

Battaloğlu Abdurrahman bin Ahmed İstanbul’da aşçı halifesidir. Toplam yıllık geliri 3554 kuruş olan gelirinin 2500 kuruşunu aşçı halifeliğinden elde etmektedir. Hanenin 10 büyükbaş hayvanı ve 2 binek hayvanı mevcuttur. 44 dönüm ekilmiş 39 dönüm nadasa bırakılmış arazisi olup 1 kile hinta, 2 kile şayir, 2,5 kile kabluca üretimi yapmışlardır. Ayrıca yarım dönüm bostan tarlası ve 8 kıt’a meyve bahçesi bulunmaktadır. 482 kuruş vergi-yi mahsusa, 31 kuruş a‘şar olmak üzere toplam 513 kuruş vergi tahakkuk etmiştir.

Karacaoğlu İbrahim bin Halil ihtiyar olarak kaydedilmiştir. İki oğlu çalışmaktadır. Oğlu Ali ziraat işi ile ilgilenirken diğer oğlu Mustafa İstanbul’da aşçı halifesidir. Kazanılan 3040 kuruşun 950 kuruşu oğlu Mustafa’nın aşçı halifeliğinden elde edilmiştir. Hanenin 215 küçükbaş, 11 büyükbaş ve 1 binek hayvanı ile 1 adet arı kovanı bulunmaktadır. 35 dönüm arazisi ekili, 20 dönüm arazisi nadasa bırakılmıştır. 2,5 kile hinta, 3 kile şayir ve 2,5 kile kabluca yetiştirmişlerdir. 550 kuruş vergi-i mahsusa ve 55 kuruş a‘şar olmak üzere toplam 605 kuruş vergi tahakkuk etmiştir.

Halil Ağa bin İbrahim çiftçidir. 145 küçükbaş, 16 büyükbaş ve 3 binek hayvanı vardır. 70 dönüm arazisi ekili, 25 dönüm arazisi nadasa bırakılmış haldedir. 3 kile hinta, 5 kile şayir, 8 kile kabluca üretimi yapmıştır. Toplam 3027 kuruş temettüsü olup 520 kuruş vergi-yi mahsusa ve 75 kuruş a‘şar olmak üzere toplam 595 kuruş vergi tahakkuk etmiştir.

Kazada 745 hanenin 55'inin temettüsü bulunmamaktadır. Bu hanelerin reisleri vefat etmiş, ihtiyar, askerde ya da çalışmak maksadıyla başka bir yerde bulunmaktadır.

MENGEN KAZASINDA TEMETTÜSÜ BULUNMAYAN HANELER

KÖYLER	HANE SAYISI	KÖYLER	HANE SAYISI
Akviran	1	Kavacık	2
Bürnük	6	Kavurgalar	3
Çubuk	1	Kırındı	1
Demirciler	3	Kuzgöl	6
Dere	1	Nazırlar	5
Güğüm	1	Rükneddin	2
Hacıahmedler	3	Sazlar	6
İlyaslar	6	Seyre	1
Karacalar	3	Şeyhler	3
Karaca İshak	1	TOPLAM	55

Tablo XXIV: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Temettüsü Bulunmayan Haneler

2. VERGİLER

Vergi, çağdaşı olan devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik hayatında da önemli bir yere sahiptir. Osmanlı tarihinde vergiler topyekun vaaz edilmemiştir. Tarihi süreç içerisinde dönemin ihtiyaçlarına göre konulmuş ve zaman içerisinde müesseseseleşmiştir.¹⁸²

Osmanlı'da XVI. yüzyılda tımar sistemi çözülmeye başlamıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde artan çözülme XVIII. ve XIX. yüzyılda iyice hız kazanmış ve buna bağlı olarak ekonomik, askeri ve idari yapı derinden sarsılmıştır. Tanzimat ile birlikte devletin en önemli gelir kaynağı olan vergi sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Vergi yükü köylü ve ziraatla uğraşan kesimden kentli, esnaf, tüccar ve sanayici kesime kaydırılmaya çalışılmıştır.¹⁸³

Vergi toplama işi diğer adıyla ihtisab hizmeti ilk dönemlerde devletin güvendiği herhangi bir kişiye veriliyordu. Fatih Sultan Mehmed döneminde ortaya çıkan iltizam sistemiyle birlikte ihtisab işinin çoğu mültezimlere verilir olmuştu. Bu

¹⁸² Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul: Kayihan Yayınları, 2019, s. 13.

¹⁸³ Mehmet Emin Türklü, "Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikayetler (1841-1865)", *CurrentResearch in SocialSciences*, C. 2, S. 3, 2016, s. 131.

durum 1826'da İhtisab Nezareti kurulduktan sonra da devam etti. Mültezim olarak belirlenen kişi "*bedel-i mukataa*" adı verilen ücreti ödemek suretiyle görevine başlardı. Ödenen ücret ise devlet hazinesine gönderiliyordu. Bilhassa İhtisab Nezareti kurulduktan sonra ihtisabiye'nin belirli bir ücret üzerinden ihaleye çıkarılması teamül haline gelmişti. Osmanlı parası ne kadar değer kaybetse de devlet genellikle ihtisabiye ücretlerini artırmıyor, halkın üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırmamaya çalışıyordu.¹⁸⁴ 1839 Tanzimat Fermanıyla birlikte iltizam sistemi kaldırılıp yerine muhasallıklar kurulsada, devlet eski kazancını bu yöntemle sağlayamayınca birkaç yıl sonra iltizam sistemine geri döndü. İltizam sistemi, Osmanlı Devleti'nin son bulmasına dek varlığını sürdürdü.¹⁸⁵

Tanzimat'tan önce "*tekalif-i örfiye*" adı altında alınan pek çok vergi Tanzimat ile birlikte "*vergi-yi mahsusa*" adı altında birleştirildi. Herkesin gelir ve servetine göre belirlenmesi öngörülen bu vergiden, köy veya mahalle kolektif olarak sorumlu tutuldu. Bu yüzden bu vergiye, "*ancemaatin vergi*" adı da verildi¹⁸⁶ Vergi-yi Mahsusa açık ara en fazla yekuna sahip vergiydi.

Bir diğer vergi ise a'şar vergisidir. A'şar tarım ürünleri üzerinden alınan, sadece Müslümanları ilgilendiren bir vergi türüdür. Bu verginin tahsil edilebilmesi için mahsulün elde edildiği arazinin "*arazi-yi öşriye*"den olması gerekmektedir. Arazinin bu sınıfa girebilmesi için sahiplerinin Müslüman olması, sahiplerinden harple alınıp Müslümanlara verilen topraklardan olması, ölü bir toprağın Müslümanlar tarafından ihya edilmesi ya da sahibi bilinmeyen bir arazinin devlet tarafından bir Müslüman'a mukataa olarak verilmesi gerekmektedir.¹⁸⁷

Tanzimat'tan önce toplanan a'şar vergisi toprağın yapısı, sulama imkanları, yapılan masraf ve elde ettiği kara göre değişiklik göstermekteydi. Ancak Tanzimat ile birlikte her yerde eşit olarak, onda bir oranında sabitlendi.¹⁸⁸ A'şar vergisi ürün olarak toplanmaktaydı. Toplanan ürünler ya doğrudan orduya yollanır ya da açık artırımla satılırdı. Açık artırmanın nihayetinde alıcı ödemeyi yaptıktan sonra yerel yetkililer hasılatı İstanbul'a gönderirdi.¹⁸⁹ 1850'lerde a'şar vergisi toplam hasılatın

¹⁸⁴ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2006, s. 152-157.

¹⁸⁵ Mehmet Genç, "İhtisab", *DİA.*, C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 157-158.

¹⁸⁶ Nadir Özbek, "Tanzimat Devleti, Vergi Sistemi ve Toplumsal Adalet", *Toplumsal Tarih*, S. 252, 2014, s. 25

¹⁸⁷ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi.*, s. 40-42.

¹⁸⁸ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *DİA.*, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 101

¹⁸⁹ Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reform'u ve Tarım 1876-1908*, s. 48.

%30'unu, yüzyılın son çeyreğinde %27'sini, 1910 yılında ise %28'ini oluşturmaktaydı. Yarım asır içinde a'sar tahsilatı % 40 artmasına rağmen toplam vergi toplamının %30'unu aşamamıştır. İmparatorluğun içinde bu verginin en büyük kısmı, %57'si, Anadolu'dan tahsil edilmekteydi.¹⁹⁰ Mengen'e ait temettuat defterlerini incelediğimizde bölgenin başlıca tarım ürünleri olan hıntanın 1 kilesinin (buğday) 6 kuruş, şayirin (arpa) 5 kuruş, kablucanın (kara buğday) ise 4 kuruş üzerinden vergilendirildiği görülmüştür.

Küçükbaş hayvanlar üzerinden alınan verginin adı ise “*adet-i ağnam*”dır. Resmi kayıtlarda “*resm-i ganem*” olarak da geçmektedir. Verginin miktarı zaman içinde değişiklik göstermiştir. Başlangıçta zekat gibi aynen tahsil edilirken sonraları koyun ve keçi başına belli nispetlerde akçe olarak alınmıştır. Bölgelere göre de verginin miktarında da değişiklik gözlemlenmiştir. Örneğin, Sadrazam Çağalzade Sinan Paşa (1547-1605) döneminde Vidin Sancağı'ndan üç koyundan 1 akçe alınırken; İmroz ve Limni adalarında koyun başına bir akça alınıyordu.¹⁹¹ Genellikle nisan ve mayıs aylarında koyun yavruladıktan sonra alınan Adet-i Ağnam vergisi 1858/1859'a kadar hayvan sayısı üzerinden alındı ancak bu tarih itibarıyla hayvandan elde edilen gelir üzerinden alınmaya başlandı.¹⁹²

1845'te yapılan temettü sayımlarında Mengen kazasına tahakkuk eden vergiler tablo XXV'de belirtilmiştir.

MENGEN KAZASINDAN TOPLANAN VERGİLER				
KÖYLER	VERGİ-İ MAHSUSA	A'ŞAR	ADET-İ AĞNAM	TOPLAM VERGİ
Akviran	12060	1093	494,5	13647,5
Pazar	6688	956	0	7644
Bürnük	6080	568,5	143	6791,5
Çubuk	5960	583	65,5	6608,5
Demirciler	5848	1383	0	7231
Dere	2435	344,5	128,5	2908
Düzağaç	4690	622	0	5312
Güğüm	1318,5	400,5	65	1784
Hacıahmedler	6451	1022,5	79	7552,5
İlyaslar	6220	501	24	6745
Karacalar	7627	922,5	179,5	8729

¹⁹⁰ Donald Quataert, “Tarım”, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, 962-965.

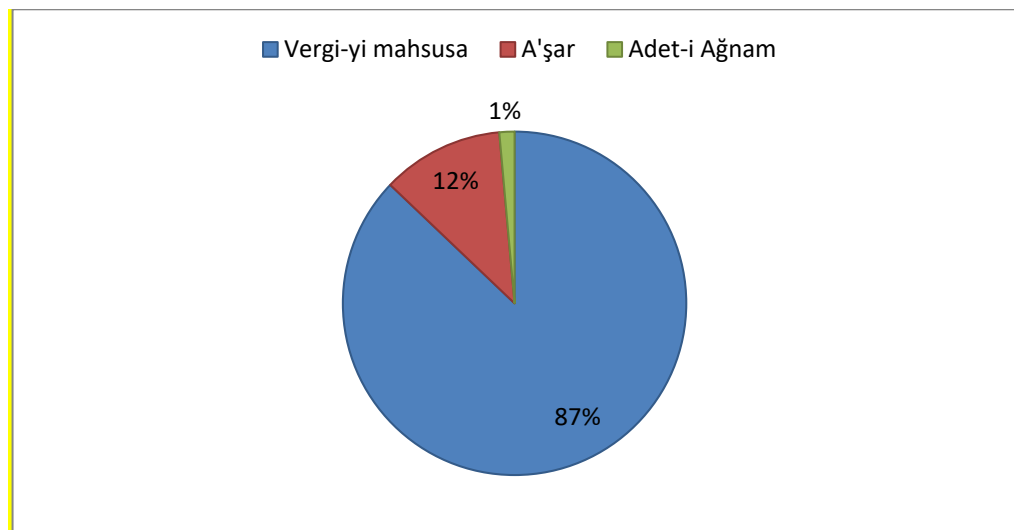
¹⁹¹ Kazıcı, a.g.e., 134-136.

¹⁹² Feridun Emecen, “Ağnam”, *DİA*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, s. 478.

Kara İshak	3934,5	531,5	161	4627
Karaşeyhler	3685	367,5	198,5	4251
Kavacık	2875	365	210,5	3450,5
Kavurgalar	6758	1720,5	231,5	8710
Kırındı	2120	210	0	2330
Kuzgöl	12739	1404	161,5	14304,5
Ma'ruflar	890	159,5	0	1049,5
Müş'irler	1135	202	0	1337
Nazırlar	11366,5	1252	0	12618,5
Rükneddin	4435	703	0	5138
Sazlar	11150,5	1294,5	0	12445
Serkez	3445	387	0	3832
Seyre	4788	407,5	127	5322,5
Şeyhler	4209	879,5	0	5088,5
TOPLAM	138908	18280	2269	159457

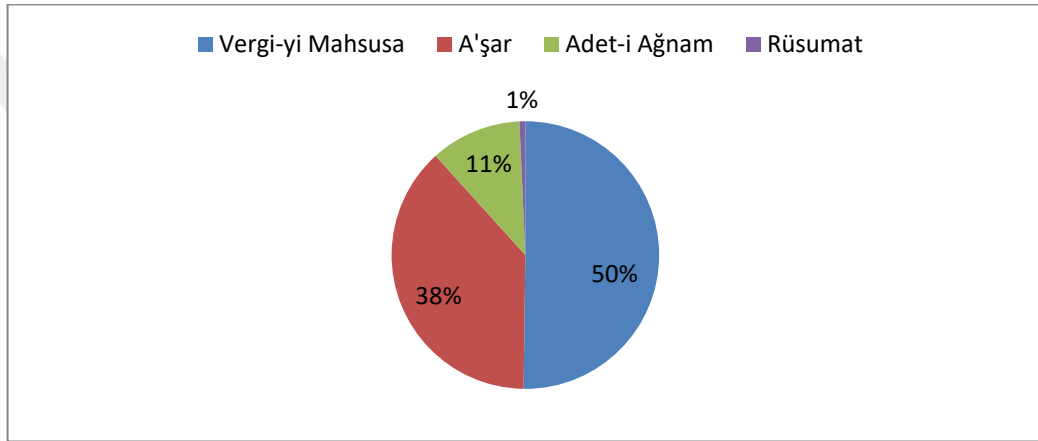
Tablo XXV: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasından Toplanan Vergiler

Mengen kazası ahalisi 631.010 kuruş kazancının 159.457 kuruşunu vergi olarak ödemektedir. Kazançlarından vergileri düşüldüğünde ahalinin kendilerine 471.553 kuruş kalmaktadır. Halk kazancının yaklaşık dörtte birini vergi olarak devlete ödemektedir. Kuzgöl, Akviran ve Nazırlar kazanın en fazla vergi ödeyen köyleridir. En az vergiyi ise Mü'şirler vermektedir. Vergilerin içinde en büyük oran vergi-yi mahsusaya aittir. Mengen'de toplam 138908 kuruş vergi-yi mahsusa, 18280 kuruş a'şar ve 2269 kuruş adet-i ağnam vergisi toplanmıştır. Aşağıda Grafik V'de görüldüğü üzere vergi-yi Mahsusa toplanan verginin yaklaşık % 87'sini, a'şar %12'sini, adet-i ağnam ise % 1'ini oluşturmaktadır.

Grafik V: 1845 Yılında Mengen Kazasında Vergilerin Oransal Dağılımı

1870 yılında ise artık nahiye haline gelen Mengen, 132366 kuruş vergi-yi mahsusa, 100377 kuruşa‘şar, 29977 kuruş adet-i ağnam ve 1875 kuruş rüsumat ödemiştir. Nahiye'nin toplam ödediği vergi 263.558 kuruştur.¹⁹³ 1845 yılında 159457 kuruş olan Mengen'in toplam vergisi 25 yılda %65,28 oranında arttığı görülmektedir. Bu durumda ilk akla gelen paranın alım gücündeki ve değerindeki düşüştür. 1840-1849 yılları arasındaki tüketici fiyat endeksinin on yıllık ortalaması 181 iken 1870-1879 yılları arasında 265,6'dır. Yirmi yıllık sürede ortalama %35 civarında bir artış söz konusudur. Buna göre geçen zaman içinde halkın vergi yükünün ciddi oranda arttığı görülmektedir. Akçenin gümüş içeriğinde ise ciddi bir oynama olmamıştır. 1840-1849 yılları arasında 0,0081 iken 1870-1879 yılları arasında 0,0083'tür.¹⁹⁴

Grafik VI: 1870 Yılında Mengen Nahiyesinin Vergilerin Oransal Dağılımı

Grafik VI incelendiğinde 1870 yılında vergi-i mahsusa vergilerin yarısını, a‘şar % 38’ini, adet-i ağnam %11’ini ve rüsumat ise %1’ini oluşturmaktadır. Vergi-i mahsusa adlı verginin kuruş türünden değeri aynı kalırken toplanan vergiler içerisinde oranının kayda değer şekilde düştüğü görülmektedir. A‘şar ve adet-i ağnam vergilerinin ise hem kuruş cinsinden arttığı hem de ödenen toplam vergi içerisinde daha fazla yer tuttuğu tespit edilmiştir. Temettuat defterlerinde rastlamadığımız ancak salnamede karşımıza çıkan rüsumat ise gümrük vergisidir. Osmanlı devletinde, çağdaşı olan Avrupa devletlerinde olduğu gibi, dahili gümrük sistemi uygulanmış, Avrupa devletleri XIX. yüzyılda bu sistemi terk ederken, Osmanlı devleti ancak 1909 yılında ülke içinde gümrük birliğini sağlamıştır.¹⁹⁵ Dahili gümrük sistemi kara ticareti için belirli noktalarda, deniz ticareti için

¹⁹³ KİS., Def’a 1 Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286, s.111

¹⁹⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 111.

¹⁹⁵ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.376.

limanlarda, gümrükler kurulmasını öngörmektedir. Ticaretin yoğun olduğu büyük şehirler kadar küçük şehirlerde de gümrükler kurulmuş, bu şehirdeki gümrükler büyük şehirlerdeki gümrüklere bağlı olarak çalışmışlardır. Malın bir bölgeye hem çıkışında hem de girişinde vergi alınmaktadır. XIX. yüzyılın başında Osmanlı'da 100'ün üzerinde gümrük kapısı bulunmaktadır. Dahili gümrüklerde malın rayiç bedelinde %10 indirip yapıp ortaya çıkan meblağın %8'i vergi olarak alınıyordu.¹⁹⁶ 1870 yılında Mengen ahali 1875 kuruş rüsumat ödemiştir. Bu veri Mengen'in uzak bölgelerle olan ticaretinin sınırlılığını ifade etmektedir. Bu miktar kazanın toplam ödediği verginin sadece %1'ini oluşturmaktadır. Kastamonu Vilayetine ilk salnamesi olan 1870'ten sonraki yıllarda yayınlanan salnamelerde ne yazık ki, nahiyelerin ödediği vergilere dair bilgi verilmemiş, sadece kazalardan bahsedilmiştir. Kimi kez kazaların vergileri nahiyeleriyle birlikte verilirken kimi kez de kazalar tek başına değerlendirilmiştir.

3. TARIM VE HAYVACILIK

3.1. Tarım

Bir bölgede tarımsal faaliyetin sürdürülmesi, özellikle o çevrenin fiziki şartlarının imkanlarına bağlıdır. Bu fiziki şartlar içinde yer şekilleri, iklim, toprak şartları ve su kaynaklarının sağladığı elverişlilik tarımsal faaliyetlerinin gerçekleşmesini ve sürdürülebilmesini sağlar.¹⁹⁷

XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunun beşte dördü tarımla uğraşmaktadır. Ekilen toprağın %90'ı nadas usulüyle 2 yılda ya da 3 yılda bir ekilen hububata ayrılmaktadır. Yüzyıl boyunca Osmanlı tarımı önemli değişiklikler geçirmiş, üretim miktarı ve çeşidi artmıştır. Bu gelişme, tarım için daha fazla arazinin tahsis edilmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Yüzyıla damgasını vuran bilimsel ve teknolojik ilerlemenin katkısı olmaksızın, ekstansif yöntemler kullanılmıştır. Bu yüzyılda mahsullerini kendi ihtiyacı dışında ticari amaçla yetiştiren çiftçilerin sayısında kayda değer yükselme vardır. Ancak mahsulün çoğu mültezimler tarafından satın alındığından bu ilerleme diğer alanlara sirayet etmemiş satıştan kazanılan nakit

¹⁹⁶Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlılar'da Gümrük", *DİA*, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 263-266.

¹⁹⁷ Doğan, a.g.e., s. 141.

gelirin birkaç kişinin elinde toplanmasına yol açmıştır. Yedi milyon kadar mültecinin Osmanlı'ya sığınması, nüfustaki nispi artış ve iç pazarın yanı sıra dış pazarın büyümesi çiftçilerin üretimini artırmıştır. Buna rağmen Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere yabancı devletlerin pazarlara nüfuz etmesiyle birlikte 1800'lerin başında dünya ziraatında önemli bir yeri olan Osmanlı'nın konumu yüzyılın sonunda sadece bölgesel bir faaliyet haline gelmiştir.¹⁹⁸

Anadolu'da ekili topraklar, ülke topraklarının çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durumun iki sebebi vardır. Birincisi nüfus yoğunluğunun düşük olmasıdır. Arazi bakımından fazlaca imkana sahip olan Orta Anadolu ve Doğu Anadolu gibi bölgeler, gerekli iş gücünden yoksundu. Nüfusun, bu bölgelere nispetle daha yoğun olduğu Batı Anadolu'da ise ekili alanların da daha fazla olduğu görülmüştür. İkinci sebep ise taşıma teknolojisindeki gerilikten kaynaklanan maliyettir. Yük taşımacılığı at ve deve sırtında yapılıyordu ve oldukça pahalıya mal oluyordu. Yapılan hesaplamalara göre XIX. yüzyılda at ya da deve ile yapılan taşımacılık demiryolu ile yapılana göre 7, deniz yolu ile yapılana göre 24 kat daha pahalıydı. Bu durumda ihracatta zorlanan çiftçinin fazla üretim yapmasına imkan vermiyordu.¹⁹⁹

Bolu Sancağı'nda orman alanlarının geniş yer kaplaması tarım alanlarının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Tarım alanlarının bir kısmının nadasa bırakıldığı düşünülürse, ekili toprakların azlığı daha iyi anlaşılmış olur. Bu durum köylülerin orman alanlarında açma yaparak tarım arazisi kazanmaya çalışmalarına neden olmuştur. Tarım alanları ormanlar, meralar ve ekime uygun olmayan arazilerle bölünmüş parçalanmış durumdadır. Tahıl ürünleri en fazla yetiştirilen tarım ürünleridir. Bölgeden satın alınan tarım ürünleri Ereğli, Akçaşehir, Filyos ve Bartın iskelelerinden sevk edilmektedir. 1840 yılında Mustafa Hıfzı Paşa'nın dairelerinde bulunan hayvanat için Bolu kazasına bağlı köylerden toplanan 860 kile şayır ve 910 çit saman sevk edilmiştir.²⁰⁰

Osmanlı'da tarımın ve pazarın en önemli sorunlarından biri standart ölçü birimlerinin bulunmamasıdır. Temettuat defterlerinin tutulduğu 1845 yılında ülke

¹⁹⁸ Donald Quataert, "Tarım", *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 961-962.

¹⁹⁹ Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 73-79.

²⁰⁰ Bayraktar, a.g.e., s.131-132.

standart ölçü birimlerinden yoksundu. Defterler incelendiğinde arazi için kullanılan ölçü biriminin “*dönüm*” olduğu görülmektedir. Genel olarak bir dönüm geniş adımlarla yürüyen bir kişinin enine ve boyuna 40 büyük adım atmasıyla elde edilir. Ancak bu ölçü birimi tam bir kesinlik sağlamamaktadır.²⁰¹ Tahıl ürünleri için ölçü birimi ise “*kile*”dir. Kile, tahıl ürünleri ve kuru meyve ölçümünde kullanılan bir ölçüttür. Diğer ölçü birimlerinde olduğu gibi farklı zaman dilimlerinde ve yerlerde ölçünün karşılık geldiği ağırlık değişiklik göstermiştir. III. Selim döneminde her yerde İstanbul kilesinin geçerli olması kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan ölçüte göre 1 kile 37 litreye tekabül etmektedir.²⁰² Osmanlı daha sonra 1869 yılında yayınlanan bir kanunname ile metrik sisteme geçerek ülke genelinde, tüm ölçü birimlerinde standart getirmeye çalışmıştır. Bu alandaki son düzenleme ise 1881 yılında yapılmıştır. Ancak 1883’te çıkan bir sadrazamlık tezkiresi esnafı yeni ölçü aletlerini edinme konusunda hala ikaz etmektedir. 1897’deki bir başka tezkirede ise ahalinin, eski ölçü birimlerini yeni ölçü birimlerine çevrilirken “*tartı her ne kadar düşse de fiyatlar düşmediğinden*”, yani ölçü biriminin kapsadığı mamul azalırken fiyatların aynı kaldığından şikayette bulunduğu görülmektedir. Şikayet üzerine Ramazan ayında bulunulmasında ötürü ticaretin yoğun olduğu ve herhangi bir kargaşaya mahal vermemek için, geçici olarak yeni tartıların kullanılmasının yasaklanması kararı verilmiştir. Bu belgeler XIX. yüzyılın sonuna kadar ülke genelinde metrik sistemin tam olarak yerleşmediğini göstermektedir.²⁰³

3.1.1. Tarım Arazilerinin Kullanımı

Mengen’de tarım arazileri genellikle büyük olmayıp Karadeniz Bölgesi’ndeki pek çok yer gibi parçalı ve birbirine yakın olan alanlar arasında yükselti farkı vardır.²⁰⁴ Temettuat defterlerinde pek çok kişi “*erbab-ı ziraattan*” yani çiftçi olarak kaydedilmiştir. Mengen kazasının tarımsal açıdan zengin bir bölge olduğunu söylemek mümkün değildir. Genellikle kuru tarıma dayanan hububat ziraatı yapılmaktadır. Tarım ürünü olarak hinta (buğday), şayir (arpa) ve kablucu

²⁰¹ Feridun Emecen, “Dönüm”, *DİA.*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 521.

²⁰² Cengiz Kallek, “Kile”, *DİA.*, C. 25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 569-570.

²⁰³ GaroKürkman, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, İstanbul: Suna İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2003, s. 154-185.

²⁰⁴ Doğan a.g.e, 142.

(karabuğday) yetiştirilmektedir. Sadece bir hanede kokoroz (mısır buğdayı) yetiştirildiği tespit edilmiştir.

Temettuat defterlerinde ekili alanlar “mezru” nadasa bırakılan alanlar ise “gayrı mezru” olarak kaydedilmiştir. Ayrıca kazada yaygın olarak bostan tarlası (sebze tarlası) ve “eşcar-ı meyve-müteferrik” diye kaydedilen çeşitli meyve ağaçlarının bulunduğu bahçeler mevcuttur. Bu bahçelerde, Mengen ile Bolu’nun benzer iklime sahip olduğu dikkate alınır, Bolu Şer’iyye sicillerinde adı geçen elma, armut, kiraz ve ahlat ağaçlarının yetiştirildiği tahmin edilebilir.²⁰⁵ Meyve ağaçlarının alanı kelime anlamı parça anlamına gelen “kıta” ölçü birimiyle ifade edilmiştir.

KÖYLER	EKİLİ ALAN (Dönüm)	NADASA BIRAKILMIŞ ALAN (Dönüm)	BOSTAN TARLASI (Dönüm)	MEYVE AĞAÇLARI (Kıta)
Akviran	1187,5	594,5	9	138
Pazar	617,5	263	15,5	130
Bürnük	585	217	12,5	62
Çubuk	581	246	11	0
Demirciler	814		7	45
Dere	173	85,5	8,5	12
Düzağaç	359	113	10	130
Güğüm	100	50	2,5	0
Hacıahmedler	525	251	0	75
İlyaslar	636	245	4	391
Karacalar	864	332	21,5	172
Kara İshak	408	138	7,5	58
Karaşeyhler	430	171	10,5	165
Kavacık	295,5	140	6,5	34
Kavurgalar	894	406	30,5	59
Kırındı	172	63	6	59
Kuzgöl	884	440	15	0
Ma‘ruflar	130	65	2,5	15
Müş‘irler	100	55,5	0	39
Nazırlar	1167	266	7	85
Rükneddin	673	208	9	33
Sazlar	795	421,5	15,5	66
Serkez	288	0	8	167
Seyre	474	187	12	226
Şeyhler	466	180	9,5	7

²⁰⁵Yurtışığı, a.g.e., s.103.

TOPLAM ²⁰⁶	12804,5	5138	241	2168

Tablo XXVI: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Arazi Kullanımı

Tablo XXVI’da Mengen’in arazi kullanımı gösterilmektedir. Toplam arazi miktarı 18756,5 dönümdür. Bu toplam alan hane sayısı ile oranlandığında hane başına 25,17 dönüm arazi düşmektedir. Ekili alan miktarı -Demirciler köyü hariç- 12804,5 dönüm, nadasa bırakılan alan ise 5138 dönümdür. 241 dönüm bostan tarlası yani sebze yetiştirilen alan ve 2168 kıta çeşitli meyve ağaçlarının bulunduğu bahçe vardır.

Akviran, Nazırlar ve Kırındı köyleri en fazla ekili araziye sahip olan köylerdir. En az ekili alana sahip olan köy ise Dere’dir. Bostan tarlalarının toplamı 241 dönümdür. En geniş bostan tarlası arazisine sahip olan köy Kavurgalar’dır. Hacıahmedler ve Müş’irler köylerinde bostan tarlası bulunmamaktadır. Çeşitli meyve ağaçlarının bulunduğu en büyük arazi İlyaslar köyünündür. Çubuk, Güğüm ve Kuzgöl köylerinde ise meyve ağacı dikimi yapılan arazi bulunmamaktadır.

Grafik VII: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Tarım Alanlarının Ekili ve Nadasa Bırakılmış Alan Olarak Dağılımı

Grafik VII’de görüldüğü üzere kaza genelinde tarım arazilerinin %71’i ekili iken, %29’u nadasa bırakılmış alanlardır. En geniş tarım arazisine sahip Akviran’ın %66,4’ü, Nazırlar’ın %81,44’ü ekili alanlardır.

²⁰⁶ Demirciler köyünün toplam arazi miktarı bilinmekle birlikte ne kadarının ekili olduğu ve ne kadarının nadasa bırakıldığı temettuat defterlerinde belirtilmemiştir.

3.1.2 Tahıl Ürünleri

Kazada yetişen ürünler hinta (buğday), şayir (arpa) ve kabluca (karabuğday) ve kokoroz (mısır buğdayı)'dan ibarettir. Kokorozun sadece bir hane tarafından üretildiği görülmektedir. Temettuat defterlerinde üretilen tahıl ürünleri kile cinsinden ölçülmüştür.

Kazada hinta ve kabluca olmak üzere iki tür buğday yetişmektedir. Buğday insan beslenmesinde kullanılan kültür bitkileri arasında ekilişi bakımından ilk sırayı alır. Taşıma, yetiştirme ve işlenmesi kolaydır ve Türkiye’de Rize dışındaki tüm bölgelerde yetiştirilir.²⁰⁷ Arpanın yetiştirme şartları da buğdayı andırır bu yüzden ekilişi ve üretimi ona paraleldir.²⁰⁸

KÖYLER	HINTA	KABLUCA	ŞAYİR	TOPLAM TAHİL ÜRÜNÜ
Akviran	35	118,5	83	236,5
Pazar	23,5	83	53,5	160
Bürnük	7,5	56,5	27,5	91,5
Çubuk	18,5	24,5	38	81
Demirciler	Bilgi bulunmamaktadır.			
Dere	10	18,5	10,5	39
Düzağaç	23,5	57	46	126,5
Güğüm	23,5	22	26,5	72
Hacıahmedler	40,5	48	118,5	207
İlyaslar	10	61	24	95
Karacalar	16	61	77	154
Kara İshak	21,5	27	28,5	77
Karaşeyhler	13	42	17	72
Kavacık	13,5	28,5	19	61
Kavurgalar	81	49	135	265
Kırındı	1	19	8	28
Kuzgöl	37	102,5	129,5	269
Ma‘ruflar	4,5	4	10	18,5
Müş‘irler	6	17	19	42
Nazırlar	53,5	99,5	79	232
Rükneddin	23,5	57	102	182,5
Sazlar	31	101,5	59,5	192
Serkez	8,5	32	10,5	51
Seyre	10	32,5	15	57,5

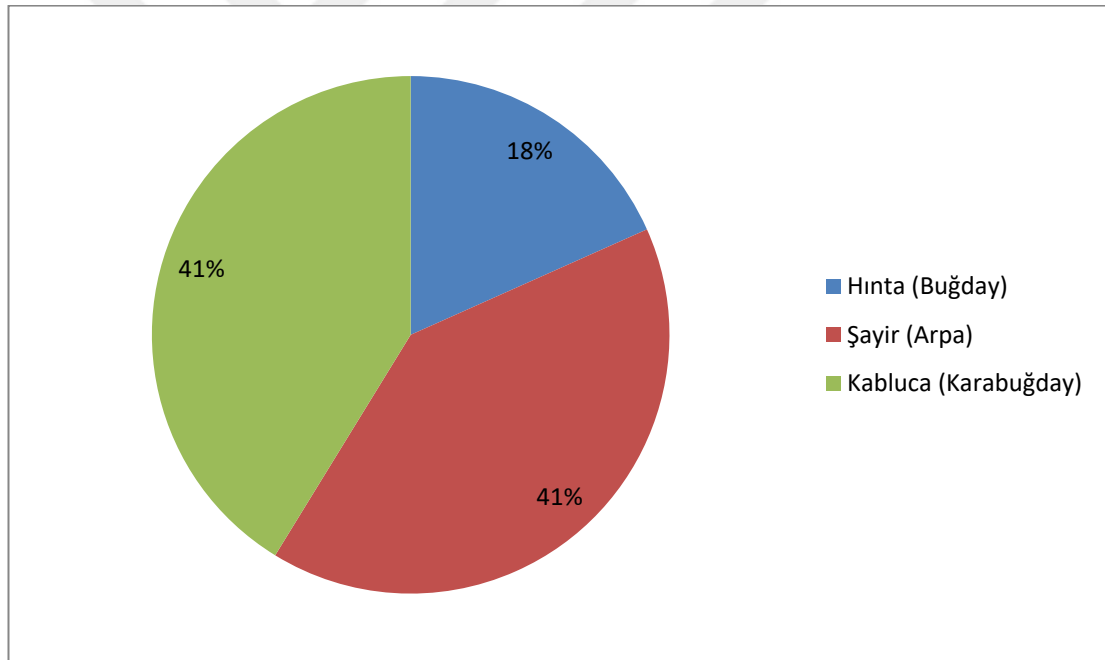
²⁰⁷ Ersin Güngördü, *Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001, s. 101.

²⁰⁸ Güngördü, a.g.e., 106.

Şeyhler	28	54	56	138
TOPLAM	540	1215,5	1192,5	2948²⁰⁹

Tablo XXVII: Temettuat Defterlerine Göre Tarım Üretimi

Kaza genelinde 540 kile hinta, 1215,5 kile kablucu ve 1192,5 kile şayir olmak üzere toplam 2948 kile tahıl ürünü yetiştirilmiştir. Bunun dışında sadece Kavurgalar köyünde yarım kile kokoroz yetiştirilmiştir. En fazla tahıl ürünü yetiştiren köy Akviran'dır. Akviran 35 kile hinta, 118,5 kile kablucu ve 83 kile şayir yetiştirmiştir. En fazla tahıl üretimi yapan ikinci köy Rükneddin'dir. 23,5 kile hinta, 57 kile kablucu ve 102 kile şayir üretilmiştir. En fazla hinta üretimini Kavurgalar, Nazırlar ve Hacıahmedler, en fazla kablucu üretimini Akviran, Kavurgalar ve Sazlar, en fazla şayir üretimini ise Kuzgöl ve Hacıahmedler köyleri yapmıştır. Kazada sadece Kavurgalar köyünde Rumbegoğlu Hatib Mehmed Efendi bin Salih tarafından yarım kile kokoroz yetiştirilmiştir.

Grafik VIII: Temettuat Defterlerine Göre Tahıl Ürünlerinin Toplam Üretimdeki Payları

3.2. Hayvancılık

Hayvancılık tarımsal faaliyetlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Tarım Türkiye'nin pek çok bölgesinde iklim şartları ve arazi yapısından dolayı ancak haneyi

²⁰⁹ Kavurgalar köyünde yetiştirilen yarım kile kokorozun da hesaba katılmasıyla toplam sayı 2948,5 kiledir.

besleyebilecek ölçüdeyken hayvancılık ilkel şekli ile kolay ve karlı bir iştir. Geleneksel hayvancılıkta hayvan sürüleri özel bir emek harcamaksızın yaylalara çıkartılarak meralara salınır.²¹⁰

Bolu çevresi coğrafi alan itibariyle hayvancılığa uygun bir bölgedir. İklim şartlarının sertliğinin yanı sıra orman yoğunluğunun fazla olması tarım üretiminin kısıtlı olmasına neden olmuştur. Ayrıca yöre halkının Türkmen hayvancılığın ön plana çıkmasında önemli bir etkidir. Hayvancılık iki şekilde yapılmaktadır. İlki gücünden istifade etmek, ikincisi ise etinden, sütünden ve yününden istifade etmek için yapılmaktadır. Gücünden yararlanmak için yapılan hayvancılık kırsal yaşamın şartları ve modern ulaşım araçlarının yokluğundan dolayıdır. Bir nevi bu hayvanlar köylünün en büyük yardımcılarıdır. Etinden, sütünden ve yününden yararlanan hayvanlar ise önce üreticilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya, daha sonra pazarlanmaya yöneliktir. Kıl ve tiftik keçileri Bolu'nun her yöresinde yetiştirilmektedir. Ordunun hayvan ihtiyacının kimi zaman Bolu ve çevresinden karşılandığı da vakidir.²¹¹

Mengen kazasında da Bolu Sancağı'nın diğer bölgeleri gibi hayvancılık faaliyeti yaygın yapılmaktadır. Kaza tamamen köylerden oluştuğu için aşçılık dışında ahali ya tarım yapmakta ya da hayvancılıkla uğraşmaktadır. Neredeyse hayvanı olmayan hane yok gibidir. Mengen ait temettuat defterlerinde çok çeşitli hayvan türleri kaydedilmiştir. Araştırmada bu hayvan türlerini büyükbaş, küçükbaş, binek hayvanları ve arıcılık olmak üzere dört ayrı grupta incelenmiştir.

3.2.1 Büyükbaş Hayvancılık

Temettuat defterlerinde büyükbaş hayvanlar sağmal karasığır, karasığır öküzü, karasığır düğesi, karasığır, yoz inek, karasığır ineği, sağmal manda, gayr-ı sağmal manda, yoz manda, manda öküzü, manda düğesi, erkek manda, erkek malak, dişi malak, düğе malak, sağmal inek, gayr-ı sağmal inek, yoz inek, erkek dana, tosun ve macarisimleri ile kaydedilmiştir. Tablo XXVIII'de hayvanlar türlerine göre gruplandırılmıştır.

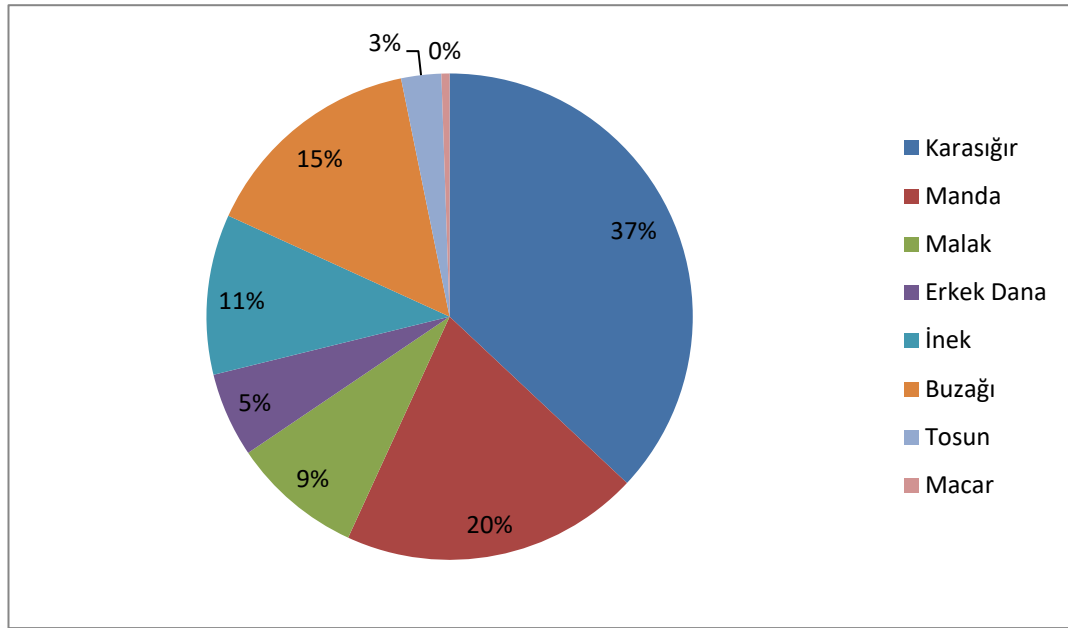
²¹⁰Güngördü, a.g.e., s. 185.

²¹¹ Bayraktar, a.g.e., s.133-134.

KÖYLER	KARASIĞIR	MANDA	MALAK	ERKEK DANA	İNEK	BUZAĞI	TOSUN	MACAR	TOPLAM
Akviran	146	73	21	18	6	0	3	0	267
Pazar	61	49	13	12	30	0	4	0	169
Bürnük	81	16	6	6	0	31	9	1	150
Çubuk	76	28	15	3	0	33	6	0	161
Demirciler	71	33	11	8	1	24	1	2	151
Dere	25	12	4	0	0	4	0	0	45
Düzağaç	53	33	20	10	35	34	9	1	195
Güğüm	33	5	4	5	0	8	0	0	55
Hacıahmedler	93	31	20	7	2	45	5	1	204
İlyaslar	56	20	8	9	36	36	4	2	171
Karacalar	103	43	33	15	34	47	6	0	281
Kara İshak	104	15	13	7	0	30	3	2	174
Karaşeyhler	52	35	7	12	31	23	1	1	162
Kavacık	51	11	3	24	2	22	1	5	119
Kavurgalar	92	83	34	14	6	44	3	0	276
Kırındı	13	10	10	4	11	9	0	0	57
Kuzgöl	96	80	29	25	47	45	13	0	335
Ma'ruflar	15	5	4	0	7	6	2	0	39
Müş'irler	14	8	2	5	9	9	5	0	52
Nazırlar	110	64	29	8	55	47	16	1	330
Rükneddin	83	64	29	20	47	48	6	0	297
Sazlar	60	67	22	10	41	38	10	2	250
Serkez	30	16	6	6	22	20	0	0	100
Seyre	72	33	28	14	29	36	7	4	223
Şeyhler	49	46	14	7	21	25	4	2	168
TOPLAM	1639	880	385	249	472	664	118	24	4431

Tablo XXVIII: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Büyükbaş Hayvan Varlığı

Kazada 4431 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanların, 1639'u karasığır, 880'i manda, 385'i malak, 249'u erkek dana, 472'si inek, 664'ü buzağı, 118'i tosun ve 24'ü macar kategorisindedir. En fazla büyükbaş hayvana sahip olan köylerin başında Kuzgöl, Nazırlar ve Kavurgalar gelmektedir. En az büyükbaş hayvan ise Ma'ruflar'dır

Grafik IX: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Büyükbaş Hayvan Varlığının Oransal Dağılımı

3.2.2 Küçükbaş Hayvancılık

Temettuat defterlerinde küçükbaş hayvanlar koyunun çeşidi olarak erkek koyun, sağmal koyun, gayr-ı sağmal koyun ve kuzu şeklinde kaydedilmiştir. Keçinin çeşidi olarak ise erkek keçi, sağmal keçi, gayr-ı sağmal keçi ve oğlak şeklinde kaydedilmiştir. Bunların dışında “*davar*” ismiyle hayvan kayıtlarda mevcuttur. Davar, genel olarak koyun keçi türünün genel ismi olsa da Anadolu’nun bazı taraflarında koyuna hasredilmiş bir isimdir.²¹² Mengen civarında da koyunun bir türü olarak isimlendirilmektedir.

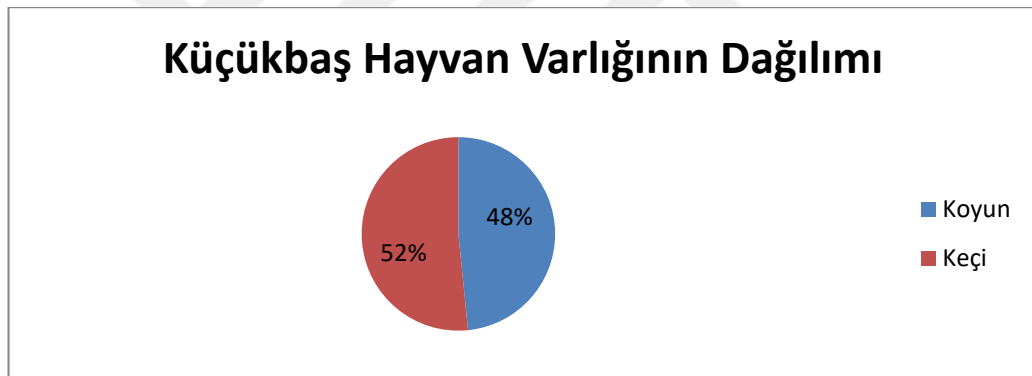
KÖYLER	KOYUN	KEÇİ	TOPLAM
Akviran	505	781	1286
Pazar	230	285	515
Bürnük	344	374	718
Çubuk	132	205	337
Demirciler	104	248	352
Dere	189	150	339
Düzağaç	159	171	330
Gügüm	80	110	190
Hacıahmedler	15	150	165
İlyaslar	250	202	452
Karacalar	946	530	1476
Kara İshak	174	202	376
Karaşeyhler	264	211	475

²¹² Şemseddin Sami, a.g.e., s.871

Kavacık	543	440	983
Kavurgalar	190	315	505
Kırındı	109	131	240
Kuzgöl	575	539	1114
Ma'ruflar	33	54	87
Müş'irler	0	0	0
Nazırlar	138	258	396
Rükneddin	58	106	164
Sazlar	280	313	593
Serkez	125	95	220
Seyre	237	203	440
Şeyhler	314	315	629
TOPLAM	5994	6388	12382

Tablo XXIX: Temettuat Defterlerine Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı

1845 senesinde Mengen'de toplam 12.382 küçükbaş hayvan bulunmaktadır. 5994'ü koyun, 6388'i keçi türündedir. En fazla küçükbaş hayvana sahip köyler Karacalar ve Akviran köyleridir. Müş'irler'de hiç küçükbaş hayvan kaydedilmezken, en az sayıda küçükbaş hayvanın kaydedildiği köy Ma'ruflar'dır.

Grafik X: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Küçükbaş Hayvan Varlığının Oransal Dağılımı

3.2.3 Binek Hayvanları

Osmanlı kanunlarından, Osmanlı idaresinin hayvan sağlığına büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. At katır ve eşek sahiplerinin hayvanlarını nalsız yürütmeleri ve taşıma gücünden fazla yük yüklemeleri yasaklanmıştır. XVI. yüzyılın sonunda Türkiye'yi ziyaret eden Flemenk diplomat Busbecq "*Türk Mektupları*" isimli eserinde Avrupalılarla Türklerin hayvana bakışlarını şu sözlerle kıyaslamıştır: "*Hemen hemen ısırın tepen hayvana Türkiye'de hiç rastlanmaz. Bizim hayvan yetiştiriciliğimiz ile bunlar arasındaki farkı bir düşünün. Bizimkiler atlarına sürekli*

bağırıp, sövüp saymazlarsa, böğürlerine tekme ile vurmazlarsa hiçbir şey yapamadıklarını sanırlar. Onun için bizim seyisler ne zaman hayvana bakmak için ahıra girseler zavallı hayvanlar korkudan titrer, onlardan nefret ederler. Burada ise hayvanlar seyislerini gördüklerinde sevinir. Türkler emredince hayvanları diz çöküyor ve kolayca sahiplerini üzerlerine bindiriyorlar. Hayvanları böyle terbiye etmişler”²¹³

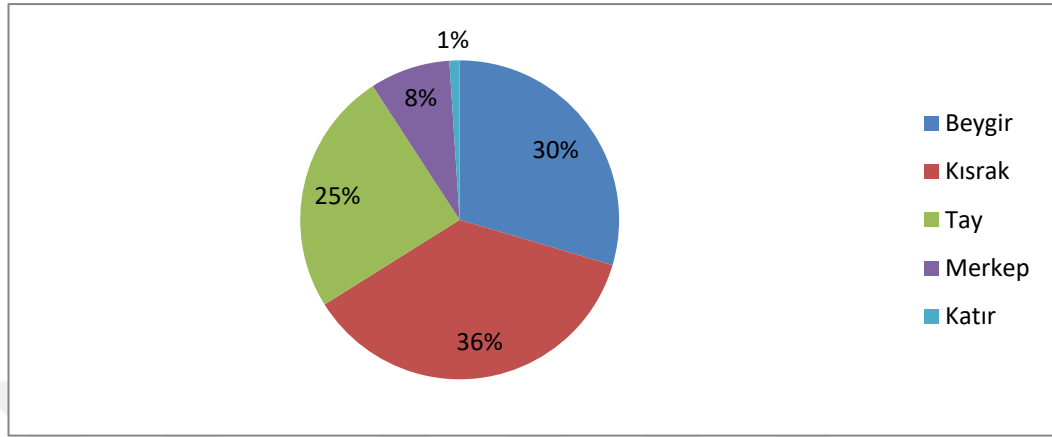
1845 yılında at, eşek ve katır gibi binek, yük ya da koşum hayvanı olarak kullanılan hayvanlar ve adetleri tablo XXIX’da listelenmiştir. Defterlerde hayvanlar beygir (bargir), kısarak, dölsüz kısarak, sagir kısarak, tay, merkep ve katır sıpası isimleriyle kaydedilmiştir. Kimi zaman beygir yerine aynı anlama gelen “esb” yazıldığı da görülmüştür.

KÖYLER	BEYGİR	KISRAK	TAY	MERKEP	KATIR	TOPLAM
Akviran	13	22	12	2	0	49
Pazar	11	6	6	5	0	28
Bürnük	11	10	3	1	0	25
Çubuk	1	12	6	0	0	19
Demirciler	8	7	4	0	0	19
Dere	4	0	1	0	0	5
Düzağaç	8	6	8	0	0	22
Güğüm	0	1	1	0	0	2
Hacıahmedler	9	7	5	2	0	23
İlyaslar	6	10	4	0	2	22
Karacalar	5	23	23	2	1	54
Karaishaklar	4	7	4	1	1	17
Karaşeyhler	5	15	11	0	0	31
Kavacık	3	7	6	6	0	22
Kavurgalar	8	4	8	14	0	34
Kırındı	2	6	2	0	0	10
Kuzgöl	21	18	6	6	1	52
Ma’ruflar	0	0	1	1	0	2
Müş’irler	0	3	2	0	0	5
Nazırlar	11	12	8	3	0	34
Rükneddin	9	5	5	1	0	20
Sazlar	14	5	1	2	0	22
Serkez	4	6	3	0	0	13
Seyre	6	9	9	0	0	24
Şeyhler	8	10	4	1	1	24
TOPLAM	171	211	143	47	6	578

Tablo XXX: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Binek Hayvanları Varlığı

²¹³ Needet Sevinç, *Osmanlı’nın Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1992, s. 224.

Temettuat defterlerine göre kaza genelinde 578 tane binek hayvanı bulunmaktadır. Bu hayvanların 171'i beygir, 211'i kısırak, 143'ü tay, 47'si merkep, 6'sı katırdır. En fazla binek hayvanı olan köy Karacalar, en az binek hayvanı olan Ma'ruflar'dır.

Grafik XI: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Binek Hayvanlarının Oransal Dağılımı

3.2.4 Arıcılık

Mengen havzası Karadeniz ile İç Anadolu Bölgesi arasında bir geçiş iklimi özelliği göstermesine bağlı olarak arıcılık faaliyeti için elverişli bir ortama sahiptir. Geçmişte insanlar genellikle kendilerine yetecek kadar arıcılık faaliyeti yapmaktaydı.²¹⁴

Temettuat defterlerini incelediğimizde kaza genelinde arıcılık faaliyetinin yoğun olarak yapılmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1845 yılında Mengen kazasını oluşturan köylerde kaç adet kovan bulunduğu yer almaktadır.

KÖYLER	ARI KOVANI ADEDİ	KÖYLER	ARI KOVANI ADEDİ
Akviran	53	Kavacık	10
Pazar	36	Kavurgalar	31
Bürnük	34	Kırındı	14
Çubuk	26	Kuzgöl	30
Demirciler	21	Ma'ruflar	8
Dere	51	Müş'irler	6
Düzağaç	15	Nazırlar	29
Gügüm	2	Rükneddin	33

²¹⁴ Doğan, a.g.e., s. 195.

Hacıahmedler	32	Sazlar	20
İlyaslar	44	Serkez	25
Karacalar	67	Seyre	58
Kara İshak	6	Şeyhler	36
Karaşeyhler	68	TOPLAM	755

Tablo XXXI: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Arı Kovanı Varlığı

Kaza genelinde 755 adet arı kovanı bulunmakta olup en fazla kovana sahip köy 58 adet arı kovanın bulunduğu Seyre köyü iken, en az kovanın bulunduğu köy, 2 adet kovanın bulunduğu Güğüm köyüdür. Veriler bu dönemde arıcılık faaliyetinin henüz kayda değer bir ticari kazanç kapısı olmadığını göstermektedir.

4. AŞÇILIK

Aşçı, yemek pişirmeyi meslek edinmiş kişi olarak bilinse de sadece bir yemek pişirme işinden ibaret olmayıp 1739'da Paris'te yayımlanan "*Gifts of Comus*" adlı kitapta bir çeşit kimyagerlik olarak tanımlanmıştır.²¹⁵ 1916/1917 yılında HacıbeyzadeAhmed Muhtar tarafından yayınlanan "*Aşevi*" isimli eserde aşçılık şu şekilde tanımlanmaktadır: "*Tam aşçılık, şiir, resim, tiyatro ve musiki gibi güzel sanatların üzerinde hem zarif hem de hekimlik kadar yararlı yüksek bir ilimdir. Bu sanat için yetenek ve arzu gereklidir. Ancak aşçılık işinin esaslarını bir ustadan tahsil etmeden aşçı olmak mümkün değildir.*"²¹⁶

Ortaçağ şehirlerinde esnaflar kendi meslektaşlarıyla birlik kurup loncalar etrafında örgütlenmiştir. Bu yapılanmalar Osmanlı Devleti'nde 1830'lu yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Geleneksel üretim biçiminin sona ermesi ile birlikte ise loncalar da dağılmıştır.²¹⁷ Her esnaf loncasının bir piri vardır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde tüccarların pirinin Hz. Muhammed, seyyahların pirinin Hz. İsa, çobanların pirinin Hz. Musa, börekçilerin pirinin Varaka ve debbağların piri Ahi Evren olduğunu belirtmekte ve daha pek çok mesleği pirleriyle birlikte saymaktadır.²¹⁸ XVIII. ya da XIX. yüzyılda yazıldığı düşünülen ve müellifi bilinmeyen, Uygur Türkçesiyle yazılmış "*Risale-i Aş-fezlik*" isimli eserde aşçılığın

²¹⁵ Osman Güldemir, "Türk Aşçılık Tarihi", *Dünden Bugüne Türkiye'de Turizm "Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler*, Ed. Nazmi Kozak, C. 10, İstanbul: Yıkılmazlar Basın, 2018, s. 756.

²¹⁶ HacıbeyzadeAhmed Muhtar, *Aşevi*, İstanbul, Ruhun Gıdası Kitaplar Yayıncılık, 2014, s. 43.

²¹⁷ Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2012, s. 82.

²¹⁸ Bayram, a.g.m., 102.

kökeni Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır. Buna göre Hz. İbrahim “*Ey Huda, ey Hüdavend! Bana helal lokma için ibadet edeceğim bir zanaat ver*” diye dua eder. Allah, meleği Cebrail'e “*Ey Cebrail! Çabuk git, Halil İbrahim'e aşçılık hünerini öğret*” diye emir verir ve Cebrail Hz. İbrahim'e aşçılık mesleğini öğretir.²¹⁹ Böylece aşçılığın piri de Hz. İbrahim olur. Risalede aşçılık araç ve gereçlerinin Allah'ın emriyle cennetteki Tuba ağacından imal edildiği de belirtilir. Hz. İbrahim'in on sekiz aşçılık piri saydığı iddia edilip isimleri sıralanır ve bu pirlerin şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde mükemmel oldukları belirtilir. Ayrıca mesleği icra eden her üstadın dini ve ahlaki birtakım öğütler veren bu risaleyi okuyup saklamak zorunda olduğu vurgulanır.²²⁰

Esnaf loncalarında kişi önce yamak olarak işe başlar daha sonra ustasının takdiriyle sırasıyla çıraklığa, kalfalığa ve nihayetinde ustalığa yükselebilirdi. Her bir yükseliş aşamasında mesleğe özgü bir tören yapılırdı. Ustalığa yükselen kişi “*gedik*” sahibi olur ve dükkan açma hakkını elde ederdi.²²¹ Saraylarda “*mutfak emini*” ve konaklarda “*aşçıbaşı*” olarak anılan kişiler tüm aşçıların en üst kademesindeki kişilerdi. Bu kişilerin görevleri gerekli zamanlarda yemek yaptırmak, mübarek ve özel günlerde fevkalade sofralar hazırlamaktı. Ocakbaşı, perhizci, pilavcı, börekçi ve tatlıcı olmak üzere çeşitli şubeler bulunur, bu şubelerin başında her biri kendi alanında uzman bir aşçı ustası olurdu. Ustaların da altında pek çok kalfa, kalfalara bağlı çıraklar, çıraklara bağlı da yamaklar çalışırdı. Yamak birkaç sene ücretsiz çalıştıktan sonra mutfak emini ya da aşçıbaşı olan kişinin onayıyla peştamal kuşanır ve çıraklığa yükselirdi. Çıraklığa yükselen kişi, üç dört yıl çalışıp maharetini kendi ustasına gösterdikten sonra elvan peştamalı kuşanarak kalfa olabilirdi. Ustası onaylamadığı sürece çırak kalfalığa yükselemez ve bulunduğu yeri bırakamazdı. Eğer bırakırsa sadece aşçılıktan kovulmuş olmaz başka bir esnaf da onu “*köksüz ağaç*” olarak niteleyip yanına yardımcı olarak kabul etmezdi. Çırak sadece harem dairesinden çıkan bahşişlerin kırıntıları ile yetinirdi.²²² Kalfalığa hak kazanan kişi ustasının müsaadesiyle başka bir ustanın yanında çalışmaya başlayabilirdi. Aldığı bahşişlerin yanı sıra ustasının çeşitli adlar altında verdiği birtakım paralarla geçinirdi.

²¹⁹ Serap Alper, “Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-fezlik)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C.6, S. 4, 2017, s. 2042.

²²⁰ Ed. Adem Öger, *Recep Tek, Risale-i Aşfezlik*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s.31-33.

²²¹ Bayram, a.g.m., s. 89-109.

²²² Hacıbeyzade Ahmed Muhtar, a.g.e., s. 44-45.

Kalfanın usta olabilmesi için bir ustalık sınavı düzenlenir, ustalar kalfadan bir yemek yapmasını isterler eğer beğenirlerse ipekli peştamalı kuşanarak usta olurdu.²²³

Mengen bugün ülkemizde “aşçılar diyarı” olarak bilinmektedir. Mengen aşçıların ünü Osmanlı mutfaklarına kadar uzanmaktadır. Bu konuda iki rivayet zikredilmektedir. Bunlardan ilkinе göre, Fatih Sultan Mehmed Han Topkapı Sarayı’nı yaptırtırken 5250 metrekare mutfak yaptırtmış ve Mengenli Yakup Ağa’ya mutfağı teslim etmiştir. Daha sonra Yakup Ağa bulaşıkhaneye yeğenini almış, gün gelmiş yeğeni sarayda aşçıbaşı olmuş ve o da Mengen’deki yakınlarını saray mutfağına almış ve böylece Mengenliler saray mutfağında hakim duruma gelmişler. İkinci rivayete göre Sultan II. Abdülhamid döneminde Sultan Abdülaziz devrinden kalma Mengenli çeşnicibaşı Selim Ağa, kebabçıbaşı Mehmet Ağa ve börekçıbaşı Metenoğlu hünерleriyle adını duyurmuş ve Mengen aşçıların adının ünlenmesine katkıda bulunmuşlardır.²²⁴

Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Mengenli aşçıların saray mutfağında hakim duruma geldikleri iddiası makul değildir. Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarında 1566 tarihine tekabül eden maaş defterleri incelendiğinde saray mutfağında yer alan 35 aşcının büyük çoğunluğunun Rumelili olduğu görülmüştür. Anadolu kökenli aşçılar ise XVII. yüzyılın ortasından itibaren saray mutfağında görev almaya başlamışlardır. XVII. yüzyılın sonlarında 441 aşçı ustasının sadece 24’ü Boluludur. Bolular dışında Kütahyalı, Kastamonulu, Tosyalı ve Kayserili aşçılar bulunmaktadır. 1814-1826 yılları arasında saray mutfağında bulunup tayin isteyen hiç Bolulu aşçı ustası bulunmazken, Nevşehirlilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yeniçerilere destek veren Nevşehirli aşçılar Yeniçeri Ocağı’nın 1826 yılında ilga edilmesiyle birlikte görevden alınıp yerine Bolulu aşçılar atanmıştır. Arşiv kaynakları 1826’ya kadar Bolulu aşçıların sarayda şöhret bulmadıklarını göstermektedir.²²⁵

Mengen kazasına ait temettuat defterleri incelendiğinde pek çok kişinin aşçılık yaptığı görülmektedir. Aşçıların pek çoğu “*Der-Aliyye*”de yani İstanbul’da görev yaptığı yapımaktadır. Bununla birlikte bazı kişilerin sadece aşçı olduğu

²²³Muhtar, a.g.e., s. 45.

²²⁴Erçelik, a.g.e., s. 44-45.

²²⁵ Arif Bilgin, “Bolulu Aşçıların Osmanlı Saray Mutfağına Girişleri”, *Bolu’da Halk Kültürü ve Uluslararası Köroğlu Sempozyumu*, Bolu:1998, s. 46-48.

kaydedilmiş nerede çalıştığı belirtilmemiştir. Aşçılar; kara aşçı, aşçı çırağı, aşçı halifesi (kalfası) ve aşçı ustası olmak üzere farklı aşçılık kademelerinde kaydedilmişlerdir. Kara aşçılık kademesi, en düşük geliri olan aşçı olduğu dikkate alınrsa bu isimle kaydedilen kişiler aşçı yamağı olmalıdır.

KÖYÜ	MESLEĞİ	İSMİ	NEREDE BULUNDUĞU
Akviran	Aşçı Ustası	Ömersipahioğlu Mustafa bin Selim	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Ömersipahioğlu Hasan bin Hüseyin	İstanbul
Akviran	Aşçı Çırağı	Ömersipahioğlu Ömer bin Hüsetin	İstanbul
Akviran	Aşçı	Kıyasoglu Hüseyin bin Hacı Mahmut	İstanbul
Akviran	Aşçı	Ömersipahioğlu Ali bin Halil	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Ömersipahioğlu Hasan bin Ali	İstanbul
Akviran	Aşçı	Bekiroğlu Deli Mustafa bin Mehmet	İstanbul
Akviran	Aşçı	Kıyasoglu Hasan bin Musa	İstanbul
Akviran	Aşçı	Kıyasoglu Hüseyin bin Mustafa	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Bekiroğlu Kasım bin Salih	Kütahya
Akviran	Aşçı	Kıyasoglu Mehmet bin İsmail	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Receboğlu Osman bin Hüseyin	İstanbul
Akviran	Aşçı	Araboğlu Satılmış bin Abdullah	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Viranşehirli Kıyasoglu Satılmış bin Hüseyin	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Araboğlu Tahir bin Hasan	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Muradoğlu Osman bin Ömer	İstanbul
Akviran	Aşçı Halifesi	Receboğlu Hasan bin Mehmet	İstanbul
Pazar	Aşçı Ustası	Hasanbeşeoğlu Hüseyin bin Halil	İstanbul
Pazar	Aşçı Halifesi	Alibeşeoğlu Ömer bin Ömer	İstanbul
Pazar	Aşçı Halifesi	Kuyucuoğlu Ali bin Osman	İstanbul
Pazar	Aşçı Ustası	Demircioğlu Feyzullah bin Ali	İstanbul
Pazar	Aşçı Ustası	Köçekhasanoğlu Nuri bin Ali	İstanbul
Pazar	Aşçı Halifesi	Karacaoğlu Emin bin Mustafa	İstanbul
Pazar	Aşçı Halifesi	Karacaoğlu Mustafa bin İbrahim	İstanbul
Pazar	Aşçı Halifesi	Değirmencioğlu Veli bin Ahmed	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	Yeşillioğlu Ali bin Ali	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	Kurthasanoğlu Aşçı Osman bin Ali	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	İkizoğlu Aşçı Hasan oğlu Hasan	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	Mercimekoğlu Mehmed bin Ali	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	Şabankadioğlu Ali bin Ahmed	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	Bayramoğlu Hasan bin Ahmed	İstanbul
Büsnük	Aşçı Halifesi	Boduroğlu Abdullah bin Halil	İstanbul
Çubuk	Aşçı Çırağı	Karaİbrahimioğlu İbrahim bin Osman	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Çizmecioğlu Emin bin İbrahim	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Çerkezoğlu Satılmış bin Hüseyin	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Çerkezoğlu Ahmet bin Ahmet	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Çöpçuoğlu Halil bin Ali	Bolu

Çubuk	Aşçı Çırağı	Çöpcüoğlu Hasan bin İbrahim	İstanbul
Çubuk	Aşçı Çırağı	DuzcuoğluAhmed bin Hüseyin	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Demircioğlu Ali	İstanbul
Çubuk	Aşçı	Akmanoğlu Hacı Ahmed bin Hasan	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Akmanoğlu Mehmed bin Ahmed	İstanbul
Çubuk	Aşçı Halifesi	Akmanoğlu Ahmed bin Ahmed	İstanbul
Çubuk	Aşçı	Çatladıkoglu Osman bin Hasan	İstanbul
Demirciler	Aşçı Halifesi	KabasakaloğluAhmed bin Mustafa	İstanbul
Demirciler	Aşçı Çırağı	Kıratcıoğlu İsmail bin İsmail	İstanbul
Demirciler	Aşçı Halifesi	Kıratcıoğlu İbrahim bin İbrahim	İstanbul
Demirciler	Aşçı Halifesi	Çorumluoğlu Hasan bin İsmail	İstanbul
Demirciler	Aşçı Halifesi	Durmuşoğlu Satılmış bin Hasan	İstanbul
Demirciler	Aşçı Halifesi	Kabadağioğlu Hasan bin Ahmed	-
Demirciler	Kara Aşçı	Kabadağioğlu Hüseyin bin Ahmed	-
Demirciler	Aşçı Halifesi	Durmuşoğlu Tahir bin Ebubekir	İstanbul
Demirciler	Aşçı Çırağı	Orakoğlu Mustafa bin Ahmed	İstanbul
Dere	Aşçı	Sarıcaoğlu Ahmet bin Mustafa	İstanbul
Dere	Aşçı Halifesi	Sarıcaoğlu Ahmet bin Mustafa'nın damadıMustafa	İstanbul
Dere	Aşçı Halifesi	Durmuşoğlu Hüseyin bin Molla Halil	İstanbul
Dere	Aşçı Çırağı	Sarıcaoğlu Ahmet bin Abdürrahim	İstanbul
Dere	Aşçı Ustası	Hacıhamidoğlu İbrahim bin Mehmed	İstanbul
Düzağaç	Aşçı Halifesi	Kösealioğlu Hasan bin Mehmet	İstanbul
Düzağaç	Aşçı Halifesi	Ebubekir bin Salih	İstanbul
Düzağaç	Aşçı Çırağı	Hasankocaoğlu Ömer bin Ömer	İstanbul
Düzağaç	Aşçı Halifesi	Kurtoğlu Hacı Hüseyin bin Hüseyin	İstanbul
Düzağaç	Aşçı Halifesi	Tomanoglu İbrahim bin Mehmed	-
Düzağaç	Aşçı	Hatiboğlu Mehmet bin Hasan	İstanbul
Düzağaç	Aşçı	Hatiboğlu Halil bin Hasan	İstanbul
Düzağaç	Aşçı Halifesi	Purtuloğlu Hacı Hüseyin bin Mehmet	İstanbul
Güğüm	Aşçı Halifesi	Kalyoncuoğlu Mehmed bin İsmail	İstanbul
Güğüm	Aşçı Halifesi	AnadostoğluOsman bin Ömer	İstanbul
Güğüm	Aşçı Halifesi	Anadostoğlu Salih bin Mehmed	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	Kozluoğlu Mustafa bin Ahmed	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	Ramazanoğlu Hasan bin Mehmed	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	ÖmerustaoğluAhmed bin Veli	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Halifesi	Ömerustaoğlu Ali bin Mehmed	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı	DebbağogluAhmed bin Ömer	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	AynacıoğluMehmed bin Ömer	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Halifesi	Kozluoğlu Ömer bin İbrahim	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	Kozluoğlu İsmail bin Ömer	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı	Haliloğlu Halil bin Mehmet	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı	Maksudoğlu Abdullah bin Hüseyin	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	Debbağoglu Süleyman bin Ahmed	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Halifesi	İmamoğlu Süleyman bin Ebubekir	İstanbul
Hacıahmedler	Aşçı Çırağı	Velioğlu Tahir bin İsmail	İstanbul
İlyaslar	Aşçı Halifesi	Bıyıklıoğlu Mehmed bin Emin	İstanbul

İlyaslar	Aşçı Halifesi	Cingözoğlu Ali bin Halil	İstanbul
İlyaslar	Aşçı Çırağı	Sariosmanoğlu Ahmed bin Halil	İstanbul
İlyaslar	Aşçı Halifesi	Softaoğlu Ömer bin Abdullah	İstanbul
İlyaslar	Aşçı Halifesi	Kösereceboğlu İbrahim bin Halil	İstanbul
İlyaslar	Aşçı Halifesi	Cingözoğlu Ahmet bin Ahmed	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Sarıkadioğlu Feyzullah bin İbrahim	İstanbul
Karacalar	Aşçı Çırağı	Sarıkadioğlu Mustafa bin İbrahim	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Seferoğlu Mustafa bin Halil	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Dadaoğlu Ali bin Mustafa	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Mileroğlu Aşçı Ali bin Süleyman	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Hacıoğlu Ali bin Mustafa	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Karahasanoğlu İbrahim bin Ahmed	İstanbul
Karacalar	Aşçı Halifesi	Halilkadioğlu Ali bin Hamdi	İstanbul
Karacalar	Aşçı	Osmankethüdaoğlu Osman bin İbrahim	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı Halifesi	Süleymanoğlu Süleyman bin Mahmud	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı Halifesi	Karayusufoğlu Süleyman bin Molla Hüseyin	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı	Hamzaoğlu Ali bin mehmed	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı	İsmailoğlu Osman bin Mehmed	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı Çırağı	Ömerbeğioğlu Ahmed bin Ömer	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı Çırağı	Çelebioğlu Abdullah bin İbrahim	İstanbul
Karaishaklar	Aşçı Çırağı	Yozoğlu Mehmed bin İbrahim	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Çırağı	Kabaahmedoğlu İbrahim bin Ahmet	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Halifesi	Çanakoğlu Halil bin Süleyman	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Halifesi	Ahmedoğlu Osman bin İsmail	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Ustası	Karahüseyinoğlu Salih bin Mehmet	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Halifesi	Bayramoğlu Ali bin Ahmed	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Halifesi	Kuyucuoğlu Salih bin Hüseyin'in üvey oğlu Halil bin Süleyman	İstanbul
Karaşeyhler	Aşçı Halifesi	Arslanoğlu Ali bin Halil	İstanbul
Kavacık	Aşçı Çırağı	Şahinoğlu Hüseyin bin Mustafa	İstanbul
Kavacık	Aşçı Çırağı	Sarıoğlu İbrahim bin Hüseyin	İstanbul
Kavacık	Aşçı Çırağı	Sakşioğlu Mehmed bin Osman	İstanbul
Kavacık	Aşçı Çırağı	Sarıoğlu Halil bin Osman	İstanbul
Kırındı	Aşçı	Kethüdaoğlu Osman bin Osman	İstanbul
Kırındı	Aşçı Halifesi	Kethüdaoğlu Tahir bin Osman	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Çırağı	Rumbeğioğlu Halil bin Hasan	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Çırağı	Rumbeğioğlu Şakir bin Emin Beğ	İstanbul
Kavurgalar	Kara Aşçı	Rumbeğioğlu Osman bin İsmail	-
Kavurgalar	Kara Aşçı	Rumbeğioğlu Tahir bin İsmail	-
Kavurgalar	Aşçı Halifesi	Oturakçioğlu Mustafa bin Mehmet	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Halifesi	Beşlioğlu İbrahim bin Abdullah	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Halifesi	Beşlioğlu Mustafa bin Hasan	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Çırağı	Beşlioğlu Emin bin Hasan	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Halifesi	Beşlioğlu Ebubekir bin Osman	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Çırağı	Beşlioğlu Hüseyin bin Ebubekir	İstanbul
Kavurgalar	Kara Aşçı	Beşlioğlu İbrahim bin Halil	-

Kavurgalar	Aşçı Halifesi	Beşlioğlu Osman bin Salih	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Çırağı	Beşlioğlu Ali Ali bin Salih	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı	Beşlioğlu Selim bin Mustafa	-
Kavurgalar	Aşçı	Beşlioğlu Ahmet bin Ahmet	-
Kavurgalar	Aşçı	Beşlioğlu Mehmet bin Ali	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı	Cazibioğlu Hasan bin Ali	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı	Cazibioğlu Ömer bin Hüseyin	İstanbul
Kavurgalar	Aşçı Halifesi	Türkmenoğlu Hasan bin Musa	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	Kocahüseyinoğlu Hasan bin Mehmed	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	Feyzullah bin Abdullah	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	Tanıkoğlu Hasan bin Hasan	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Kenanoğlu Salih bin Ahmed	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	Kocahüseyinoğlu İbrahim bin Hüseyin	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Kocahüseyinoğlu Mustafa bin Hüseyin	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Alibeşeoğlu Veli bin Ali	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Kadioğlu Ahmet bin Halil	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Kadiroğlu Ali bin Mustafa	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Karahüseyinoğlu Mustafa bin İsmail	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	İrkazoğlu Ahmet bin Osman	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Hatiboğlu Hüseyin bin Ahmet	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	Topalosmanoğlu Hüseyin bin Halil	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Karahüseyinoğlu Hasan bin Salih	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Çırağı	Karahüseyinoğlu Hüseyin bin Ali	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Kenanoğlu İbrahim bin Ömer	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı	Hatiboğlu Hacı Kadir bin Ahmet	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Kıyasoğlu Halil bin Mustafa	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Ramazanoğlu Mustafa bin Mustafa	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Ramazanoğlu Salih bin Ahmed	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Çırağı	Sarımehmedoğlu Ali bin Halil	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Karavelioğlu Feyzullah bin Ahmed	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Çırağı	Ömerbeğioğlu Ali bin Halil	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Çırağı	İsmailbeğioğlu İbrahim bin Osman	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Tinyazoğlu Mehmed bin Hacı Ahmed	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Arabacıoğlu Hüseyin bin Hasan	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Arabacıoğlu Hasan bin Halil	İstanbul
Kuzgöl	Aşçı Halifesi	Gündazoğlu Hacı Hasan bin Ebubekir	İstanbul
Ma'ruflar	Aşçı Çırağı	Boduroğlu Ömer bin Hüseyin	İstanbul
Müş'irler	Aşçı Ustası	Müezzinoğlu Abdullah bin Mustafa	İstanbul
Müş'irler	Aşçı Halifesi	Müezzinoğlu Ömer bin Mustafa	İstanbul
Müş'irler	Aşçı Halifesi	Karamehmedoğlu Ahmed bin Halil	İstanbul
Müş'irler	Aşçı Çırağı	Karamehmedoğlu Halil bin Ahmed	İstanbul
Müş'irler	Aşçı Halifesi	Kebudoğlu İbrahim bin Ahmed	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Kemaloğlu Feyzullah bin Hasan	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Çırağı	Kemaloğlu Sadık bin Hasan	İstanbul

Nazırlar	Aşçı Halifesi	Kemaloğlu Ahmed bin Ömer	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Ustası	Velibeğioğlu Ahmed bin İsmail	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Battaloğlu Abdurrahman bin Ahmed	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Ustası	Battaloğlu Hacı Osman bin Abdurrahman	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Çırağı	Battaloğlu Hüseyin bin Abdurrahman	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Çırağı	Kethüdaoğlu İbrahim bin Mehmed	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Kethüdaoğlu Ahmed bin Mehmed	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Bekiroğlu Mustafa bin İbrahim	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Sakaoğlu Ali bin Hüseyin	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Sakaoğlu Veli bin Hüseyin	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Ahmedoğlu Mustafa bin Ahmet	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Çırağı	Rahtivanoğlu Ahmed bin Mehmed	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Karapehlivanoğlu Mehmet bin Ali	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Şeküroğlu Tahir bin Halil	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Hacıoğlu Seyit bin Mehmet	İstanbul
Nazırlar	Aşçı Halifesi	Mirahuroğlu Ahmed bin Ahmed	İstanbul
Nazırlar	Aşçı	Dervişoğlu Hüseyin bin İsmail	Acemistan
Rükneddin	Aşçı Halifesi	İmamoğlu İsmail bin Ali	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Karaeyüboğlu İbrahim bin Mustafa	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Karaeyüboğlu Veli bin Veli	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Aşcıömeroğlu Osman bin Hüseyin	İstanbul
Rükneddin	Aşçı	Ağaoğlu Mehmet bin Hüseyin	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Ustası	Ağaoğlu Mustafa bin Mehmed	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Kemaloğlu Abdurrahman bin Halil	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Çırağı	İmamoğlu Hasan bin Feyzullah	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Çorabcıoğlu Hasan bin Hüseyin	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Osmankadıoğlu Süleyman bin Ali	İstanbul
Rükneddin	Aşçı Halifesi	Mollaosmanoğlu Ali bin Mustafa	İstanbul
Sazlar	Aşçı Ustası	Köseömeroğlu Memiş bin Ömer	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Köseömeroğlu Hsan bin Emin	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Alibeşeoğlu Ahmed bin Hasan	İstanbul
Sazlar	Aşçı Ustası	Alibeşeoğlu Ali bin Ali	İstanbul
Sazlar	Aşçı Ustası	Karavelioğlu Mehmed bin Ali	İstanbul
Sazlar	Aşçı Halifesi	Cansızioğlu Hacı Mehmet bin Ali	İstanbul
Sazlar	Aşçı Ustası	Cansızioğlu Ahmet bin Ali	İstanbul
Sazlar	Aşçı Ustası	Alibeşeoğlu Ahmed bin Ali	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Teberikoğlu Satılmış bin Osman	İstanbul
Sazlar	Aşçı Halifesi	Teberikoğlu Hüseyin bin Selim	İstanbul
Sazlar	Aşçı Ustası	Teberikoğlu Selim bin Hüseyin	İstanbul
Sazlar	Aşçı Halifesi	Kopuroğlu Hüseyin bin Süleyman	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Karakaşoğlu Hüseyin bin Mustafa	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Ceyloğlu Ali bin Hasan	İstanbul
Sazlar	Aşçı Halifesi	Ceyloğlu Osman bin İsmail	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Çorakcıoğlu Hüseyin bin Mehmet	İstanbul
Sazlar	Aşçı	Meşecioğlu Hüseyin bin Osman	Limni Adası
Sazlar	Aşçı Çırağı	Kerimoğlu Mustafa bin Mustafa	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Kadiroğlu Hasan bin Hüseyin	İstanbul

Sazlar	Aşçı	Karaahmedoğlu Hasan bin Hasan	Arabistan
Sazlar	Aşçı Ustası	Taşcıoğlu Ali bin Veli	İstanbul
Sazlar	Aşçı Çırağı	Tanecioğlu Osman bin Hüseyin	İstanbul
Sazlar	Aşçı Halifesi	Tanecioğlu Ömer bin Hüseyin	İstanbul
Sazlar	Aşçı Halifesi	Taşcıoğlu Osman bin Ali	İstanbul
Seyre	Aşçı Çırağı	Alibeğioğlu Geyzullah bin Mustafa	İstanbul
Seyre	Aşçı Halifesi	Alibeğioğlu Ahmed bin Ömer	İstanbul
Seyre	Aşçı Çırağı	Ortakcioğlu Mehmed bin Memiş	İstanbul
Seyre	Aşçı Halifesi	Kösekadioğlu Emin bin Seyid	İstanbul
Seyre	Aşçı Halifesi	Zaimoğlu Mustafa bin Mehmed	İstanbul
Seyre	Aşçı Çırağı	Zaimoğlu İBRAHİM BİN Mehmed	İstanbul
Seyre	Aşçı Çırağı	Karahasanoğlu Hüseyin bin Şaban	İstanbul
Seyre	Aşçı Halifesi	Bakibeğioğlu Halil bin Mustafa	İstanbul
Serkez	Aşçı Halifesi	Karahüseyinoğlu Hacı Mehmet bin Mehmet	İstanbul
Serkez	Aşçı Halifesi	Tıngıroğlu Seyid bin Hasan	İstanbul
Serkez	Aşçı Çırağı	Uzunosmanoğlu Mustafa bin Hüseyin	İstanbul
Serkez	Aşçı Çırağı	Hatiboğlu Mustafa bin Ahmed	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Halifesi	Çelebioğlu İsmail bin Mustafa	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Ustası	Mollaoğlu Mustafa bin İbrahim	İstanbul
Şeyhler	Aşçı	Ustaoglu Memiş bin İbrahim	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Çırağı	Ustaoglu Abdullah bin Memiş	İstanbul
Şeyhler	Aşçı	Hacı Feyzullah bin İbrahim	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Çırağı	Hasan bin Hacı Feyzullah	İstanbul
Şeyhler	Aşçı	Cirateoğlu Hacı Veli bin Halil	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Çırağı	Akçebaşoğlu Ahmet bin Salih	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Halifesi	Altıkülahoğlu İbrahim bin İbrahim	İstanbul
Şeyhler	Aşçı	Eyüboğlu Hasana bin İbrahim	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Halifesi	Takozcuoğlu Hüseyin bin Emin	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Ustası	Köleömeroğlu Hacı Halil bin Halil	İstanbul
Şeyhler	Aşçı Halifesi	Ömeroğlu Hacı Halil bin Mehmed	-

Tablo XXXII: Temettuat Defterlerine Göre Mengen Kazasında Aşçılar

Mengen kazasına ait temettuat defterlerinden derlenen Tablo XXXII'ye göre Mengen kazasında 249 aşçı vardır. Yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere köylere göre aşçı sayılarının dağılımı şu şekildedir: Akvıran 17, Pazar 8, Bürnük 7, Çubuk 12, Demirciler 9, Dere 5, Düzağaç 8, Güğüm 3, Hacıahmedler 13, İlyaslar 6, Karacalar 9, Karaishaklar 7, Karaşeyhler 7, Kavacık 4, Kırındı 2, Kavurgalar 19, Kuzgöl 28, Ma'ruflar 1, Mü'şirler 5, Nazırlar 19, Rükneddin 11, Sazlar 24, Seyre 8, Seyre 4, Şeyhler 13. Aşçıların birkaçı dışında büyük çoğunluğu İstanbul'da çalışmaktadır. Nadiren de olsa bazı aşçıların nerede çalıştıkları kaydedilmemiş olup 1 aşçının Bolu'da, 1 aşçının Kütahya'da, 1 aşçının Limni Adası'nda, 1 aşçının Acemistan'da (İran'da), 1 aşçının da Arabistan'da çalıştığı tespit edilmiştir.

745 haneden oluşan Mengen’de ortalama her üç haneden birinde aşçılık yapan bir kişi bulunmaktadır. Mengen aşçılarının tamamına yakınının, dönemin başkenti İstanbul’da çalışmaları bugüne değin gelen ünlerinin maziye dayandığını göstermektedir. Mengenli aşçıların pek çoğu kendileri İstanbul ya da başka şehirlerde çalışırken Mengen’de hanelerini açık tutup ailelerini burada bıraktıkları ve bu şekilde ziraat ve hayvancılık yaptıkları görülmektedir.

5. TOPRAK MESELELERİ

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’ne dayanan araştırmamızda Mengen’e ait evrakıniçinde bir kısım belgeler kazada bazı toprak meselelerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu başlık altında altı farklı belge incelenmiştir. Böylece temel geçim kaynağının tarım olduğu kazada ne gibi sorunlar yaşandığına dair bir fikir sahibi olunması amaçlanmıştır. Haksız yere toprak zapt etme Mengen ahalisinin başlıca şikayet sebeplerinden biridir. Şikayetler uzun süre ekilmeyen arazinin başkası tarafında zapt edilmesi, miras meseleleri ve arazi sahiplerinin kendi alanlarının dışına taşması gibi durumlar söz konusudur. Aşağıda belgelerin içerikleri kronolojik olarak verilmiştir.

1849 senesinde Ağinek köyü sakinlerinden olan Emine Hanım’ın Şeyhler köyünde arazisi bulunmaktadır. Emine hanım ile şikayetçi olduğu Hacı Salih’in arazileri yan yanadır. Şeyhler köyünden olan Hacı Salih Emine Hanım’ın iddiasına göre kendi arazisinin dışına taşarak Emine Hanım’ın arazisini zapt etmiştir. Emine Hanım, önceden padişahın izniyle kendilerine verilen araziden Hacı Salih’in men edilmesini ve şimdiye kadar ki süre içinde haksız yere işlediği araziden elde ettiği gelirden de pay istemektedir. Ayrıca Emine Hanım bu araziye şikayetinden önce ağabeyi Mahmud Ağa’ya devretmiştir. Bu yüzden Hacı Salih’in bu araziden elde ettiği gelirden ağabeyi Mahmud Ağa’ya pay vermesini talep etmektedir.²²⁶

Yine aynı sene Kuzgöl köyünden Teberikoğlu İbrahim, önceden kendisinin olan araziye uzun süre boş bırakmıştır. 1847 yılında araziye işlemeye başlayınca, resmi belgesi olmadığından haksız yere işgal etmiş sayılmıştır. Daha önceden

²²⁶ BOA., A.MKT., 195/21, Lef 1, 23 Cemaziyülevvel 1265.

kendisinin olan arazinin resmi olarak kendisine verilmesini talep etmiş ve arazi iade edilmiştir.²²⁷

Velioğlu Ahmed, yıllarca çalıştığı Çolakbaşıadıyla bilinen çiftlikte yıllarca çalışmıştır. Çiftliğin sahibi Ali Bey, beş on yıldır çiftliği satma muradında olup bir türlü satamamıştır. Ali Bey çiftliği kardeşlerine satmak istemiş ancak onlar halihazırda çiftlikleri olduğu için satın almaya yanaşmamışlardır. Bir gün Ali Bey, Ahmed'i yanına çağırıp “25 yıldır çiftliğin içindesin gel çiftliği sana satayım” demiştir ve mahkeme huzurunda Ali Bey çiftliği Velioğlu Ahmed'e satmıştır. Ancak Ali Bey'in vefatının ardından kardeşleri satışın hatalı olduğunu iddia ederek tarlada hak iddia edip tarlaya müdahale etmektedirler. Yine 1849 yılına ait belgede Velioğlu Ahmed bu kişilerin çiftliğe müdahaleden men edilmesi talep etmektedir.²²⁸

İlyaslar köyünden Süleyman'a kura usulü sonucu kendisine askerlik görevi çıkmış ve İstanbul'a giderek Dersaadet Ordu-yıHümayunu'na katılmıştır. Bir yıl sonra babası vefat etmiş ve babasından kalan emlak, tarla ve eşyası kardeşi Seyid'e intikal etmiştir. İki yıl sonra, 1860 senesinde, askerden dönen Süleyman kendisinin yokluğunda, kardeşinin mala mülke sahip çıkamamasından dolayı, tarlalarını kaza müdürü Halil Ağa tarafından haksız bir şekilde zapt edildiğini iddia edip, kendilerine geri iadesini talep etmektedir.²²⁹

1889 senesinde Şeyhler köyünden ahalisinden Salih, Çıkrıklık bölgesindeki arazisinin 15 dönümden fazla bir kısmını ziraat yapacak hale getirmiştir. İddiasına göre Çırakoğlu Seyit Ali kendi tarlasına işaretler koyarken Salih'in tarlasına tecavüz ederek kendi alanına dahil etmiştir. Yetkililerden meselenin çözülmesini talep etmektedir.²³⁰

1895 senesinde Hasanbeyoğlu Hüseyin babasından kalan 2 dönüm arazinin etrafını duvarlarla çevirmiştir. Nahiye ahalisinden Karacaoğlu Halil, Sarardioğlu Ali

²²⁷ BOA, A.DVN., 57/47, Lef 1, 1 Zilhicce 1265.

²²⁸ BOA., A.MKT., 185/82, Lef 1, 26 Rebiülevvel 1265.

²²⁹ BOA., Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT.DVN.), 161/65, Lef 1, 28 Zilkade 1276.

²³⁰ BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1769/106, Lef 1, 19 Zilkade 1307.

Osman ve Alibaşoğlu Arif isimindeki kişiler bu duvarı yıkmak suretiyle ekili alanı telef ettiklerine dair şikayette bulunmuştur.²³¹

---

²³¹ BOA.,*DH.MKT.*,360/28, Lef 1, 12 Şevval 1312.

SONUÇ

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin az ya da çok bütün kesimleriyle modernleşme sürecine girdiği bir dönemdir. Çalışmada, bu dönemin Mengen üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu yüzyılda ihdas edilen kaza müdürlüğü, yerel eşraf arasında biteviye çekişmelere sebep olmuş ve ahalinin şikayetlerinin de etkisiyle defalarca kaza müdürü değişikliği yaşanmıştır. İncelenen belgelerden Halilpaşazade Halil Ağa, Yelkvanoğlu Ahmed Ağa ve Feyzi Ağa'nın yerel eşraftan olduğu ve birbirleriyle rekabet halinde oldukları anlaşılmaktadır. Nuri Bey, Hafız Mehmed Efendi ve Mustafa Efendi'nin ise daha çok merkezin güvendiği ancak yeterince nüfuzu olmayan kişiler olduğu izlenimi edinilmiştir. Bu kişiler hakkında herhangi bir şikayet kaydına rastlanmadığı gibi, eski kaza müdürü Halil Ağa'nın yeniden müdür olmasını istemeyenler, kendi iradesiyle istifa etmesine rağmen, Hafız Mehmed Efendi'nin yeniden kaza müdürü yapılmasını talep eden bir dilekçe vermişlerdir. Ancak yine de Halil Ağa müdür olarak görevlendirilmiştir. Bu durum nihayetinde yerel eşrafın gücünün ağır bastığını göstermektedir.

Kastamonu Salnamelerinin ilk kez yayınlandığı 1870 (H.1286) senesinde Mengen'in Gerede kazasına bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir. 1845 tarihli temettuat defterlerinde 25 köyden oluşan kaza, 1870'te 12 köyden mürekkep bir nahiyedir. İlgili salname incelendiğinde köylerin Bolu, Gerede ya da başka bir idari birime bağlanmadığı anlaşılmıştır. Muhtemelen köylerin birleştirilmesi söz konusudur. Mengen'in nahiye olduğu dönemde de müdürler çok sık değişmiştir. 28 senede 11 nahiye müdürü görev yapmıştır. Fakat bu dönemle ilgili yeterince arşiv belgesi bulunmamaktadır. 1831, 1841 ve 1845 yıllarındaki köy muhtarları incelendiğinde, hiçbir köy muhtarının isminin üç ayrı defterde de görmek mümkün değildir. 1831 ve 1841 yıllarındaki nüfus defterlerindeki bilgiler karşılaştırıldığında sadece bir muhtarın görevine devam etekte olduğu anlaşılmıştır. Kısacası, Mengen kazası yönetimindeki istikrarsızlık, köylere de yansımıştır.

1831 ve 1841 nüfus sayımları sadece erkeklerin sayıldığı sayımlardır ve temel amaçları ordunun sağlayabileceği asker sayısını ve devletin toplayabileceği vergiyi tespit etmektir. Mengen'de 1831 yılında 2115 olan erkek nüfusu, 1841 yılında 2322'ye ulaşmıştır. 1870 yılında 2306'ya düşmüş, 1898'de ise toplam nüfus 8147'ye

yükselmiştir. 1831'den 1841'e 10 yıllık zaman zarfında %9,79 oranındaki nüfus artışı tabiidir. Ancak 1870 yılına görülen düşüşe ve 1898 yılındaki artışa, köy sayılarının da eşlik ettiği dikkate alınır, Mengen nahiyesinin sınırlarında değişme olması muhtemeldir. 1831 tarihli nüfus defterini incelendiğinde, ölüm tarihi olarak H 1248 (1832/1833) tarihinin çok fazla kaydedildiği görülmüştür. Kayıtların pek çoğu çocuklara aittir. İlgili tarihte 0-14 yaş aralığında 150 ölüm gerçekleşmiştir. Bu durum akla, aynı yıllarda görülen kolera salgınını getirirse de, Bolu'da herhangi bir salgın hastalık olduğuna dair bir belgeye rastlanmamıştır.

Mengen Kazası ekonomik olarak gelişmemiş bir bölgedir. Halkı çoğunlukla ziraatla uğraşmaktadır. 1845 yılında kazanın toplam geliri 631.010 kuruştur. Hane başına ortalama 846,99 kuruş düşmektedir. Tarım yönünden fakir olan Mengen'in sahip olduğu arazi engebelidir ve pek çoğu ormanlık alandır. Tarlalarda genellikle, ekonomik değeri düşük olan, hububat tarımı yapılmaktadır. Bunun dışında hanelerin, çoğu zaman yarım ya da 1 dönümlük sebze yetiştirdikleri bostan bahçeleri ve meyve ağaçlarından oluşan arazileri vardır. Ayrıca hayvancılık faaliyeti kendi ihtiyaçlarını karşılayanın ötesinde, ticaret yapacak düzeyde gelişmiştir. 1845 yılında 4431 büyükbaş, 12382 küçükbaş hayvan kaydedilmiştir. Temettuat defterleri incelendiğinde sadece tarımla uğraşan yani evdeki erkeklerin "*erbab-ı ziraatten*" olarak kaydedildiği hanelerin gelirinin düşük olduğu görülürken, evden en az bir erkeğin aşçı olduğu hanelerde yıllık gelirin nispeten yüksek olduğu gözlemlenmiştir. 1845 yılında Temettuat defterlerinde 249 aşçı kaydedilmiştir. Aşçıların birkaçı dışında hemen hepsi İstanbul'da çalışmaktadır. 745 haneye sahip kazada, 249 aşçı olması, ortalama her üç haneden birinde aşçı bulunması anlamına gelmektedir. Bu durum aşçılığın Mengen için ne kadar hayati olduğunu gösterdiği gibi, aşçıların imparatorluğun kalbinde, "*payitaht*"ta çalışmaları da hünerlerinin ispatıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Malzemeleri

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Sadaret Divan Kalemi Belgeleri (A.DVN.)

Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II.)

Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT.UM.)

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i ValaEvrakı (A.MKT.MVL.)

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.)

Cevdet Belediye (C.BLD.)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

Hatt-ı Hümayun (HAT.)

Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d.)

Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (MVL.)

Nüfus Defterleri (NFS.d.)

2. Salnameler

Kastamonu Vilayeti Salnamesi,Defa'1, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi,Def'a 2, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1287.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi,Def'a 3, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1288.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi,Def'a 4, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1289.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi,Def'a 5, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1290.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 6, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1291.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 7, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1292.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 8, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1293.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 9, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1294.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 10, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1295.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 11, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1296.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 12, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1297.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 13, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1298.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 14, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1299.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 16, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1310.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 17, Kastamonu Vilayeti Matbaası, 1311.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 18, Kastamonu Vilayeti Matbaası, 1312.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Def'a 19, Kastamonu Vilayeti Matbaası, 1314.

Tetkik Eserler

AFYONCU, Erhan, AHISHALI, Recep, “Katip”, *DİA*, C.25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

AKDAĞ Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

AKSU, Levent, “Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Analizleri”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 25, 2011.

AKYILDIZ, Ali, “Muhtarlık”, *DİA*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

- ALPER, Serap, “Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-fezlik)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C.6, S. 4, 2017.
- ASLAN, Namık, “Türklerde Aile Anlayışı ve Çocuk”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 121, S.239, 2019.
- AŞKAN, Yusuf, *Mengen'in Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Gazi Üniversitesi, 1992.
- AVŞAR, Zakir, Ayşe Elif Emre Kaya, “Cumhuriyet Türkiye’sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği”, *TurkishStudies*, C. 8, S. 5, Ankara, 2013.
- AYDIN, Bilgin, “Salname”, *DİA.*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA.*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- BAYRAKTAR, Dursun, *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu (Şer'îye Sicilleri 1838-1850)*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009.
- BAYRAM, Selahattin, “Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2012.
- BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul:Pınar yayınları, 2018.
- BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Ankara:T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003.
- BİLGİN, Arif, “Bolulu Aşçıların Osmanlı Saray Mutfağına Girişleri”, *Bolu'da Halk Kültürü ve Uluslararası Köroğlu Sempozyumu*, Bolu:1998.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, Ankara: İmge Kitabevi, 2011.
- _____, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, XXXIV, S. 135, 1970.

- ÇAKIR, İbrahim Eten, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 31, 2012.
- Derviş AhmedAşiki, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- DEMİR, Abdullah, “Osmanlı Devletinde Kadılar ve Naipler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 2017.
- DOĞAN, Mesut, *Mengen Havzasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İstanbul: Erbain Yayıncıları, 2011.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2004.
- EMECEN, Feridun, “Ağnam”, *DİA*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- _____, “Dönüm”, *DİA*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- ERLER, Mehmet Yavuz, *Osmanlı Devletinde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*, İstanbul: Libra Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- ERÇELİK, Aydın, *Geçmişten Günümüze Mengen ve Aşçılık*, İstanbul: Mengen Aşçılık ve Turizm Derneği, 2013.
- GENÇ, Mehmet, “İhtisab”, *DİA*, C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- _____, “İltizam”, *DİA*, C.22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 2.1, 2011.
- GÜLDEMİR, Osman, “Türk Aşçılık Tarihi”, *Dünden Bugüne Türkiye’de Turizm “Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler*, Ed. Nazmi KOZAK, C. 10, İstanbul: Yıkılmazlar Basın, 2018.

GÜLER, Deniz, Nazmi Ulutak, “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, *Kurgu Dergisi*, S.11., 1992.

GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış*, C.8, S. 15, 2014.

GÜNGÖRDÜ, Ersin, *Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

GÜR, A. Refik, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*, Haz. M. Nihat Aryol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

GÜRAN, Tevfik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

HacıbeyzadeAhmed Muhtar, *Aşevi*, İstanbul, Ruhun Gıdası Kitaplar Yayıncılık, 2014.

KAFADAR, Cemal, *Kendine Ait Bir Roma*, İstanbul, Metis Yayınları, 2017.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, İstanbul:İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

KALLEK, Cengiz, “Kile”, *DİA.*, C. 25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

KARADAĞ, Haydar, ŞİT, “Osmanlı Devleti’nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, 2016.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara:T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2010.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

KAYA, Kemal, *Osmanlı İmparatorluğunda Voyvodalık*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2019.

_____, *Osmanlı’da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2006.

- KESKİN, İshak, “Yerel Tarih çalışmalarında Kullanılan Arşiv Kaynaklarının Üretildiği Kurumlar”, *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul, 2009.
- Mithad Kemal Bey, *Ayanlar Devrinde Bolu*, Haz. Hamdi Birgören, Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2008.
- KENANOĞLU, M. Macit, “1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 1, 2016.
- KÜRKMAN, Garo, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, İstanbul: Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2003.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Mürur Tezkiresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- _____, “Osmanlılar’da Gümrük”, *DİA*, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- _____, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettüat Defterleri”, *Belleten*, C. LIX, S. 225, 1995.
- OKAY, Cüneyd, “Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900)”, *Türkler*, C. 14, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, , 2018.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.
- ÖZBEK, Nadir, “Tanzimat Devleti, Vergi Sistemi ve Toplumsal Adalet”, *Toplumsal Tarih*, S. 252, 2014.
- ÖGER, Adem, TEK, Recep, *Risale-i Aşfezlik*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

ÖZGÜL, İbrahim, Nazım Kartal, *Osmanlıda Yerel Yönetimlerin Gelişimi ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Hiper Yayın, 2019.

ÖZKAYA, Yücel, Ali AKYILDIZ, “Muhassıl”, *DİA.*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

ÖZLÜ, Zeynel, “Osmanlı Devlet’inde Difetri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular”, *Belleten*, C. LXXXI, S. 291, 2017.

ÖZOĞUZ, Kayıhan, “Nüfus Hacmi ve Artışı Üzerine Çağlar Boyu Süregelen Tartışmalara Toplu Bir Bakış, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 32, S. 1-4, 2012.

ÖZVAR, Erol, “Voyvoda”, *DİA.*, C.43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1994.

_____, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

PIÇAK, Mustafa ve diğerleri, Eşkiyaların merkezi Devlet ve Feodal Otoritelerle İlişkileri, *TheJornal of SocialScience*, C. 4, S. 7, Y. 4, 2020.

QUATAERT, Donald Quataert, *Anadolu’da Osmanlı Reform’u ve Tarım 1876-1908*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarımsal Gelişme”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

_____, “Tarım”, *OsmanlıEkonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfus Artırma Çabasında Müfettişinlerin Rolü”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 31, 2004.

SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlı’nın Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1992.

SÜTÇÜ, Tevfik, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Salnameler ve Yıllıklar”, *İlmi Araştırmalar*, S. 18, 2004.

ŞAHİN, İlhan, “Nahiye”, *DİA.*, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317.

TABAKOĞLU, Ahmet, “Öşür”, *DİA.*, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

TAŞ, Kenan Ziya, *Osmanlı'nın Arka Bahçesi Bolu Sancağı*, İstanbul: Post Yayınları, 2017.

_____, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, 1993.

YÜCEL, Yaşar, “Candaroğulları”, *DİA.*, C.7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

TORUN, Sadık Fatih, *Tanzimat'tan Meşrutîye Türkiye'de Kaza Yönetimi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, 2005.

TUT, Faruk, *Osmanlılarda İmam-Hatiplik Müessesesi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1991.

TÜRKLÜ, Mehmet Emin, “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikayetler (1841-1865)”, *CurrentResearch in SocialSciences*, C. 2, S. 3, 2016.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler, Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları, 2017.

YURTIŞIĞI, Işıl, *979 Numaralı Bolu Şer'iyî Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları (H. 1295-1296/1878-1879)*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2009.

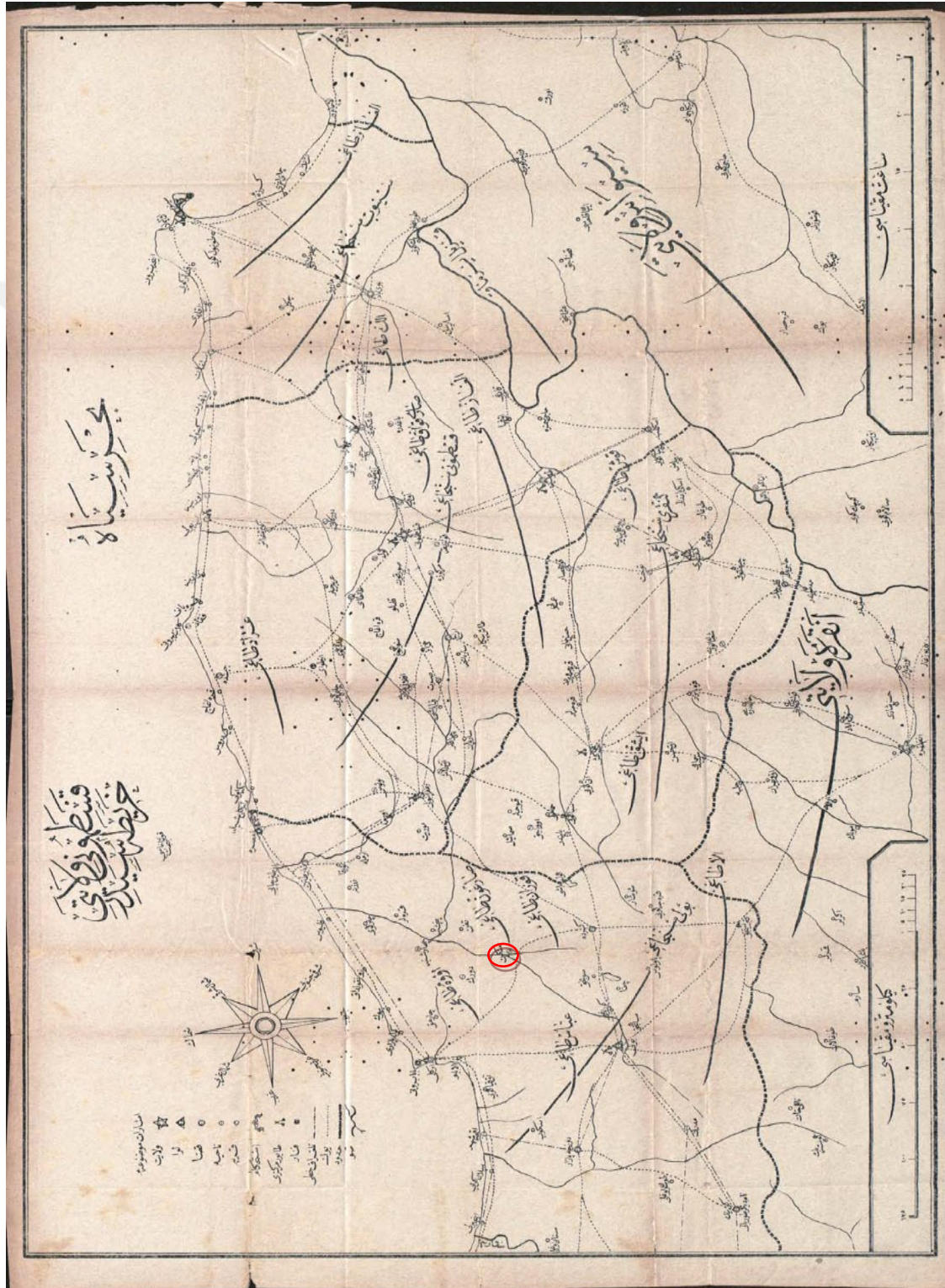
İnternet Kaynakları

<https://atlas.harita.gov.tr/#11.87/40.94701/32.15891> adresinden 02.05.2021 tarihinde alınmıştır.

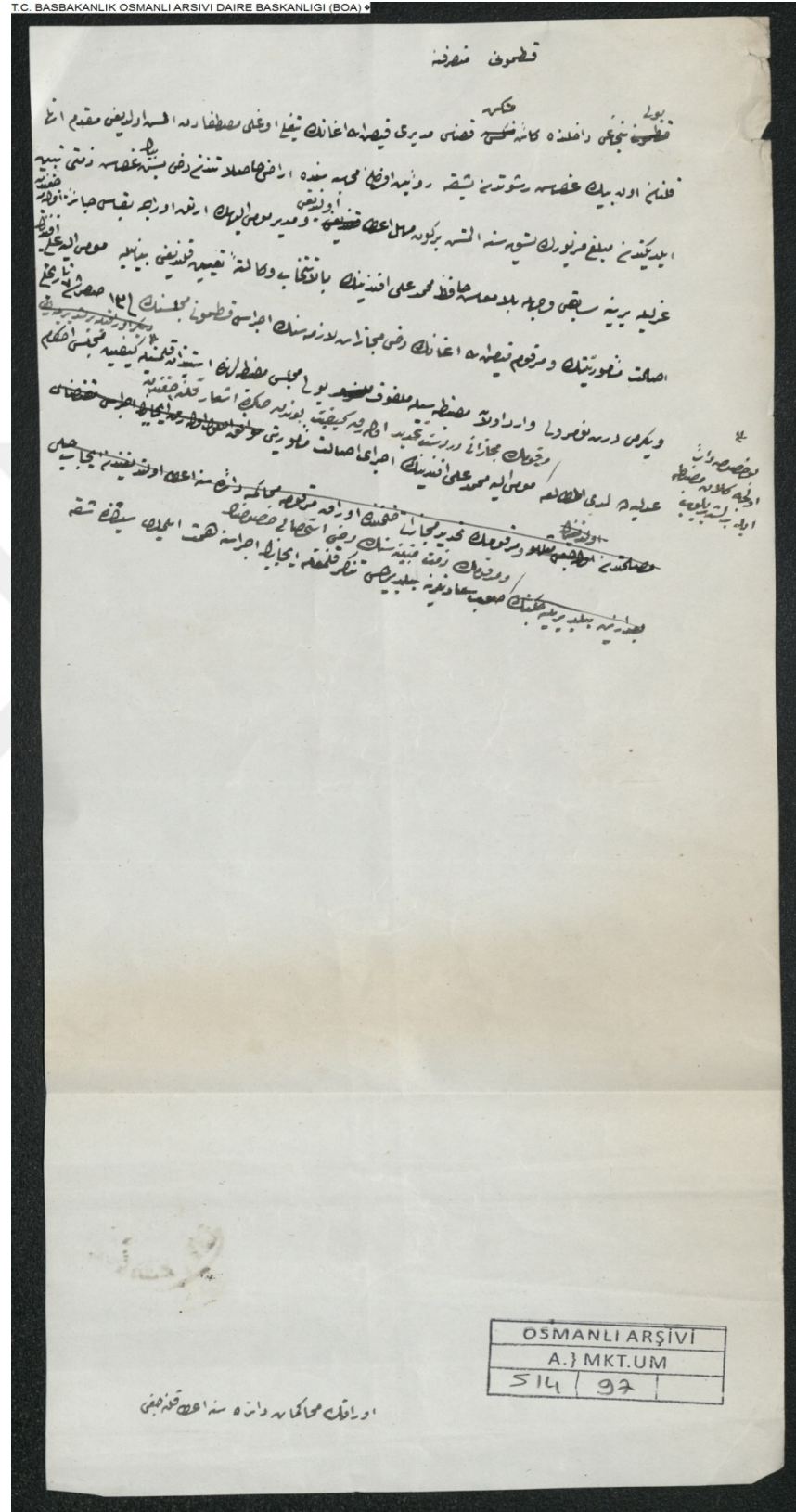
EKLER

**EK 1: M 1881 (H 1298) Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde Bulunan
Haritada Mengen'in Konumu**

EK 2: Feyzi Ağanın Tıghoğlu Mustafa'dan rüşvet almasından dolayı görevden alındığını ve yerine vekaleten bakan Hafız Mehmed Efendi'nin asaleten atanması hakkında şukka.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

A.}MKT.UM.00514.00097.001

EK 5: Mengen Kazası'nın Pazar Köyü'ne ait temettuat defteri örneği

[illegible]

EK 7: Mengen Kazası'na H.1256/M.1841 tarihli nüfus defteri örneği

